

CSATAKÉPEK

A NAGY HÁBORÚBÓL

OSSZEÁLLÍTOTTA ÉS
ELŐSZÓVAL ELLÁTTA

NAGY ENDRE

BUDAPEST 1915
SIMGER ÉS WOLFMER KIHADHSII

A NAGY HÁBORÚ KÖNYVEI NAGY ENDRE

A NAGY HÁBORÚ ANEKDOTA-
KINCSE. Nagy Endre előszavával.

Fira 2 korona.

TÁBORI LEVELEK. Nagy Endre
előszavával. Fira 2 korona.

CSATAKÉPEK- Nagy Endre elő-
szavával. Ara 2 korona.

A 42-ŐS MOZSARAK- Regény. Irta
Krúdy Gyula. Hra 2 korona.

PARIS OSTROMA. Irta Francisque
Sarcey. Hra 2 korona. 3. kiadás.

Singer és Wolfner kiadása Budapest

Csataképek.

Hiszen nem is volna rossz dolog a béke besző szobájában pipázgatva élvezni a háború borzalmait. Ha a háborút belé lehetne foglalni egy képeskönyvbe, amelyben szórakozottan lapozgat az ember, amikor nagyon unja magát.

Csakhogy képeskönyv a háborúról lehetetlenség, amikről fénykép, ceruza, ecset époly kevéssé tud beszámolni, mint például a teli napról. Akármennyit pepecsel is rajta a művész, mindig hiányozni fog a belől éppen a lényeg: a tűz.

Időm is, alkalmam is bőven lett volna a fotográfiára, de mindjárt az első ütközetben lemondtam róla. Bizony nincs azon semmi fotografálni való sem. Hegyek és völgyek gigászi panorámájában kis göröngy az ember, az is belélapul a lövészárókba és ha előnyomulásnál látni is egy-egy embert, az olyan nyugalmasan cammog, mint a szántóvető a barázdákban. Az ágyúk rettenetes bömlésee, a gépfegyverek kattogása, a puskák puffogása nem hallatszik a fotográfián. A srapsnell robbanása: egy kis füstgomolyag, amely olyan békés, oly nyájas, mintha egy óriási filiszter pöfökelte volan ki az imént a csibukjából, vagy mintha egy

bárány felhőcske leszökött volna az égi nyájból egy kicsit a hegyoldalra legelészni . . .

Még a halottak is . . . azokat is hiába fotografálná az ember. Tömérdek téli gúnyájukba bebugyolálva szelíden fekűsnek a földön, mint egy armer rájzendernek a bátyúja, amelyet egy kicsit letett magáról a gazdája, amíg szundikál egyet a bokor árnyékában. A halott egészen eltűnik a sok ruhában, bizony nincs abban semmi sem a halál fenséges borzalmából.

Sokszor állottam benne az ütközetben, de ugyan-csak össze kellett szednem figyelmemet, hogy el ne felejtsem, hogy ütközetben vagyok. A puskagolyók fűtyülését az első öt percben megszokja az ember, mint ahogy a fővárosi lakosnak nem bántja a fülét a villanyos csöngetése. Itt-ott az oroszok rohamozva „hurrah”-óznak, a mieink „előre”-znek, az ágyúk szólnak itt is, ott is, a géppuska hol megszólal, hol abbahagyja. Dehát nem szabad elfelejtem, hogy ez mégis csak négy-ötféle hang össze-vissza; ez vonul végig az egész világháborún, Lengyelországtól a Pas de Calais-ig. Nem csuda, hogy végül megunja az ember.

Egyszer nagyon heves ütközetben állottam a parancsnokom mellett. A rajvonalak fölfejlődtek már, a parancsok végre voltak hajtva, az első izgalmak elmúltak már, javában állott az ütközet. Előlről, jobbról, balról sűrűn fűtyültek a golyók, mérgesen belé-belécsaptak a fedezékeinkbe, olykor egy-egy srappnell elvillant a fejünk felett és a parancsnokom megszólalt:

— Te, nem tudod, hogy melyik színházban játszik most Fedák Sári?

Biz' én nem tudtam, mert egy hónap óta nem láttunk mar újságot. Akkor aztán elkezdtünk vitázni Fedák Sári művészetéről. Neki is meg volt a maga véleménye róla, nekem is, majd hogy össze nem veszünk rajta. Szerencsére még mielőtt véglegesen összeveszhettünk volna, az oroszok rohammal át-törést kíséreltek meg. így aztán abbamaradt a művészeti vita.

Az ütközet külsőségei olyan gyérek, hogy aki benne van, az is alig bírja észrevenni. Hát még mit láthat belőle az, aki egy fotográfiából akarná ki-olvasni!

Aki modern csataképet akar fösteni, szavakkal fössön. A szó mégis csak fürgébb valami. Benéz a lövészárkokba, kifürkészi az ágyúülegek rejtett fedezékeit, a tág panorámában észreveszi a törpe egyén szenvedéseit.

Igaz, hogy a szó akkor is csak szó marad. A szó és a valóság között mindig megmarad az a különbség, ami a gránát robbanása és egy elordított „bum” között megvan. De azt hiszem, hogy a nyájas olvasó nem is nagyon bánja, ha ez a különbség elválasztja a háború borzalmas valóságától.

Nagy Endre.

Keleti harctér.

Mit mond a honvédhuszár?

Mikor augusztus elején átléptük a muszka határt, a tiszt urak mondták, hogy idegen földön járunk, jó lesz vigyázni. Kitanítottak bennünket, hogy mindig összetartsunk és az előőrök el ne szakadjanak egymástól. Tizenharmadikán valami Zamosce nevű faluhoz értünk. Egy század huszár lovagolt elől. A kapitány úr sokáig nézte a térképet, majd a messzelátóval nézte a határt.

— Fiúk, kiáltotta, vigyázzatok. Egy óra múlva tűzben leszünk!

A század karréban lovagolt és a falu alatt egy nagy kukoricás mellett megláttuk az ellenséget. Cifra lovasok voltak, akik rázogatták a lándzsájukat.

— Kozákok! — mondja a hadnagy úr.

Az egész század önkéntelen a kardjához nyúlt. Éreztem, hogy magam is erősebben fogom meg, mint máskor. A kardot kirántottuk és csuklóra szíjazztuk. A kozákok fenemód elevenkedtek. Kis lovukat ide-oda futtatták, de azt már akkor is észrevettem, hogy nagyon is sarkantyúzzák. El van rontva a kozák ló az ostortól meg a sarkantyútól. Mindnek kimarta az oldalát a sarkantyútaréj.

A kozákok többen voltak, mint mi. Lehettek kétannyian. Altisztjeik alig látszanak a sujtástól. A kozákság nekünk lovagolt. Kurta nagyon a vágatásuk, a kis lovak nem győzik lépéssel. A százados úr

megfordított bennünket. Nem értettem. Gondoltam, minek szaladunk meg verekedés nélkül? Alig vágattunk három-négy száz lépést, a századunk kettévált. A kozákok mellettünk rohantak előrenyújtott lándzsával — egyenesen a mi gyalogságunk felé. Honvédbakák voltak a kukoricás mögött és megszólaltak a puskák. Úgy hullott a kozák, mint a férges szilva. Nem sokáig tartott a tűz, mert hallottuk a trombitaszót: tüzet szüntess! Ekkor a mi kürtösünk fújta a riadót. Kard ki! kiáltotta a, hadnagy úr és nekieresztettek minket a kozáknak. Az volt a nekünk való munka. Vágtunk, szúrtunk, hasítottunk. A kis kozákllovak gazdátlanul riadoztak mellettünk. Még így is többen voltak, mint mi, de nem állták a rohamunkat.

Ettől kezdve minden nap volt találkozásunk a kozákkal. Kergettük őket, mint az agár a nyulat. Sokszor azt kérdeztem magamban, hogy mi az ördögnek etetik ezeket a gyáva embereket?

Zamosce mellett sokáig álltunk. Katonaság vonult el mellettünk. Tüzérek, huszárok, de legtöbb gyalogos. Ismert bennünket még a dragonyos is és magyarul szóltak hozzánk:

— Jó nap honvéd! Jó nap honvéd!

Augusztus 21-én arra ébredtünk, hogy szólnak az ágyúk.

— Meleg napunk lesz, mondotta a hadnagy úr, vigyázzatok fiúk! Ne felejtsetek el, hogy magyar honvédhuszárok vagytok!

Az ezredesünk szemlét tartott fölöttünk. Meg volt elégedve velünk. Jó messze tőlünk szóltak az ágyúk. Nem tudom hol voltunk, de annyit elárultak, hogy szemben velünk sok orosz katona van. Amikor beesteledett, láttuk, hogy csapkod az ágyúgolyó és hogy messze tőlünk egy falu ég.

— De jó volna ott szalonnát sütni! — mondotta egy huszár.

Bizony, már jó ideje nem láttunk szalonnát. Paprikáson főtt húson éltünk, mint az urak. Estére megkaptuk a parancsot az indulásra. Csendben lovagoltunk, hallgatott a kürt. Mellettünk a szanitécek vágattak előre, de visszafelé kocogott a lovuk. Sebesülteket hoztak. Sok magyar volt köztük, mert ránk szóltak:

— Alj Isten, huszárok! Ott már táncolunk!

Hajnalodott, amikor egy dombtetőre értünk. Mellettünk egy nagy sereg vadász. Németek voltak és csendben várakoztak. Az őrnagyuk kihúzta a kardját és tisztelgett ezredesünknek. Mi megállottunk, a vadászok is álltak. Láttuk, odalenn, hogy nyomakodnak a katonák. Összegabalyodott minden. Az ágyúk szóltak, a puska meg ropogott. Egyszerre egy tiszt úr lovagolt felénk. Az ezredes úrnak meg a vadászőrnagynak átadott egy írást és elvágatott. A vadászőrnagy föl-emelte a kardját és elkiáltotta magát:

— Batalion . . .

Többet már nem hallottam, mert már mentek. Egy szempillantás múlva mi is elindultunk lépésben jobbra. Egy óra múlva már röpültek felénk a golyók. Délelőtt volt és benne voltunk a csatában. Még nem tettünk semmit. Mellettünk gyalogság, mögöttünk gyalogság. Csupa gyalogos. Gondoltam, itt se sok hasznukat veszik. A sok gyalogos előremarsolt és ropogott a fegyver. Mi leszálltunk a lóról és vártunk.

Délután két órakor megkaptuk a parancsot, hogy: előre! Rövid vágatással rohantunk előre. Árkokon, holttesteken keresztül, mellettünk el-elmaradozott a gyalogság, amelynek egy része még tüzelt, más része futólépésben ment előre. Egy fél óra múlva megtudtuk, hogy miért vártak. Szaladt az orosz sereg. Egy út mentén egy égő falun keresztül vágattunk. Szólt a trombita, kalapálta a patkó a földet. Az égő falun túl lovasokat vetettek elénk. Legtöbb kozák volt. Rikoltozott valamennyi:

— Madzsari! Madzsari!

Nekik vágunk. Most már jobban állták a rohamot, mert hátulról is lőttek. A legtöbbje fölemelte a kezét és úgy lovagolt hozzánk. Azt sem tudtuk, mit csináljunk a sok fogollyal. Amikor a kozákot szétvertük, a gyalogosokra mentünk. Szétszórtuk őket, mint a szél a pelyvát. Egy gyalogos csapatnak még ideje volt sortüzet adni ránk. Elvágódott vagy száz huszár. De már másodikat nem lőttek. Legázoltuk őket. A föld tele volt jajgató katonával. Velünk egy vonalban vágatott előre a tüzérség. Hirtelen leszerelték az ágyút és beledolgoztak a rendetlenül kavarodó oroszba. Mi meg üldöztük őket késő estig, amíg az ezredkürtösünk le nem fujt. Ekkor az ezredes úr ellovagolt előttünk és megkérdezte:

— Hogy vagytok, fiúk?

Rázúgta az ezred:

— Jól, ezredes úr!

— Derék fiúk vagytok!

A csata után éreztem, hogy a baltérdem fáj. Kozáklándzsa szúrta át. Azt hittem, azért lovon maradhatok, de hát az orvosok leszállítottak. Majd visszakerülök.

Hej de sokan vagytok...

Sanok mellett történt. A honvédek rohamra mentek. Azon a napon ez volt a második roham. Egyszer már kemény állásból vertek ki egy orosz bataliont. A legényekkel alig lehetett bírni. Könyörögtek, hogy mehessenek „késre.” Csak a kés, a szurony az istenük.

A kapitány azonban még várta a parancsot. Mikor aztán megjött a parancs, nem lehetett fékezni őket. A honvédek szinte megdicsőült arccal rohantak előre. A trombita szólt, a dobok peregtek:

— Éljen! Éljen a haza! Éljen a százados úr! Rajta fiúk, rajta! Bihariak, előre! — zengett a mező kiáltásuktól.

Gyönyörű volt, felejthetetlen.

Közvetlenül a kapitány után egy tizedes futott, szalontai hajdú fiú. Erős, mint a vasék. Csupa izom, a karját egy hete keresztüllőtték, de viláért sem hagyta el a századot. Szilaj, vakmerő legény. Az oroszok egy része megadta magát, a többi elfogadta a rohamot. S a tizedes csodálatosan verekedett. Négyöt oroszral végzett már s a legforróbb munka közben egyszerre csak azt látja a kapitány, hogy lábhoz ereszti a fegyvert. Megáll. A kapitány azt hitte, megsebesült. Melléje ugrik. A tizedes balkarjával végigtörüli homlokán a verejtéket, sercint egyet, aztán újra felkapja a puskát s nagyot káromkodik:

— Hogy a jó Isten borotváljon meg benneteket, de sokan vagytok, de igen sokan vagytok! . . .

S ütött, vágott, harcolt tovább. A hajaszála se görbült meg a verekedésben.

Dabas, a huszárló.

Dabas egy huszárőhadnagy pompás paripája. Sokan ismerhetik Budapesten is, mert a mozgósítás előtt gazdástól itt állomásozott. A tavasszal itt nyerték meg ők ketten együtt, hatalmas ugrással a Zita-díjat.

Galíciában Dabast és gazdáját, meg a csapatukat az a katonadolog érte, hogy mélyen merészkedve be az orosz állások közé, hirtelen nagy túlerő fogta őket körül, még pedig tüzéséggel is. Nem lehetett egyebet tenni, mint örületes tempóban vágatni vissza a mi táborunk felé. Dabas farát azonban mihamar srappell érte. A kemény huszárló mégsem rogyott le mindjárt, hanem száguldva vitte tovább gazdáját

még vagy hét kilométernyire. Akkor azonban Dabas a vérvesztéstől s az erőltetett iramtól lerogyott. Főhadnagy gazdája gyalog maradt, pedig a muszkák még mindig lankadatlanul lövöldöztek három oldalról is. A főhadnagy megmentésére siető huszárkáplár golyótól találva holtan bukott le lováról, éppen a le roskadt Dabas mellé. A főhadnagy ekkor elfogta a káplár lovát, felpattant rá s szerencsésen megmenekült. Hogy fáj a szíve a hú és vitéz káplárért, az természetes, de fáj biz' az kedves paripájáért, Dabasért is. Szentül meg volt róla győződve, hogy ezt sem fogja többé viszontlátni soha.

Négy nap sem telt bele és amint a főhadnagy huszáraival egy szépen őszülő galíciai erdő szélén táborozott, egyszerre csöndesen ügető lovascsapat dobogását neszeli. Ellenség nem jöhet ilyen nyugodtan, de azért feszülten kezd figyelni az egész tábor az orosz állások felé, mert a dobogás onnan hallik. Aztán csodálkozva pillantanak meg egy jó katonai rendben közeledő lócsapatot, — hanem a lovakon nem ül senki. A csapat zöme mindössze hat Jóból áll. Egy kiválóan formás paripa a hetedik, mely előtte üget a többinek, mint ahogy a tisztek szoktak. A főhadnagy néz, néz, nem akar hinni a szemének, azt hiszi, álmodik. Hiszen az a paripa, mely a többit vezetve egyenesen felé tart, a dicső Dabas! . . .

És csakugyan az. Megáll gazdája előtt, nyomában a többi hat, mintha alásan jelentkeznének, hogy „berukkoltunk”. Dabas farán pedig akkora bevarrosodni kezdő, aludtvéres seb tátong, mint egy katonasapka. A többi ló is többnyire sebesült és valamennyi igen le van soványodva. Egytől-egyig azok közül az ezredbéli lovak közül valók, melyek a minapi körülfogatási kalandban elvesztek. Dabas gyűjtötte össze s kikerülve a muszkákat, kötelességszerűen visszavezette őket, haza . . .

Az avelinai ütközet.

Írta: *egy honvédszázados.*

Szeptember 1-én érkezett meg a mi dandárunk (10 zászlóalj, 24 ágyú, egy század huszár), az avelinai terepre. Tizenegyórás éjszakai szakadatlan menetelés után huszárjaink felderítették az oroszok állását s mi a délelőtti órákban — ezúttal először — már szemben állottunk ellenfelünkkel.

Elsáncoltuk magunkat, az ütegek is felvonultak és elhelyezkedtek, — várakozásban jött el a délután. Ebédről szó sem lehetett, bár még egyetlen lövés sem esett egyik részről sem. Ravaszok a muszákák, sohasem árulják el előre magukat, bevárják, hogy mi kezdjük. Hát nem sokáig vártak.

Délután ötkor eldőrdült az első ágyúnk. Először csak próbálövések, gyengéden, de mikor tüzérségünk az oroszok egy ágyúját szétlőtte, lett olyan zenebona, hogy jó ideig utána is zúgott bele a fülem. Minden oldalról jöttek az orosz srappellek. A fegyverharc is megindult, nem volt tovább ok a titkolódzásra. Dörgött az ágyú, ropogott a puska egész éjjel, kisebb-nagyobb pauzákkal másnap délutánig.

Így érkeztünk el a nagy esemény elé. Ekkorára már meg is tudtunk egyet-mást. Megtudtuk, hogy a mi tíz zászlóaljunkkal szemben harminc zászlóalj áll, a mi huszonnégy ágyúnkat pedig vagy ötvenhatvan ágyú kerületi, melyek közt volt tizenötcentiméteres nehéz taracküteg is, még pedig erős betonépítménybe ágyazva. Hallottuk továbbá, hogy Lublin felől még vagy két hadtest jön meneteléssel felénk. A mi dandárunk pedig balról egy másik dandárra, jobbról egy hadosztályra támaszkodhatott csak. Az egész dandár magyar legénységből állott, ám a magyar baka megszokta, hogy túlerővel verekedjék. Hát csak állottuk a tüzet. Mikor azonban megtudtuk, hogy a mi tüzérségünkől tizenkét ágyút el-

kértek a jobboldali hadosztályhoz, hogy már csak tizenkét ágyúnk maradt s uzsonnára az oroszok hatvan ágyúja közelebb jövéen, oly erős, szakadatlan vad tüzelésbe kezdett, hogy a raj vonal az előtte robbanó srappellek füstjétől löni sem tudott; ez, valamint a nagy kimerültség és éhség megtörte a szívós ellentállásunkat.

Borzasztó percek következtek. Az első komoly ütközetünk vereséggel végződnek? Elgondolni is borzasztó volt, hiszen ez kiszámíthatatlan következményekkel járhatott volna. Az ellenség rettentő túlereje, a mi elszigeteltségünk — hiszen messze bent voltunk Oroszországban — nem, ennek nem szabad megtörténni.

Én a tartalékszázalójnál állottam a középben s siettem tábornokomhoz (M.) tanácsért és parancsért. A tábornoknak könnyek voltak a szemében, mikor a jelentések érkeztek egyre-másra, hogy a helyzet tartahatatlan, a csapatok vonulnak visszafelé. Még néhány rettentően kínos perc várakozásban, mikor hirtelen a dandártörzs fölött és mellett robbannak fel az orosz gránátok és srappellek. A lovak megvadulnak, elszáguldnak, a huszárszázad is elvágtat. Ezt a rettentő bombázást és zavart látják a mi tartalékjaink is, a száguldó lovak pánikot ébresztenek s látom, amint a sűrűben fekvő tartalékcsapatok is sietve szedelőzködnek. No, itt hát a szomorú befejezés — gondolom —, mikor a tábornok szomorúan, rekedt hangon kiadja a parancsokat az általános visszavonulásra. Tehát minden el volt vesztve! . . .

S ekkor, a legválságosabb, a legutolsó pillanatban a következők játszódtak le a szemeim előtt, szinte pillanatok leforgása alatt.

A dandártörzs állóhelyén, a tábornokunk közvetlen környezetében állott egy huszártiszt is. Nem ismertem, nevét sem tudtam, de elegáns alakjáról emlékeztem, hogy a mi hadosztálylovasságunkhoz

tartozik. Mikor a tábornok kiadta a parancsot a visszavonulásra, éppen a huszár főhadnagyot néztem, aki idegesen, sápadtan, tűzben égő szemekkel leste a tábornok minden mozdulatát, szavait. A lesújtó parancs elhangzása után még fehérebb lett az arca. Majd hirtelen vérvörös, ajkai dacosan megremegtek s egy szempillantásig a tábornok arcát nézte, majd hirtelen sarkon fordult, rohanvást szaladt a lovához, melyet alig tizenöt lépésre tartott az ordonánca. Egy pillanat s nyergébe pattanva, örült iramban elvágatott a hátraszáguldó százada után, be az erdőbe. Nem értettem ennek jelentőségét, de időm sem volt a gondolkozásra. Mindnyájan lóra ültünk, hogy a szomorú elvonulásban résztvegyünk. És ekkor mit látunk?

Az erdőből — valamivel lejjebb, mint ahol eltűnt az imént — a mi huszár főhadnagyunk lovagol kifelé, mellette és nyomában egy csomó huszárral. Az egész helyzetből látható, hogy a menekülőkből fordított ennyit vissza, ki tudja milyen eréllyel és eszközzel, mert a revolvere a kezében volt. Még néhány harsány vezényszó, a szakasz rendben áll, a kardok kirepülnek a hüvelyeikből és vágásban megindul a szakasz az ellenség felé. A tábornok, úgylátszik, rögtön megértette, mire szánta rá magát a huszárunk, mert égő arccal, könnyes szemmel, a sapkáját búcsúzóul lengetve, „Bravó Boné, „Éljenek a huszárok I kiáltással, mely kiáltást a körülötte lévő vezérkari tiszték is lelkesen ismételték, fordult a tovaszáguldó huszárok után. Az egész nem tartott tovább néhány percnél, ami ezután történt, az pedig sem időben, sem szóban helyesen ki nem fejezhető. De én még megírni sem tudom, mert könnyes lesz a szemem, ha ezekre a nagyszerű percekre gondolok.

A vágató huszárok — kik folyton lelkesítő, buzdító szavakat kiáltottak jobbra-balra az útközben ért, visszafelé menekülő bakákra — elérték a tartalékok

vonalát. Egy pillanatra megállottak, néhány kiáltás — mint a „Hazáért és királyért! Előre!” — után az egész gyalogsági vonal egy egetrengető „Éljenek a bátor huszárok! Előre! Hurráh!” kiáltással talpra ugrik, magasra emelt szuronnal az ellenség felé tódul, utóbb már Laufschriftban rohan, mikor pedig a huszárroham eléri az első rajvonalat, a lelkesedé[^] általánossá válik, a Hurráh! végigdübörög az egész dandárfronton, a szuronyroham teljes, vad erejével megy előre. Erre a vad, de annyira gyönyörű csatalármára az oroszok nekieresztik félelmetes gépfegyvereiket, pont a huszároknak, kik legegőbb érték a muszka lövészárkokat, majd pedig az ágyúk tesznek néhány lövést, de csak néhányat, mert erre a nem várt s annyi bravúrral keresztülvitt hirtelen támadásunkra nem maradt más menekvés, mint a futás. Ott hagytak fegyvert, muníciót, géppuskát az árkokban, mint egy bős csorda, hanyatt-homlok rohantak vissza, messze az erdőbe. Egyet sem lőttek többel, nem volt rá idejük. Csak a mieink küldtek utánuk gyorstüzet, hogy sebesebben szaladjanak. Nem volt még félnyolc, mikor az egész csatatér a mienk volt, mikor a trombiták végigharsogtak a több kilométer széles fronton s megállást parancsollak. Felejtethetlen látvány következett. Köröskörül égő házak, pajták, vörös, égis csapó lángja fényénél gyülekeztek a mi lelkesült, kifutott csapataink, néhány ezren lehettek s a véres kardokkal visszatérő huszárokat éljenezve, olyan ünneplésben részesítették őket, amilyenben csak egyszer lehel része annak, akit a szerencse kísér. A főhadnagyunk megállította, rendbeszedte szakaszát, néhány lelkes szót intézett a bakák nagy csoportjához, a királyra hármás éljent kiáltott, majd elénekelte az egész csatatér legénysége a magyar himnuszt, száz-husz kilométerre orosz földön.

Mikor pedig a tábornok egész kíséretével ebben a kísérteties világításban megérkezett s huszártszünk

feszesen jelentette, hogy az ellenség meg van verve, állásaik elfoglalva, hogy a győzelem a miénk: a tábornok a lováról kipirulva leszálló főhadnagyot ott a csatatéren, vagy három-négyezer ember láttára megölelte, jobbját percekig szorongatta és gratulált, a generális — a főhadnagynak.

A huszár főhadnagyunk neve pedig Boné Rudolf, azelőtt hivatásos, most tartalékos tiszt. Neveket nem szabad említeni, de ezt a nevet kiírom, mert megérdemli, hogy bárhol a mi hazánkban fedetlen fővel olvassák azok, akik csak újságból tudják, hogy mi a háború, ágyú és gépfegyver. Tudni vélem egyébként, hogy Boné főhadnagyot ezért az önfeláldozó haditettéért nagy katonai kitüntetésre terjesztették í<l.

Ez a hiteles története az avelinai ütközetnek 1914 szeptember 2-án délután. (Avelina 18 kilométer Lublintól délre.)

A mocsárban.

Felhangzott a vezényszó:

— Roham!

Türelmetlenül várták már az osztrák és magyar katonák s most, hogy elhangzott a vezényszó, lelkesedve ugrottak föl. Már a nyomát sem érezték a fáradtságnak. Előrerohantak a puha földön, a bornyú csak úgy verte a hátukat, a virrasztásban kifáradt szemek újra csillogni kezdtek. Olyan volt ez a kép, mintha egy csapat pompás futó versenyezne egymással a derült kék ég alatt.

Az oroszok egy pillanatig meghökkenve állottak, azután megfordultak s visszairamlottak. Egyszerre csak váratlanul a legelői s így a mieinktől legtávolabb levő oroszok hirtelenül, látszólag ok nélkül megállottak. Talán gyülekezni akarnak? Talán ellentállást akarnak kifejtteni?

Az osztrák-magyar csapatok nagy heveséssel folytatták a rohamot és alig vették észre, hogy az oroszok megállanak. Csak azt látták, hogy egyre jobban közelednek az ellenséghez és nemsokára végezhetnek velük. De csodálatosképen azok az oroszok, akik megálltak, nem fordultak üldözőik felé. Mozdulatlanul állottak és a következő sorok követték példájukat. Megállottak, mintha feneketlen örvény tátongana előttük. Az eleven kordont valósággal megostromolta az oroszok harmadik sora. Összetorlódtak az emberek, majd oldalt próbáltak kitérni, mint a legyek, ha menekülni próbálnak. Az osztrák és magyar katonák egyre közelebb jöttek és meglepetve látták, hogy az ellenség nem is próbál védekezni. Talán valami csejt szőnek? Aknával akarják fölrobantani ellenségeiket?

– Állj!

Az üldözők megállottak. Az oroszok kétségbeesetten jajgattak és a kezüket könyörögve nyújtották ki a mieink felé.

Katonáink csak most vették észre, hogy az oroszok egyre kisebbek lesznek.

Lábuk, combjuk már eltűnt a földben, mintha valamennyien térdelnének. A mieink nem használták fegyverüket, elborzadva néztek az ellenséges katonákra, akik egyre jobban süllyedtek az alattomos hínárba. Egyikük sem tudott menekülni s ha nagy ügyvel-bajjal kiszabadították az egyik lábukat, annál mélyebbre süllyedt a másik. Megpróbáltak egyensúlyozni, mindenképpen ki akartak evickélni az iszaból, de hiába. Az osztrák és magyar katonák szívesen segítségére siettek volna az oroszoknak, sokan segítségül odanyújtották karjukat és fegyverüket, de nem sikerült megmenteni az oroszokat, akiket végül is elnyelt a sűrű iszap.

A grodeki csatából.

Roda Roda egy tartalékos tüzértiszt elbeszélése alapján izgalmas részleteit írta meg a grodeki csatának.

Nem sokáig örülhettünk a tomaszovi győzelemnek — beszélte a tüzértiszt — mert parancs jött az indulásra. Híre jött ugyanis, hogy egyik hadseregünk Lemberg mögött vagy Lemberg mellett erős harcban áll az oroszokkal, segítségére kellett tehát sietnünk. Őrnagyunkat az ütegével odavezényelték, nekem pedig naponta meg kellett jelennem a hadosztályparancsnokságnál a parancsok átvétele végett. Szeptember 7-én ismét parancsot kellett vinnem az őrnagyomnak. Kérdezősködtem, hogy merre lehet az ütegünk s azt a választ kaptam, hogy csak lovagoljak arra, amerről ágyúdörgést hallok. Sehogysem tudtam azonban ráakadni az ütegekre és eltévedtem. Késő este volt már, nem bírtam már tovább menni s végül is a 3. számú honvéd ágyús-ezrednél találtam éjjeli szállást, ahol sátorponyvába burkolózva aludtam. Szeptember 7-én korán reggel — meglehetősen rossz lelkiismerettel, amiért nem tudtam eleget tenni megbízatásomnak — tovább lovagoltam az őrnagyomat keresve. Útközben tisztekkel találkoztam, de senki sem tudott felvilágosítást adni. A miskolci divízió hadiszállására utasítottak, ahol mindent megtudhatok. Órákhosszat bolyongtam eltévedten, míg végre egyszerre csak valósággal keresztútba kerültem. Köröskörül puskaropogás és ágyúdörgés. Csak jóval később tudtam meg, hogy a grodeki csata volt, amelybe belesodrótam.

Délután három óraker érkeztem meg a magammal vitt nyolc muníciós kocsival arra a helyre, ahol az ágyúütegek állottak, de csak hármat vihettem az őrnagyom ütegéhez, mert útközben ötöt elvettek tőlem. Innen parancssal egy másik tüzérüteghez küld-

tek engem, ahol a főhadnagyot erős ellenséges tűzben találtam, aki semmi áron sem akart kiengedni engem a fedezékből, mert úgy találta, hogy minden lépés a szabadban biztos halált jelent. Egyszer csak észrevettem valamit ami megállította a szívem verését: a mezőn, ahol az orosz lövegek a legsűrűbben csaptak le s ahol a srápnellek tűzoszlopai valósággal megvilágították az eget, a mezőn nyugodtan sétált egy elegáns kis társaság: Bardolf ezredes a kíséretével. Én sem maradtam tehát tovább, útra keltem. Miután oly hosszú idő óta nem mutattam magamat az őrnagyomnál, hat muniációs kocsis volt a legkevesebb, amit számára vihettem. Ezekkel egy koporsóformájú dombhoz rukkoltam előre, ahonnan azonban nem juthattam tovább, ha csak embereket és lovakat föl nem áldozok. Az őrnagy közel volt, jelentést küldtem tehát neki, megjelölvén a helyet, ahol tartózkodom és vártam a parancsát. Attól féltem, hogy az őrnagy üzenete hosszas kimaradásom miatt nagyon szigorú lesz. Ehelyett azonban a jelentésem hátsó oldalára a következőket írta:

— Szervusz, rezervista! Nagyon derék! A kocsik maradjanak fedezet alatt.

Ott maradtam tehát a kocsikkal a helyemen, az erdős dombon. A srápnell-tűzbe csakhamar gyalogsági lövegek záporosöje vegyült, mire az embereim felugrottak és a fák mögé húzódtak. Megparancsoltam nekik, hogy jöjjenek vissza a kocsikhoz. Tétovázva jöttek előre és a kerekek mögé bújtak. Egy Gajdos János nevű tüzér azonban nyugodtan maradt ülve a lován, fújta pipájából a füstöt és így szólt:

— Gyerekek, ha a sors könyvében meg van írva, hogy eltaláljon benneteket a golyó, akkor csinálhatok, amit akartok, el fog találni. Engedelmeskedjétek tehát szépen a hadnagy úrnak és végezzétek a kötelességeket.

Odaadtam neki az összes cigarettáimat és meg-

kérdeztem tőle, tűzmesterré akar-e előlépni, vagy inkább a vitézségi érmet akarja. Ő az utóbbi mellett döntött és én még ott, helyben megírtam ceruzával a kitüntetésre való előterjesztést, ami nagy hatást tett a többiekre. Embereim most már kifogástalanul végezték dolgukat, amit a Gajdos János példaadásának köszönhetek és egyetlen embernek, egyetlen lónak és kocsinak sem esett baja. Az őrnagy magához hivatott és érdeklődött, hogy álltuk ki a tüzelést? Az ütegállásból látták a mi fejünk fölött kavargó füstfelhőket s már azt hitték, hogy bizonyára végünk van. Az őrnagy nyomban alá is írta a kitüntetésre szóló ajánlatot.

Én egy darabig ott maradtam a megfigyelő árokban az út szélén, mely Zagorze felé vezet, amikor észrevettem, hogy az ellenség a kis erdőcskét és a kocsijaimat ismét srapelokkal lövöldözi. Gyorsan odasiettem és mit láttam? A muníciós kocsik egyedül álltak lovak nélkül, csak az én lovam állott ott fejesebből vérezve. Az emberek a káplár parancsára az erdőbe vonultak s a tele kocsik ki voltak cserélve üresekkel, amelyek közben az ezredtől odaértek. Az üteg az egész napon át erős tüzelés alatt állt, anélkül, hogy egy embert vesztett volna. Az őrnagy és az ezredes éjszaka a megfigyelő árokban aludt, én az úton a szakaszparancsnokok, mint rendesen, az ágyúk mellett.

Másnap ismét munícióért kellett mennem. Az őrnagy kölcsön adta a lovát. A kényelmes út, amely ezredemhez vezetett, erős orosz tűz alatt állott. Útközben kétszer szenvedtem tengelytörést és három hidat kellett kijavítanom, hogy átmehessek rajta. Emiatt meglehetősen elkéstem s az őrnagy már nagyon türelmetlen volt, főképp, hogy olyan sokáig kellett nélkülöznie lovát. Aznap még kétszer kellett muníciópótlást hoznom. Az üteg 1800 patront lőtt el.

Tüzelésünk védelme alatt a raj vonal serényen ment előre és tisztán látható volt, mily szörnyű pusztítást vitt véghez az oroszok soraiban.

A munkácsi honvédek tisztikarában valósággal meghaló bajtársi szellem uralkodott. Az oroszok rendszeresen este 6 óra tájban hagyták abba a lövöldözést, a déli pauzák szigorú betartásával. Esténként, a tüzelés beszüntetése után, hangok hallatszottak a rajvonalból:

— Ezredes úr, hogy érzi magát?

— Köszönöm, jól! — felelte s a rajvonalból kórusban hangzott ismét:

— Éljen az ezredes úr!

A tiszték kijöttek a lövészárkokból és köszöntötték Pillepic ezredest. Ő pedig átkarolta és megcsókolta őket.

Szeptember 10-én változatosság kedvéért mi kezdtük meg a tüzelést. A küzdelem nagyon heves volt, mint az előző napokon is. A megfigyelő árokban egy Dobsa nevű őrmester volt a szolgálattevő a miskolciak közül, akit mindnyájan nagyon szerettünk jó kedvéért. Jóképű, erős ember, prototípusa a magyar fajnak. A megfigyelésben senki sem volt oly pontos, mint ő. Valóságos fanatizmussal feküdt neki hivatásának s legszívesebben mindent maga csinált volna. Ha egy tiszt felemelte fejét a mellvéd fölé, a derék őrmester rögtön tiltakozott, mert senkinek sem szabad — úgy mond — magát exponálnia, csak neki. Pillepic ezredes megfogadta, hogy ennek az őrmesternek kell a háború alatt az első altisztnek lennie, aki megkapja az arany tiszti kardbojtot.

Mi a nehéz ágyúkat tréfásan „Schwari”-nak becéztük, amit Dobsa őrmester „Sári”-nak értett. Valahányszor aztán egy nehéz haubitzgránát füttyült el fölöttünk, az őrmester rögtön rágyújtott a magyar nótára: „Sári ne dudálj”. A következő napon

elesett a népszerű ember: egy Sári leszakította a fejét.

Szeptember 10-én délután megtelefonozták nekünk, hogy orosz támadás várható az éjszakára. Kozma főhadnagy a sötétség beálltával saját elhatározásából egy őrjáratot gyűjtött össze, körüljárta ezzel az orosz lövészárkokat s felgyűjtött egy majorságot az ellenség háta mögött. Este kilenc órakor rettenetes ágyútüzelés indult meg ellenünk. A láthatáron félkörben] állottak fel az orosz ágyúk és koncentrikusan lőttek reánk; csakhamar az ellenséges gyalogság tüzelésbe kezdett. A mi két ütegünk hallgatott: – nem lőhetett, mert gyalogságunkat veszélyeztette volna. Tétlenül, de annál nagyobb izgalomban várakoztunk, amikor egyszerre a hátul égő major világánál megláttuk, hogy az orosz tömegek előrenyomulnak, de a mi gyalogságunk gyorstüzelése közepette. Mikor egy kis szünet állott be a lövöldözésben, nagy meglepetésünkre világosan lehetett halalani, amint az orosz csapatok, hogy bennünket félrevezessenek, magyarul kezdtek kiabálni, persze szláv kiejtéssel:

— Saját csapat, tüzet szüntess!

Majd az orosz tisztek osztrák és magyar jelzőfütyöket hallattak, mire ismét magyarul zúgott fel az oroszok soraiból a kiáltás:

— Éljen a király!

A ravasz fogás azonban csak egy pillanatra használt, meglepődött legénységünk egy-két másodpercre felhagyott a lövöldözéssel, de a honvédtisztek rögtön tudatára eszméltek az oroszok ravaszságának és ismét elrendelték a gyorstüzelés folytatását. Az oroszok ezt már nem állották ki s a támadás vissza volt verve.

Az ellenségnek óriási veszteségei voltak, nekünk ellenben csak néhány emberünkbe került a dolog. Pillepic ezredes még ugyanazon az éjszakán három

századot, amelyek már hetvenkét óra óta harcban állottak az ellenséggel, rajonkint visszavont a nyílt terepen s az árokba a megerősített út hosszában három pihent századot küldött. Az éjszaka hátralevő részén kivételesen az ágyúfedezékben aludtam. Hirtelen felköltött a szolgám azzal, hogy újra lönek az oroszok.

Kiugrottam hálósákomból s golyózáporban vagy kétszáz lépést futottam az őrnagyhoz. Mélyen aludt az ellenséges ágyúknak ebben a pokoli lár-májában. Három óra múlt. Azonnal tüzelni kezdtünk mi is az oroszokra s az előttünk levő gyalogság és különösen a koporsóformájú dombot védő legénység követte a tüzérség példáját. Valamivel napfölkelte előtt az ellenség egész dühét a domb felé irányította. A gránátok valóságos homoktornádókat túrtak fel, úgy, hogy a domb vagy harminc méterrel magasabbnak és szélesebbnek tűnt fel. Elementáris nagyszerűségű jelenet volt ez a dörgés, robbanás, csattogás a dombon s a homokzáporon keresztül világitó lövedékek süvöltése. Sok vérnek kellett a homokba ömlenie. Ott fenn a munkácsi ezrednek egy igen derék tisztje, Dvorzsák Gyula főhadnagy volt a parancsnok. Állandóan egy zsákmányolt kozákkardot, karabélyt s az övén két ásót hordott. Vakmerő, mindenre kész ember. Ma reggel ő maga nyitotta meg a tüzelést és két oroszot megölt. De aztán ő maga is elesett. Pillepic ezredes könnyezett, mikor ezt megtudta.

Ez a nap is elkeseredett harcok közt folyt le. Este féltizenegykor diadalüvöltés hallatszott a koporsóformájú dombról, — az oroszok elfoglalták. Tudtuk, hogy erre az éjszakára is várhatjuk az ellenség rohamát, pedig a mi gyalogságunk, különösen a tisztikar ugyancsak fáradt volt. Ha a legények elaluszna, bizony aligha fogjuk őket idején fölkeltetni. Elhatároztuk tehát, hogy felváltva szóval fogjuk őket tartani s egy-egy órát feláldoztunk az

alvásunkból. Míg a honvédtisztek aludtak, addig mi szórakoztattuk az ő legényeiket, aztán pedig őrájuk került a sor. Az én órám éjfél tájban ért volna véget, de amúgy is olyan izgatott voltam, hogy a magam jószántából fél kettőig fennmaradtam. Midőn fekvőhelyemre mentem, akaratlanul is felköltöttem az őrnagyomat, aki megkérdezte, mennyi muníciónk van. Megmondtam neki, hogy még három kocsira való. Erre kiadta a parancsot, hogy azonnal menjek át Jasionovkába új lőszerért, mert holnap meleg napra van kilátás.

Lovam nyergelve állt ott, felültem rá s útnak indultam. A félhold már lement, koromsötét volt s én eltévedtem. Egy őrjárat rám tüzelt, iparkodtam kitérni az útjából s így még inkább eltévedtem. Kétségbeestem, hogy a parancsot nem tudom teljesíteni s ütegünk muníció nélkül marad. Egyszerre lőnyerítést hallok, azt hiszem, kozákokkal találkozom, de kiderül, hogy a mi gépfegyverosztagunk egyik őrszemére bukkantam. Kérem a tót legényt, mutassa meg az utat, meg is teszi, de Jasionovkába elvezetni nem hajlandó, bár száz koronát ígérek neki. Azt mondta, nagyon fáradt. Letört faágak, kiálló gyökerek közt bukdácsolok, mikor végre mentő gondolatom támadt: egy darab kenyér van nálam ezt kínálom oda neki. Hús, konzerv, kávé, cukor, efélekben bőven volt részünk, de kenyér: az ritkaság. Széles mosolyra húzódott a tót legény szája s a darab kenyérért kész örömmel elvezetett négy kilométer távolságra lévő célomhoz. Onnan aztán reggelre egy védett úton sikerült is hat kocsi muníciót vinnem ütegünkhöz. Közben az ellenség lövéseit folyton hallottuk s egy eltévedt puskalövés megölte egyik fullajtárunkat.

Az előző este Pillepic ezredes beszélgetést folytatott őrnagyommal, aki aztán elmondta, miről volt szó: este az addigi célunknál kell maradnunk, reg-

gel azonban összes ágyúinknak meg kell kezdeni a koporsóformájú domb lövését. Éppen amikor megérkeztem a muníciós szekerekkel, gyors egymásutánban hat lövést adtunk le a dombra s egyidejűleg két század miskolci baka trombitaharsogás és éljenkiáltások között megrohanta a dombot.

Egyszerre csak megáll a roham. Honvédeink közt kapu nyílik s kettős sorokban hétszáz orosz masíroz felénk lefegyverezve, egy szakasz honvédbakától kísérvé. A legények sapkáikat lengetik, táncolnak és ujjonganak. Úgy tűnik fel ez nekem, mint egy varázslat.

Az elfogott oroszok közt két tiszt is van, egyiknek az arca rettenetesen összeverve. Megtudom róla, hogy holtan tetette magát, amikor a mieink benyomultak az ő állásaikba s aztán hátulról rálőtt egy honvédkadétra. Persze legényeink aztán alaposan fizettek érte.

Délelőtt nyugalom volt. Az utolsó harcokban sok embert veszítettünk s tudtuk, hogy túlerővel állunk szemközt. Biztunk azonban, hogy segítség érkezik. Megfigyelő állásomból jól odaláttam az ominózus dombra, amelyen egy különítményünk tanyázott. A halott oroszok egymáson heverték mindenfelé, sajnos, sok csukaszürke uniformis is volt köztük.

Délután mindkét fél heves tüzelésbe fogott. Öt óra tájban bizonyos izgatottságot tapasztaltam a mieinknél. Egy ordonánc-tiszt jött azzal a parancssal, hogy minden csoportnak egy tisztje jelentkezék fél tízkor a telefonállomásnál, a rendelkezések átvételére. A mi csoportunkból nekem kellett felmenni, nyolc emberből álló fedezettel. Az utat, amerre mentünk, gránátok szaggatták fel. Húsz percnyi menetelés után puskatűzbe kerültünk, de futólépésben szerencsésen odaérkeztünk a telefonfülkéhez, amely jó erős gerendákból volt megépítve s földdel beborítva. Mivel a honvéd-hadosztály tisztjeinél én job-

ban beszéltem németül, nekem kellett a telefonszolgálatot végezni. Csak nagynehezen tudtam megérteni az orosz ágyúk dörgése közt a hosszú parancsot, amelynek lényege az volt, hogy az ütegeknek este 10 óra 40 perckor meg kell kezdeni a visszavonulást. Ekkor azonban már 11 óra volt. Közöltem a parancsot mellettem álló tisztársaimmal. Mire a koromsötétben visszaérkeztem állásunkhoz, ütegeinket már nem is találtam ott. Ők közvetlenül, a saját telefonjuk útján is megkapták a parancsot. Tudattam a rendelkezést a honvédekkel is, akik azonnal összevonták csapataikat. Magam is közéjük álltam s gyalog masíroztam velük, mert lovamat magával vitte az eltávozott üteg. Bizonyos tompa kábultságban voltam s így gyalogoltam reggel négy óráig, amikor beérkeztünk Jasionovkába.

A bajtárs végrendelete.

Ez a történet a lebergi csatatéren kezdődött, a budapesti főkapitányságon folytatódott. Hol lesz vége, ki tudná megmondani?

Három napja tartott a csata. Az ágyúk bömbölő szóval feleseltek s a hegyhátak, völgyek, erdők tele voltak a háború vad muzsikájával. Ropogott a puska még éjjel is és vilódzott a lövés tüze, mint az ég alja, amikor zivatart hajt a határra a szél.

Egy huszáreszkadron azt a megbízást kapta, hogy kémlelje ki, milyen az ellenség állása. A huszárok éjfél-tájta nekilovagoltak a csillagtalán, borús éjszakának. Pár pillanat múlva elnyelte őket a sötétség.

Hajnali három órakor érték el a kijelölt helyet. Távolban pislákol néhányszó, parázslott egy-egy lámpa, de ez volt minden, ami életet jelentett. Halott volt a föld, némán, csendben gunyasztott minden. A százados kiadta a parancsot: előre, az őrtüzek felé. Lépésben mentek a huszárok, hogy meg ne lepje az ellenség a különítményt. Már derengett, hajnalodott, amikor megpillantották az ellenséges állásokat. A kapitány tereprajzot készített. Egyszerre csak támadás éri a századot. Erős ellenséges lovaserő rohant rájuk. A kapitány a század legjobb lovasának, egy főhadnagynak átadta a tereprajzot és a jelentést, azzal, hogy vágatva vigye a parancsnoksághoz.

A főhadnagy sarkantyúba kapta a lovát és elvágatott. A hajnal segítette útját. Repült a ló, mint a szél. Halottakon, elhagyott lövőárkokon keresztül tört előre. Amint vágat az úton, egy bokor alól rászól valaki:

— Bajtárs, megállj! Megállj egy szóra!

Fiatal huszártiszt volt. Az arca véres, az atillája tépett. Bár neki fontosabb földadata volt, megállította lovát. Odament a sebesülthöz, aki egy levelet adott át neki.

— Bajtárs, ha visszamégy, add föl a postára! Add rá szavadat.

A főhadnagy átvette a levelet. Nem segíthetett sebesült bajtársán, mert fontosabb érdek parancsolta el mellőle. Azt még látta, hogy a fiatal tiszt hátrahanyatlik, de hogy élt-e, halt-e, nem tudta. A jelentéssel a parancsnoksághoz ment, amely még aznap csapatokat küldött az említett irányba. Aznap nagy csata volt. A főhadnagy karját két golyó ütötte át, mire kórházba került. A tábori kórházból Budapestre küldték.

Amikor a magyar határt elérte a vasút, a főhadnagynak eszébe jutott a levél. A csata izalmában elfelejtette. Most, hogy ráemlékezett, elővette a levelet.

A legelső állomáson föladatta a legényével az írást és haza jött Budapestre. Néhány napig kórházban feküdt, de hamarosan talpra állt. Kinn sétálgatott az utcán és számolgatta a napokat, amelyek múlása meghozta a várva-várt gyógyulást és ezzel az új csatákat, új eseményeket. Egy napon aztán idézést kapott a rendőrségre, hogy nyomban jelenjék meg.

A főhadnagy, akinek soha életében nem volt semmi dolga a rendőrséggel, ugyancsak csodálkozott. Nyomban elment a főkapitányságra, ahol fölmutatnak neki egy írást. Az írás így kezdődött: Végső akaratom ...

A végrendelező minden vagyonát feleségére és kis fiára hagyta, de ezer koronát juttatott az elesett katonák árváinak is.

A főhadnagy elolvasta a végrendeletet. Az írás ismerős volt. Amikor meglátta az aláírást, fölkiáltott:

— Hiszen ismertem. Jó barátom volt!

A rendőrtisztviselő megkérdezte a főhadnagyt, hogy ő tette-e postára a levelet. A főhadnagy megnézte a borítékot, melyet megmutattak neki és halk, megfeszített hangon válaszolt:

— Igen. Én adtam föl!

— És a tartalékos hadnagyban, amikor visszahanyagolt, volt-e még élet? Nem tudná megmondani, hogy azután mi történt? Ez fontos volna. Ezt kellene tisztáznia!

— Nem tudom, mondotta, nem merem állítani. Csak annyit láttam, hogy hátrahanyagolt . . .

Ezt jegyzőkönyvbe vették. A főhadnagy aztán elmondotta, hogy a tartalékos hadnagy az ő ezredében volt önkéntes. Vidám gyerek volt, aki tele volt életerővel, vidámsággal. Együtt mulattak, együtt töltöttek sok vidám napot. Mámoros éjszakák, fiatalos lán-golások emléke fűződik barátságukhoz, melyet megzavart valami. Egy hölgynek udvaroltak s ezen összekülönböztek. De hamar helyreállott a barátság és még sokáig leveleztek. Ismeri az írást, ismeri minden vonását.

A főhadnagy megfogadta, hogy megtudja barátja sorsát. Mert lehet, hogy még életben van, valahol Oroszországban, orosz fogságban, orosz kórházban. A régi emlékek és ez az új tragikus találkozás egészen megrendítették. Hiszen az egész olyan, mintha mese volna. Pedig az életben is vannak véletlenek, megmagyarázhatatlan dolgok, amiket le lehet ugyan tagadni, de meg nem történné tenni nem lehet.

Lembergi epizód.

A több száz kilométerre kiterjedő csaták menete csak epizódjaik révén válnak megérthetőkké.

Egy ily epizódot mondott el a lemergi csatáról egy gyalogos főhadnagy:

Amikor keresztül vonultunk Lemberg városán, mondotta, virágesőt szórtak ránk a lengyel asszonyok. Nemzetiszín pántlika is volt kéznél és a bakák bazsiliikumot meg más kertvirágot tűztek a sapkájuk

mellé. Vígan ment a regiment. Erőltetett menetben indultunk neki az útnak. Mellettünk autók rohantak, sebesültszállító kocsik baktattak visszafelé. Egy-egy sebesült kikáltott a tranzportból:

— Hoch Kameraden! Hoch die Ungarn!

Csehek voltak, de akadt köztük egy magyar főhadnagy is. Telegrafista volt és egy kozákcsapat támadta meg. Legénységével együtt visszaverte a támadást, de a vállába lövést kapott.

— Tűz mindenütt pajtás! Nehéz munka lesz! Szervusztok fiúk!

Mentül északabbra kerültünk, annál élesebben szólt az ágyú. A legények föl sem vették. Énekeltek. Amikor este lett, harminc kilométer volt mögöttünk. Egy gyalázatos kis lengyel faluban gúlába raktuk a fegyvert és lepihentünk. Északkelet felől az ég alján tüzes csíkokat szántott az ágyúlövés. Olyan volt, mintha egy-egy nagy csillag hullott volna le az égről. A bakák pipafüstön keresztül nézték a dolgot, de egy cseppet sem voltak izgatottak.

Másnap kora reggel fölrántott bennünket a riadó. Kissé nyugatnak fordultunk, majd megint észak felé. Rettentő katonatömeg vonult velünk egy sorban. Egy tiroli vadászbatalion hurrával köszöntött bennünket, mögöttünk kis erdélyi oláh bakák masíroztak. Dél-előtt tizenegy órakor már alig értettük a magunk szavát, helyettünk az ágyúk beszéltek. Rengett a föld a sűrű ágyúlövéstől és a katonák keményen megmarkolták a puskájukat.

Tizenkét órakor előretoltak bennünket a harc-vonal felé. Messzelátóval már láttam az ütközetet. Éppen egy huszáreszkadron vágatott el arcvonalkunk előtt, láttam, hogy a kapitány kardja csupa vér.

— Éljenek a huszárok! — kiáltották a bakák.

— Éljen a honvéd! — volt a válasz.

Az eskadron eltűnt egy rekettyés mögött. A porfelhő mutatta már csak, hogy merre jár. Egész-

ségügyi csapatok mozogtak mindenütt. Négy emberkét főtisztet hozott. Megsebesültek. Ilyenkor nem szokás a tisztelgés, de a frontszárad fegyverbe lépett.

— Hoch, meine Kinder! — kiáltotta az egyik őrnagy, mire a bakáim a levegőbe dobták a sapkájukat:

— Éljen az őrnagy úr!

Egynegyed kettőre járt az idő, amikor fölharsant az ezredjelünk és nyomban utána: Előre! Ezredünk harmadik zászlóalja súlyba tartott puskával előre-rohant, egyszerre rajvonalba fejlődött két kilométernyire arcvonalunk előtt. Nemsokára már szóltak a puskáik.

Zászlóaljam félóra múlva került tűzbe. Bal-szárnyunkon rettentően szólt az ágyú és ahol golyónk lecsapott, porzott a föld. Trombita jeleink összefonódtak az oroszokéval. Ropogott, pattogott a puska s a golyó port vert föl a vívóárkok homokhányásán. Porhanyós, homokos ez a föld, könnyen beleásza magát a katona. Az orosz gyalogság vällig földben volt.

Századommal a harc vonal közepére kerültem. Beláthatatlan széles vonalban tartott az ütközet. A nap az oroszok szemébe sütött. Legénységünk nagy-szerűen állta a tüzet. Az orosz gyalogság azonban állta és viszonozta a tüzet.

Három óra hosszat feküdtünk raj vonalban. Mel-lettem néhány ember már halott volt. Sebesültek heverték tétlenül és lestek a percet, amikor fölveszik őket. Szemben velünk egy nagy zöldes folt bonta-kozott ki. Egy nagy orosz csapat. Úgy látszik meg-gyöngült az oroszok állása és ezt a csoportot pótlásra vetették előre.

Egyszerre a hátunk mögött rettentő bömbölés. Mielőtt az a zöld folt elemeire bomolhatott volna, mielőtt rajba fejlődhetett volna, néhány ágyúgolyónk közjük csapott. Nagy rés támadt bennük. A többi

riadva húzódott szét legyező formában. Tíz perc múlva egy csillanást láttam. Orosz ágyú tüzelt ránk. A mi ágyúink elevebben dolgoztak s úglátszik, elhallgattatták az ellenséges üteget.

Ezalatt szólt a puska s már háromszáz méter távolságban voltunk az orosz vívóároktól. Már ki lehetett venni az egyes szakállas, bozontos arcokat, amelyeken veritek ült s amelyeket mocskossá tett a magyar golyó nyomán fölcsapódó homok. Egyszerre megszólalt a kürt.

— Szuronyt szegezz! — kiáltották a tisztek.

A következő pillanatban hatalmas „rajta!” kiáltás nyomta el a puskaropogást.

Az orosz puskák elevebben szóltak, sorainkból elvágódtak a legények. Már megtettünk száz métert, százötvenet, kétszázat. Egyszerre ütést éreztem a mellemen s a következő pillanatban nem láttam semmit. Amikor a kötözőhelyen magamhoz tértem, megkérdeztem az orvost:

— Sikerült?

— Ó igen, három-négy hét múlva meggyógyul a seb.

— Nem azt kérdem. A roham? Hol van az ezredem?

— Az orosz pozíciót elfoglalta. Három ágyút vettek el. Most mennek előre, tovább . . .

Przemysl első ostroma.

Szeptember 16-ikán legmodernebb galíciai erődítményünket, Przemyslt, körülzárták az oroszok.

Az ostrom huszonhárom napig tartott és az oroszok nagy kudarcával végződött.

Az ostrom egész ideje szakadatlan ágyútűzzel telt el. Véres epizódjait a bennük résztvevő tisztek révén ösmerjük.

Tizennyolcadikán délután 3 óra 18 perckor adta le erődünk az első ágyúlövést, írja az egyik. — Az oroszok éppen a mi védelmi kerületünket választották ki ostromuk színhelyéül. A többi kerületeket csak körülzárták. Szörnyű dolog a háború mindenütt. A szabad csatamezőn csak van hely mozgásra, de egy erődített helyen úgy van az ember, mint egy egér-fogóban. Az orosz tüzérség a magaslatokról szórta a lövedéket, gyalogsága a földbe ásta magát be és lépésről-lépésre közeledett.

Szeptember huszonötödikén kirohantunk. Én üteggel egy dombtetőt szálltam meg. Nem hittem, hogy fölérjek a tetejére. Száz és száz srapnell robant fel fölöttünk, de fsten megóvott. Késő estig szórta az ellenségre lövedékeimet, amelyek hatása alatt gyalogságunk előretört.

Október hatodikán kezdődött el a hadd-el-hadd. Az ellenség megkezdte rohamait. Ötödikétől kilencedikéig éjjel-nappal tűzben voltam. Mi, mint mozgótartalék, nem az erődökben, hanem azok mögött működünk. Egy kis erdő szélén foglaltam állást négy ágyúmmal. A harc leírhatatlan volt. Különösen az ellenség huszonegycentiméteres mozsarai voltak rettentőek.

Az állandó robajtól félőrült lesz az ember. Két lovam, mint a rongy, dőlt el egy szilánktól, öt-hat órai bombázás után teljesen elfásultam én is, legény-ségem is és üdvözletekkel fogadtuk a bombákat,

számlálva, hogy no most a következő már eltalál bennünket.

Mikor ez a mozsár megszűnt dolgozni, igazán nevetséges játékszernek tűnt fel a nyolccentiméteres srappell. Az Isten jó, megvédett bennünket. Estére bevonultunk, mert nem ittunk, ettünk, aludtunk máihosszú ideje. Teljesen kimerülve szunnyadtam néhány órát. Hajnalban ismét ki kellett rohanni egy veszélyeztetett pontra. Az ellenség nem pihent. Hol itt, hol ott próbált szerencsét. Némely erődnél a drótsövénnyig jutottak az oroszok. Kartácsaink valóságosan hullahegyeket csináltak belőlük. Iszonyú koncert az, amikor három-négyszáz ágyú szól egyszerre, egy kis helyen összeszorítva számtalan gépfegyver és sok ezer puska kattog. Az erődök százszorosán visszahangozzák a dörgést s az ember füle mellett sivított a sok golyó. Egy tizenötcentiméteres gránát két ágyúnk közé esett, de a folytonos esőtől átázott puha föld elvette erejét. Az ostromok sorozatát mindig visszavertük.

A legnagyobb harc, a legkritikusabb nap, október 7-ike volt. Ez volt a vár ostromának az oroszokra nézve katasztrófális napja.

Hátulról revolverekkel kergették az oroszok csapataikat rohamra. Nyolc, tíz soros rajvonalak támadtak a vár drótkerítései ellen. És megszólaltak a vár ágyúinak százai. Borzalmas látvány! Azon a részen, ahol a támadás történt, 800 méter hosszban, 30-40 méter szélességben és körülbelül két ember magasságban feküdtek az orosz holttestek. Hozzávetőleg egy rakáson 20.000 ember hullája!

Az azonban sok nehéz munkát kellett végezni a várórségnek, amely folytonos kirohanásaival nyugtalanította az oroszokat. Egy tiszt így írja le az ily támadást:

Délután öt órától kezdve egy órán keresztül repült körülöttünk a srappell, mikor felfedezték rej-

tekhelyünket. Ezerkétszáz méterről három orosz üteg ágyúzott ránk, kétezer lépésnyiről egy osztag kozák, ötezer lépésnyiről pedig hét zászlóalj gyalogság. Az oroszoknak külön kiképzett osztaguk van, amely csak bennünket, tiszteket vesz célba. Századomból kivülem csak egy zászlós maradt meg. A dombon 36 órát töltöttünk s éjszaka két óraker kezdődött meg a felváltás. Egyenkint kúszott fel a dombra minden katona s így három órába került a felváltás.

Az elfogott orosz katonák mondták, hogy amikor meghallották a 30 és feles mozsaraink hangját, keresztet vetettek és remegtek a félelemtől. Mikor a golyó, amelyben 60 kilogramm ekrazit van és olyan magas, mint egy hétéves gyermek, kirepül a csőből, olyan hangot ad, mintha egyszerre nagyon sokan sírnának. Ez a síró hang az orosz katonák ereiben megfagyasztotta a vért.

Az oroszok egyik ütege állandóan a katonai rak-tárunkat lövöldözte s vagy harminc gránátot lőtt ki rá. Ha felvontattunk egy harminc és feles mozsarat és csak egy lövést tettünk, azon a helyen, ahol előbb orosz üteg állott, csak nagy, fekete mélyedés látszott a földben. Minden egyéb, ember és ló eltűnt azon a helyen a föld színéről. Egyszer az orosz trénbe lőttünk bele egy harminc és felessel s távcsővel figyeltük a hatást. Néhány perc nülva hatalmas porfelhő támadt a trén helyén. Az orosz trén nem volt sehol sem lát-ható, a porfelhő azonban jórészt koci, ló és ember-darabokból állott.

A Przemysl ostromló orosz sereg, a 60 kilomé-teres körzetben felállított hét hadtest legénysége többnyire orosz zsidókból és lengyelekből állott. Soha egyetlenegy orosz tiszt sem volt a harcvonalba, az altisztek pedig kancsukával verték a szerencsétlen legénységet előre. Gyakran megtörtént, hogy amikor srappelljeink teljesen lekaszáltak egy zászlóaljat, az el-esettek holttestein keresztül két újabb zászlóaljat

kancsukáztak a vár alá. Mikor az így mészárszékre hajtott katonák oldalt húzódozva menekülni próbáltak a bizonyos halál elől, hátul megszólaltak az orosz gépfegyverek és halomra gyilkolták le a szerencsétlen embereket.

A várórség harcai az oroszokkal legtöbbször messze az erődítmények vonalán kívül folytak le. Őrsők és nyugtalanító, támadó csapatok törtek ki, részint azért, hogy a várparancsnokság mindig biztos hírt kapjon az ostromló csapatok állásairól, részint azért, hogy megnehezítsék az oroszoknak az erődítményekhez való közeledést. Ezek a kirohanások és portyázások tömérdek érdekes epizódban bővelkednek.

Egy tiszt így mondja el az efajta élményeit:

Tábori őrsön voltunk futó-árokban. Itt figyelni kell a fényszóró működését és vigyázni, hogy el ne áruljuk, hol vagyunk. Fenn vagyunk a hegyen, a hideg dermesztő, az eső állandóan esik, csuromvizesek vagyunk. Egy hang sem hallatszik, mindenki merően figyel. Mellém csúszik a parancsnokom és parancsot oszt:

— Maga és még négy ember kikémelelik a jobbra eső erdőcskét. Ott ellenséges őrs van, vagy nincs, meg kell tudni.

Éjjel van és vak sötét. Csak néha egy-egy erődből féleresztett rakéta világítja meg egy-két percre a tájat. Elindulunk. A szuronyos puska dőfésre készen és óvatosan előre a lejtőn, bújva, a sárban csúszva, de előre. Elérem az erdőt. A szívem örült módon dobog, amint fától-fáig lépek. Egyszerre csak valami puhába ütődöm. Ember? Óvatosan kinyújtom a kezem és megfogok egy lófejet. Kozák ló. Menjünk. Mindent tudok. A kozák a kipányvázatlan ló mellett alszik. Alig érünk ki az erdőszélre, a ló nyerít, nyomban utána puskatúz, golyófütty. Igyekszünk elérni a mieinket. Félórai kapaszkodás s futás után elérjük.

Egy jelentés és utána puskatűzharc. Ahogy hozzáfogunk tüzelni, valahonnan messze, jó pár kilométerről a mi fényszórónk megvilágítja az erdőcskét, mi azonban homályban maradunk. Látjuk az orosz. Nem kozák, más valamilyen lovas és egy pár gyalogos, valamilyen tábori őrs. A puskatűz közé bedördül egy ágyú, a golyó végighasítja süvöltve a levegőt. Minél közelebb ér a céljához, annál mélyebben búg, most egy pillanatra, mintha megállna, azután vörösés tűz között egy csattanás — és néma csönd. A tüzér pompásan lőtt, még remekebbül irányított. A srappell szétrobbanása után egy tábori őrrel kevesebbje van az oroszoknak.

Másnap ismét tábori őrsre mentünk. Már elhagytuk a legszélső erődtámaszt is, vagyunk tőle vagy három kilométernyire. A terep teljesen sík szántóföld, olyan, mint egy gyúródeszka. Letér a század az útról jobbra, rá a szántásra. Még lejjebb jobbra van a hegylánc. Oda kell menni, de amint a mező közepére érünk, meghalljuk az ismerős bugást, tőlünk balra robban szét az orosz golyó. Ismerjük már. Próbálövés. Nem telik bele három perc, harsogva jön a másik, pillanatnyi időközökben a harmadik, negyedik. Csakhogy a népfölkelő már vén harcos, tudja a módját a lehetőleg védekezésnek. Szétszaladunk, mint a héjától zaklatott csirke és vissza az erődtámasztba.

A lövedékek bömbölve, ordítva robbannak szét, hallani lehet az acélszilánk zúgását, amint forogva, de az iszonyú sebességtől láthatatlanul repül. Ellen-séget nem látni sehol, az üteg, amely reánk tüzel, legalább 4-5 kilométerre van tőlünk. Elfuladok az erődködéstől, a szántáson nagyon nehéz szaladni, az erőd még messze van. Végre elérem és nem bírok bemenni. Beleszaladtam a drótkerítés közé. Mindegy. Be muszáj jutni. Kérdezem az őrt, hol van a kapu. Visszamatat, elhagytam régen, túl futottam rajta. Ha

visszafelé szaladok, belerohanok a golyózaporba teljesen haszontalanul. Már többen is ideértek, hatan vergődünk idáig.

— Próbáld meg, jöjj itten át.

Mindegy, ha visszamegyek, végem van, ha előre megyek, talán át birok jutni. Beleugrom a fonalba, egyet lépek, még egyet és egyszerre csak egy óriási lökést érzek. Mikor magamhoz térek, a kerítésen túl vagyok, nincs semmi bajom, a fejem zúg és bután bámulok. Mellettem áll egy népfőlkelő, tisztos veterán, hat gyermeknek a harcoló atyja, negyvenharmadik életévében lévő, szürkülő öreg csatár és szaporákat pislogatva mondja:

— Nincs már semmi baj, gyönyörűen mentél, csak az ágyú légnyomása vágott bele a tüskés drótbá.

Elöttem közvetlenül volt egy félüteg elrejtve a fedezékbe, nem láthattam, mikor elsütötték, a hatalmas légnyomás odavágott és elájultam. A mellettem állott népfőlkelő pedig, aki azután jött, felkapott, áthozott a dróton és megmentett. A köpönyegem egyetlen rongy, a tüske annyira elszaggatta.

Az út mentén lassan összejön a század. Egyenkint, kettőnkint. Névsorolvasás, megszámlálás. Negyven srapnellt lőttek reánk és három ember hiányzik.

Egyet most hoznak a sebesült-hordók és jelentik, hogy még két sebesült van, de azt is hozzák.

Az egész éjjel tartó ágyúzás fokozódik, valóságos mennydörgéssé válik már. A mellettünk lévő üteg szakadatlanul dolgozik, egyszerre azonban gyorstüzet ad. A magaslat mellett egy teljes orosz ezred jön, az első zászlóalja rajvonalba, a többi oszlopban. Rohannak előre.

Egyszerre megszólal a géppuska és hull a sok ember, mint az oldott kéve. Mepróbálnak visszamenni, de már nem lehet, mert az utána jövő ezred nyomja maga előtt a többit. És odanyomja egészen

a dróthoz, azon pedig nem lehet átjönni, pláne tömegben nem. Mikorára kettőt lép, meghalt. Itt egy gomolyaggá torlódik a sok ember. A géppuska folyton, szüntelen kattog, a sok puska tüzel, az ágyú kartácsot szór. Iszonyatos, borzasztó. A két ezrednek vége, teljesen vége. A drót előtt halomszámra, rakásra, méternyi magasan fekszik a sok muszka, halott, sebesült, emberi részek, roncok. Egy pár száz megfordul, menekülni próbál, be az erdőbe. Szembe^ találja magát egy másik üteggel, egy másik géppuskával. Ismét az előbbi jelenet, előttem kétszáz lépésnyire. Amelyik megmarad, lekapja sapkáját, a kezeit égfelé nyújtja és könyörög.

— O, *bozse, bozse!*

Éppen most tűnik fel egy szakasz huszár, futva terel maga előtt egy csomó fegyvertelen, magát megadott orosz. Ezeket is közrekapjuk és be vele az erdőbe. Háromszáz fogoly. És a többi? Sebesült^ halott és roncs. Hullarész.

A przemysli erődövezettől délkeletre egy téglagyár volt. A gyárat lerombolták, nem maradt belőle egyéb, csak a hatalmas kémény, melyet megkíméltek a bombák. A kéménytől jó messze felállították az osztrák-magyar tüzerüteget, ahonnan láthatatlan fedezett állásból bombázták az oroszokat, akiknek mozdulatairól csodálatos módon minden pillanatban pontosan értesültek. A tüzet egy szakaszvezető irányította, még pedig a kéménytetejéről mászott fel a hős katona és telefonhuzalt vitt magával, öt napon keresztül kuporgott ott és figyelte az oroszok hadállásait, minden mozdulatról értesítve csapatát. Szükséget sem szenvedett, mert volt egy kenyere, egy rúd szalámija és vize. Jelentései és kitűnő távbecslése alapján sikerült az orosz állásokat megsemmisíteni. Ez a szakaszvezető azelőtt mint tiszt szolgált a

hadseregben de nyugdjbá-kellett mennie. Hóstettéért Visszakapta főhadnagyi rangját. Az ostrom tömegharcaiban, íme, így érvényesülhetett egy szál ember vakmerősége és katonai vére is.

Az ostrom fordulópontja október 7-ikén volt. S ezt a napot nem fogja egyhamar elfeledni a cár hadserege.

Október 7-én, hajnali három órakor az orosz tüzérség szokása ellenére — mert különben csak nappal lő — gyilkos gránát- és srapnelltüzelést kezdett az erőd ellen. A védősereg azonban készen állott. Alig, hogy megindult az ágyúzás, amely csak egy rohamkísérlet bevezetése lehetett, megerősítések indultak a gyalogsági állásokba. Imádkozva foglaltak állást népfelkelőink a mellvértéken.

Ekkor jobbfelől a sáncárokból pokoli ordítózás és fegyverropogás hallatszott. A sáncon álló legénységet már meggyengítették az előző napok veszteségei, a fáradság és a bombázás morális hatása. Az oroszok, akiket megtizedelt a sikot pásztázó gépfegyverek tüze, ott feküdtek alig harminc lépésnyire a glacis-n, beásva és lövöldöztek. Fejük fölött robbantak szét az orosz srapnellek; az orosz tüzérség, mintha nem is gondolt volna azzal, hogy barátot vagy ellenséget talál-e. Ilyen körülmények között jutottak föl az oroszok a mellvértre, onnan pedig a gyalogsági állásra és az erőd tetejére. A mi lövészeink az erőd belsejébe menekültek, a legénységi szobákba; a vasajtók bezárultak mögöttük.

Három és fél óra hosszat tartott most az éjjeli harc tovább. A vasajtó mögött a lőréseknél két népfelkelő harcolt harminc oroszszal. A muszkák fölrobbantották az ajtót, a két népfelkelő átmenekült a legénységi szobába és annak homokzsákokkal eltorlaszolt vasrácsos ablakából lövöldözött az oroszokra,

akik szuronnal döfködték a homokzsákokat. A legénységi szobában egyre töltötték a fegyvereket és az ablakon át nyújtották őket ki a két derék vitéznek. A Mannlicher-golyónak ilyen kis távolságra rettenetesen romboló hatása van: szétszaggatott emberi testek fődtek a folyosó padlóját, amelyről gőzölgött a vér.

A másik kapunál Suchy Ferenc tartalékos állott, tisztiszolga, bécsi tetőfedőlegény. Egymaga védelmezte a vasajtót, negyvenöt oroszot lőtt le és huszonötöt sebesített meg. Az oroszok meg sem közelíthették ezt az ajtót: Suchy mindenikkel végzett.

Az orosz utászok a tetőről robbantótöltényeket tömtek a kéményekbe, de a patronok szerencsére nem robbantak fel. És míg ez az irgalmatlan küzdelem folyt, az erőd sülyeszthető oldalágyúí nyugodtan támogatták az egyik fenyegetett szomszéd erőd védelmét. Közvetlen a roham előtt Sorljuga főhadnagy még telefonálhatott annyit, hogy roham fenyegeti és segítséget kér. Két század útnak indult, de nem jutott el az erődig. Az orosz tüzérség ugyanis valószínűs srapnellesővel árasztotta el az erőd körüli tért. Épp így akadályozták meg a mi sülyeszthető pánccélágyúink azt, hogy az oroszok segílyt kaphassanak és így az erődben elszigetelve folyt a harc.

Leereszkedtek az erőd udvarába, de három derék katona, Bozsák Norbert tartalékos zászlós, Mihók törzsörmester és Pranke tüzér — a két utóbbi népfőlkelő — valahogyan összeszedte az erdőbe szétugrasztott honvédeket. Sorljuga főhadnagy már előbb egy hírvivőt küldött volt a szomszédos üteghez azzal a kéréssel, hogy löjjék mozsarakkal saját erődjének oroszoktól megszállott tetejét, mikor a felmentő honvédcsapatok megérkeztek. Ugyanekkor a legénység megmaradt része kitért az udvar felé és viisszaszorította az oroszokat a gyalogsági állásokig.

Mikor aztán a honvédek megrohanták a gyalog-

sági állások lejtőit, az oroszok egy pillanat alatt eldobták fegyvereiket. 149-en sebesületlenül estek fogásba. Az álláson 30 halottat és 70 súlyos sebesültet találtak, a sáncárokban 151 halottat, akik most három fakereszt alatt nyugosznak és 80 sebesültet. Az erőd egy tisztet és harminc embert veszített. Egy szanitéc-káplár két emberrel több mint 200 sebesültet kötözött be.

Épp így nem sikerültek a többi rohamok sem, melyeket az oroszok október 7-én a 73. gyalogezreddel, a 274. gyalogezreddel és a 238. tartalékgyalogezreddel megkíséreltek. A 13. gyaloghadosztály 49. gyalogezrede akkora veszteséget szenvedett, hogy az egyes századok 60—100 emberre csökkentek és tartalékos hadnagyoknak kellett zászlóaljkat vezetniök. A 3. lövészdandár egy roham alkalmával a déli fronton oly pusztító tűzbe került, hogy teljesen feloszolva, a legnagyobb rendetlenségben futott vissza Grohovceig, ahol alig ötven ember került vissza egy-egy századból. Estére az oroszok támadó kedve teljesen letört. Jajgatás és nyöszörgés árulta el a fedezékeket, ahová az összeomlott roham résztvevői sebesültjeikkel visszavonultak. Ily körülmények között az október 8-ára tervezett utolsó, kétségbeesett roham tervét teljesen fel kellett adniok. A támadás kudarcot szenvedett, még mielőtt a felmentő sereg megérkezett volna és arra kényszerítette az oroszokat, hogy a vár körül - zárását megszüntessék.

Przemysl ostrománál 70.000 embert veszített a cár halottakban, sebesültekben és foglyokban. S e rémes áldozattal Ratko Dimitrieff tábornok, az ostrom intézője, még azt sem érte el, hogy a várat valamelyes módon megrongálja.

A kárpáti kísértet.

A Kárpátok uzsoki szorosán akart egy nagyobb orosz haderő Magyarországra vonulni. Előőröket küldtek ki, tíz orosz lovast.

Az uzsoki szorosban ugyanakkor egy kisebb csapatunk táborozott. Ennek a csapatnak előőrsei, megannyi jókedélyű magyar fiú, a szoros galíciai oldalán bolyongtak. Időtöltésből behúzódtak egy széltől védett odúba és egészen nyugodtan, gyanútlanul pipáztak, vitatgatták a háború eseményeit. Körülbelül tizenegy óra tájt a káplár valami gyanús neszre lett figyelmes. Halk kocogás hallatszott, a hangok mindinkább közeledtek s csakhamar rá feltűnt tíz poroszkáló lovas. Oroszok voltak.

Katonáink síri csendben lapultak meg odújukban. A káplár jött először szóhoz. Odahajolt társaihoz és halkan suttogva utasítást adott nekik. A legények sunyi mosollyal fogadták az utasítást és már előre örvendezve láttak munkájuk után. A vakmerő oroszok tízen voltak, ők csak négyen, de elszánt, harcias magyarok. Így várakoztak az ellenségre, előre mosolyogva a terv sikerén.

Közben a muszkák is odaérkeztek a leshelyhez. Lassan, óvatosan haladtak, mintha tudták volna, hogy baj van a közelben. Lovaikon előredűlve, kimeredt szemekkel kémlelték a vidéket. Hirtelen nyöszörgő hangok ütötték meg füleiket. Az egyik, aki nyilván vezetőjük volt és legelői haladt, egy pillanatra meghökkenve tekintett széjjel, látszott rajta, hogy idegesíti a hang és hogy erősen kutatja a hang irányát.

Két-három perc múlt el így, kínos várakozásban. Közben minden oldalról hangos, rejtélyes szuszogás hallatszott. Az oroszok kezdték nem érteni a dolgot és az idegesség már-már oly mértéket öltött, hogy valamennyi szívesebben visszafordult volna erről a hely-

ről, ahol úgylátszik kísértetek lakoznak. Az elhatározás már-már megvolt, a vezető azonban legyőzte magában a félelmet és előreléptetett lován. A következő pillanatban lova térdre bukva, hangosan, vésztojólóan fölnyerített. A ravasz bakák ugyanis drótot feszítettek ki, a sziklák mögé ültek és onnan szuszogatták a tüdejüket. Tudták, hogy mily babonás az orosz, sejtették, hogy egy pillanatra meghökkenti őket a titokzatos kísértetjárás, azért választotta az agyafúrt káplár ezt a taktikát.

A fogás fényesen sikerült. Amikor az oroszok vezetőjének a lova megbotlott és lovasát megingatta a nyergében, hirtelen irtózatok kiáltások csattogtak vissza a Kárpátok bércsein. A négy baka ordított ily rémítően, azután dirr-durr, hol az egyik helyről, hol a másik szikla mögé ugrálva tüzeltek a meghökkent lovasokra. A meglepett oroszokat a sűrűn változtatott pozíciókból dördülő lövések és az ordítás visszhangja annyira megtévesztették, hogy legalább is több száz ellenséges katonát sejtettek maguk körül. Erre aztán villámgyorsan frontot változtattak és amily gyorsan csak elképzélhető, elvágattak.

A büszke önértéztől dagadó káplár pedig nagy megalégedéssel dörzsölte kezeit és csak azon bosszankodott, hogy parancsa és utasítása ellenére, az egyik baka csupa „véletlenségből” mégis leterített egy oroszot. A káplár ugyanis azt tervezte, hogy csak meg kell őket ijeszteni, megölni őket nem kell. Hadd meséljék el otthon, hogy az uzsoki szoros fölött rejtélyes lények örködnek.

Nem orvos, hanem huszár.

Tarnopol felé verekedtünk, uram — mondotta a huszártizedes — és már három héttel ennekelőtte volt az első találkozásunk a kozákokkal. Először patrullba talákoztam velük s három lovat, négy kozákot hoztunk. Az egyik kozák megcsapta a vállam, de azért nem mentem szanitéchez. A századunkkal lovagolt az ezredorvos úr, aki el akart kergetni, de nagy rimánkodásra ott hagyott.

Istvánnap előtt már muszkaföldön voltunk. Mindjárt tudtam, hogy idegen ország lehet, mert még piszkosabbak az emberek, mint Galíciában. Egy falun lovagoltunk keresztül, egyszerre csak elénk szalad egy zsidóember és azt beszéli, hogy jön a kozák, mindjárt a nyakunkon lesz.

A század kilovagolt a faluból, hát ott vannak ám előttünk a kozákok. Háromannyian voltak, mint mi és attakkal jöttek hegyibénk. A százados úr marsmarsot vezényelt. Ment a század, mint a fergeteg. Az ezredorvos úr is kivette a kardját és az élünkre ugratott. De a kapitány rászólt:

— Hátra, hátra! Eredj hátra!

De az ezredorvos úr csak nem tágított. Elsőnek csapott rá a kozákra és levágott egy tisztet. Ekkor már rajtuk voltunk mi is. A fél szemem rajta volt az ezredorvos úron, nehogy baja essék. Egy kozáktiszt lelőtte a lovát, de az orvos úr talpra esett. Csak úgy pusztá kézzel lerántott nyergéből egy kozákot és annak a lovára pattant. Levágott még két kozákot, de már akkor vége is volt a harcnak. Amikor megjöttünk az üldözéstől, a százados úr megölelte az ezredorvos urat és így szólt hozzá:

— Nem vagy te orvos, hanem huszár!

A század pedig éljent, kiáltott az orvos úrra.

Hős asszonyok.

A kárpáti szorosokon betörő oroszok megszállották a vasútvonalakat, a postahivatalokat, táviróállomásokat, a vasúti épületeket birtokukba vették és be rendezkedtek. Ez a sors érte Sz. község állomását és a tőle néhány kilométernyire fekvő . . . számú őrházat is, amelyben Mészáros István őr teljesített szolgálatot.

Amikor az oroszok behatoltak az őrházba, az őr kijelentette, hogy helyét nem hagyja el mindaddig, míg erre magyar hatóságtól engedélyt nem kap. Az orosz tiszt erre előrántotta revolverét és a vasutast agyonlőtte. Feleségének megengedték, hogy ott tartózkodhassék a katonák útbaigazítása végett.

Az egyik esős, hideg éjszakán megszólalt a távirógép, de a három fáradt orosz katona, akiket őrségül hagytak ott, gubbasztva szundikált az asztal mellett, nem hallotta a jelzést.

Mészárosné óvatosan kisurrant, az őrház közelében levő harmadik póznára egy létrán felmászott, lekapcsolta a táviróhuzalt és gyorsan felszerelte a magával vitt felfogó gépre. Az időközben felriadt katonáknak így nem sikerült megkapniok a táviratot, amelyet el kellett volna juttatniok a tizenöt kilométer távolságban levő orosz hadiszállásra.

A bátor asszonynak ötórás viszontagságos út után sikerült elérnie a magyar táborn, ott átadta a táviratot, amelyet azonnal lefordítottak. Fontos orosz híradás volt benne. A vezérőrnagy örömeiben kétezer korona jutalmat adott az asszonynak és visszaküldötte az őrházba, további táviratok megszerzése végett. Másnap az asszony újból jelentkezett, ugyancsak fontos távirattal. De harmadnapra hiába várták. Nem jött többé. Az oroszok rajtakapták, amikor a táviratot megkísérelte elfogni és ezért golyó általi halálra ítélték, amelyet azonnal végre is hajtottak.

Holuscsek Mária ott éledgélte a Kárpátok zord hegyei közt egy Kanova nevű kis faluban. Ami őt a földhöz, a magyar hazához kötötte, csak egy szalmával fedett kis ház, egy darabka köves, sziklás, sovány föld volt. De a szegény rutén asszony megmutatta, hogy a lelkében éppen olyan erősen ég a szeretet, a hűség a magyar haza iránt, mint az alföldi szépbeszédű, jómódú magyar paraszt vagy a városi művelt úriember lelkében.

Jöttek a riasztó hírek; jön az orosz! Menekült mindenki, az egész falu, csak egyesegyedül Holuscsek Mária maradt a helyén. Az oroszok megjöttek, de nem pusztítottak, nem raboltak ugyan, nem is bántották a fiatal rutén asszonyt, de ráparancsoltak, hogy vezesse őket a legközelebbi magyar csapat háta mögé.

Holuscsek Mária felvette a nagy kötött kendőjét, jól körülcsavarta vele a derekát, odaállt az orosz szuronyok közé és elindult. Hegyeken, völgyeken át, úttalan utakon elvezette az ellenség katonáit — közvetlenül a magyar hadállás elé. Pusztító golyózápor csapott a muszkák közé, akik rémülten, futva menekültek. Csak éppen annyi idejük volt, hogy összekaszabolhatták a bátor rutén asszonyt. Holuscsek Mária véresen, holtan maradt a földön. Jöttek a magyar katonák és megértették a hős, ruténruhájú magyar lélek önfeláldozását. Felszedték és megindultan, könnyezve eltemették. Mintha egy halott bajtársat tennének sírba, ropogtak a díszlövések, perogtak a dobok s magyar pap mondta a búcsúztatót . . .

Támadás.

Három órája tart már az ütközet és csapataink még alig nyertek nyolcszáz lépésnyi tért.

A fenyőerdő mögött, egy apró, fehér házikóban tartózkodik a vezérkar. Itt futnak össze a harcvonalba vezető telefondrótok, ide érkeznek mindenfelől a jelentések. A „balszárnynon álló ezred jelentékeny túlerővel áll szemben. A parancsnok kénytelen volt a front meghosszabbítására a rendelkezésre álló tartalék legnagyobb részét bevonni”.

A brigád-parancsnok nyugodtan hallgatja a jelentést.

— Mennyi tartalék maradt még hátra?

— Másfél század, — feleli a telefon.

— Jelentsék az ezredesnek: a később következő előnyomuláshoz erősebb tartaléokra lesz szükség. Ha lehet, alakítsanak előrenyomulás közben új, kisebb tartalékcsapatokat, még messze van az ütközet vége!

Új jelentés érkezik; a jobbszárnny tüzérségi támogatást kér D. falu ellen, ahol az oroszok gépfegyvereket állítottak fel.

A parancsnok bólint és int a segédtszjtjének:

— Lovagoljon hátra az ágyúkhöz. Teljesítsük a derék ezred kívánságát, a falu elfoglalása nagyon fontos.

A fiatal tiszt meghajtja magát és a lovához siet. Felpattan a simára kefélt, fényes szőrű paripára és elvágtat.

A küzdelem tovább folyik. Az ágyúk mély hangja bömbölve zúg bele a kézfegyverek szapora ropogásába. Az ellenség megint túlerős tüzérséggel rendelkezik. Nehéz ágyúi is vannak. Már a lublini harcokból, ismerjük a mélyhangú, inkább morális hatásra számító „basszistákat”, amelyek meglehetősen kevés sikerrel dolgoznak.

A segédtiszt visszaérkezik. Lováról szakad a tajték, a szép állat minden ízében reszket a kimerültségtől. A tiszt lihegve jelenti:

— A jobbszárny ütegei megkezdték a tüzelést D. falu ellen.

A parancsnok elégedetten bólint.

A jobbszárny felől négy üres muníciós kocsi közeledik, lassan haladnak el a vezérkar mellett. Mennek hátra friss munícióért. Rengeteg töltés fogy, pedig a csapatok gazdálkodva bánnak a lőszerrel. D. falutól keletre egy hegynyereg emelkedik; a nyereg felé egy mély vízmosásban óvatosan kúszik egy század gyalogos. Ellepik a barna földet, mint valami fekete hangyaraj. Bajtársaink a síkon lassan, fáradtságosan iparkodnak a falu közelébe jutni. Felugranak, előreszaladnak, megint levetik magukat a földre. Megint előretörnek, csak néhányan maradnak hátra; akik nem fognak felkelni többé . . . Mögöttük hosszú, kiterjedt vonalban közeledik a tartalék.

Az ellenség tüze szakadatlanul egyforma erővel zúg. Csapataink mégis lassan bár, de feltartóztatatlanul nyomulnak előre. A legények riadó örömkialtással üdvözlik az első gránátokat, amelyek a falu házai közé csapnak. Az ellenséges gépfegyverek pillanat múlva összezúzva hevernek a földön, mellettük véres hulla-halom. Ezt a pillanatot gyors előretörésre használja fel a gyalogság. Hirtelen előrerohan a tartalék kiterjedt vonala és magával ragadja a rajvonal egy részét. Jobbról-balról újabb csapatrészek követik őket. A század, amely a vízmosásban előrenyomult, most eléri a hegynyeret. Villámgyorsan sorakozik a csapat és rettenetes tüzzel árasztja el a falut, hatszáz lépés távolságról. A frontban álló legénység örömeiben felkiált és meglepetésszerűen hatalmas ugrással tör előre. A tüzelés mindkét részen borzalmassá válik. A gépfegyverek kattognak. Gránát gránát után robban rettenetes dübörgéssel. A falu-

ban srapnellek csapnak le és golyózapot szórnak a védők sorai közé. Az ember nem érti meg a saját szavát.

A helyzet megérett a rohamra.

Az utolsó tartalék lép a tűzvonalba. Trombiták harsognak, dobok peregnek. A sorok hangos hurrá-kiáltással gomolyognak a falu felé. Bajonettek csillognak, néha hangos fájdalom-kiáltás hallatszik. Talán öt percig tart a kézitusa, azután megint szétválnak a rettenetes, zürzavaros gomolyag. Egy csapat orosz felemelt kezekkel könyörög az életéért, mások eltűnnek a faluban. De a házak égnek. Hatalmas lángok csapnak fel, a szalmatetők ropogva, égő zsarát-nokot, repülő szikrákat szórva beomlanak. Menekülni kell az izzó pokolból. A falu mellett elvezető úton égett bajuszú, megpörkölt szakállú oroszok rohannak. Golyók csapnak közéjük, sok ember marad fekvé az úton, a havas pocsolyában.

A sikerült roham után a hegnyergen álló század frontot változtat és átkaroló állásából az ellenség nyugati szárnya ellen fordul. Az oroszok tüze, amellyel eddig a mi balszárnyunkat sakkban tartották, hirtelen meggyöngül. A mieink erre villámgyorsan rohamra sorakoznak és feltarthatatlanul nyomulnak előre. Mindenki érzi, hogy az ellenség megrendült és nem fogja bevárni a rohamot.

Először néhány magános ember hagyja el a szemközti pozíciót, azután apró csapatok. Mikor a mieink háromszáz lépésre közeledtek, hirtelen mindenki felugrik és az egész tömeg meghátrál. A tisztek revolverrel fenyegetik őket, de hiába, legázolja és magával ragadja őket a futó tömeg.

Most előléptet vezérkarával a brigád-parancsnok és lassú trappban közeledik a fényes társaság az elfoglalt pozíció felé. Egy ágyúüteg rohanva előretör. Felrohannak a dombra, az ágyúkat egy pillanat alatt beigazítják és már zúgnak búcsúzóul a gránátok a

menekülő ellenség után. Az oroszok sorai össze-vissza gomolyodva, vad futással igyekeznek kikerülni a rettenetes lövegek lőtávólából.

A tartalék megkezdi az üldözést. Az elejétől végig harcban állott ezredek rendezkednek, új municióval látják el magukat és rövid pihenő után mennek tovább. Új harcok felé.

Egy éjszaka a csatatéren.

Egyik harcosunk megsebesülve feküdt egy éjszakán át a harctéren s az egészségügyi katonák csak másnap reggel szállították el. Ennek az éjszakának az élményeit így mondta el:

— Alig kerültem a csatatűzbe, amikor egy orosz gránát légnyomása olyan erővel csapott a földhöz, hogy föl sem tudtam kelni. A tiszta kék égen láttam szállingózni a srappnell-lövések fehér felhőcskéit. Borzalmas lárma tobzódott a harctéren; bár a küzdelem mindinkább távolodott tőlem, mégis állandóan fejem fölött süvítettek a gránátok és golyók. Az ég kéksége lassankint elsötétült, a leszálló nap utolsó sugarai megvilágították a borzalmas képet.

Barát, ellenség, holttestek, haldoklók és sebesültek feküdtek a térségen. Sohasem felejttem el ezt a naplementét. A nap aranyos sugarai a legmesszebb tájakig betöltötték a csatamezöt . . .

Néztem, mint aki sejti, hogy utoljára látja a világot; s a közelgő éj ellenére a golyók, a gránátok s a mellettem szétpukkanó srappnellek állandóan közelembbe csaptak le. Hűvös szél futott végig a mezőn s a kezdődő sötétségben a fölkelő hold fénye világított. Nagy Isten, még a holdat is láthatom egyszer!

Mint a gyermekkorban, imára kulcsoltam össze a kezemet. Állandóan lövöldöznek fölöttem és bor-

zasztó fájdalom kínoz. Egyik lábamat nem is bírom mozdítani.

Most, úgylátszik, abban marad a lövöldözés. Mellettem kétségbeesett sóhajtás. Fölemelkedem kissé, hogy lássam, ki az? Egy orosz tiszt. Borzalmas sebével véreben fetreng. Egy nevet kiáltott:

— Szása, Szása!

A fájdalom és a szerelem minden elképzelhető hangnemében mondja a nevet ... Ki ez? Majd a számomra érthetetlen orosz nyelven mormog valamit; öklét az ég felé rázza, aztán látszólag magába száll, mintha valamit kérne. Borzalommal nézem mindezt és nem tudom a tekintetemet elfordítani róla.

Nem messze egy magyar katonát látok, arca ismerősnek tűnik fel. Ő is megpillant és anyanyelvemen szól hozzám.

Falubeliek vagyunk, ő egy dúsgazdag paraszt fia, épp most nősült meg, mielőtt a harctérre vonult.

Gyöngye hangon kérdi, hogy oda tudnék-e vándorolni. Megkíséreltem, hogy föltápászkodjam. Ha nehezemre is esett s nagy fájdalmat is okozott, mindenáron közelébe akartam menni.

De ekkor közvetlen közelemben srappell robbant föl; épp a szegény földim fölött, akit a gyilkos löveg száz darabra tépett. Az óvatosság és megújuló kínjaim földre szögeztek. Amikor ismét kétségbeesett sóhajtás hallatszott mellettem; fölijedtem. Az orosz tiszt emelkedett föl s egy vad, artikulátlan ordítózással visszavágódott a földre. Megtört szeme égfelé meredezett.

A hold is leszáll; nagyon hűvös lett. Az ellenség a lövöldözést teljesen abbahagyta.

A halott oroszra néztem. Legyőztem a borzalmat, mellécsúsztam, levettem a kabátját, hogy betakarózzam vele.

Még mindig nem talált meg senki. Az éjszaka tompa csöndjét itt-ott egy revolverlövés törte meg.

Mint később hallottam, ezek a sebesültek lövései voltak, hogy így figyelmessé tegyék magukra a szanitéceket. A többire nem emlékszem, elvesztettem az eszméletemet. Amikor újra viszontláttam a nap sugarait, a Vöröskereszt egyik kórházában feküdtem.

A Mazuri tavaknál.

Egy landwehr főhadnagy mesélte a Hindenburg seregéből:

A tó tükrén lévő védelmi állás parancsnokához telefonjelentés érkezett: a téglagyárat még az oroszok tartják megszállva! A parancsnok egyúttal a gyalogság, a tüzérség, egy utászcsapat és a lovasság parancsnoka is volt s egy gőzös admirálsa, amely jégtörő és ágyúaszád szolgálatot teljesített. A gőzös, mint jégtörő, keresztül húzza az oroszok számításait: olyan széles nyílást vág a jégen, hogy azt átugrani, de még átúszni is bajosan lehet. Szigorúan felügyelnek a tó széles tükrére, tekintet nélkül arra, be van-e fagyva, vagy sem. Az oroszok már néhányszor megpróbálkoztak vele, hogy a sötétség védelme alatt átkeljenek a keményre fagyott mocsarakon. Kísérletüknek mindig drága ára volt.

A parancsnok elrendelte, hogy úgy a gőzhajó, valamint erősebb testvérei, a könnyű és nehéz tüzérség, különböző állásokba átlőjjenek. A szárazföldön lévő ütegek a téglagyárat, az oroszok legfőbb támasztékát tisztítsák meg. Amikor a kikötőhídhöz értünk, éppen akkor fejezte be a gőzös reggeli sétáját, a jégfelületből kiszakított táblák még bólintottak egymásra, recsegve-ropogva hullottak rakásra.

Néhány pillanat alatt a hajó elkészült az ágyúzásra és már el is küldte az első lövedékeket, amelyek üvöltve búcsúztak tőle. Nem messze a kivágott vízi-

úttól, kimért távolságokban csúszkáltunk át a sima jégen a legközelebbi szigetig. Csapataink itten egy gazdaságban rendezkedtek be otthonosan. A láncra-vert házörző kutya ugatva fogadott bennünket, az ólból hízott disznók rőfögése hallatszott, tyúkok kapargáltak és egy eke mögé házinyúl rejtőzött. Szalmából álló fedezékünk mögül háborítlanul figyelhattunk.

Alig nyolcszáz méter távolságban az erdőszélen egy orosz előőrsöt láttunk. Az őrség nyugodtan állt még akkor is, amikor távolabbról egy előretolt német gépfegyver kezdett kattogni. Nem vehettük ki a tüzelés célját, de valószínűen nem szólt a fáktól védett orosz előőrshöz. Közben a szárazföldről egy nehéz és egy könnyű üteg is megkezdte dübörgő munkáját.

A hajó a falut lövöldözte. Egyszerre lángok csaptak fel az egyik épületből. Brávó! — kiáltotta valaki — ezt jól csinálta! A háború logikája azt kívánja, hogy bizonyos körülmények között annak is örülni kell, ha a német lövegek egy német falut fölgyújtanak. Lehet, hogy egy szalmával megtömött raktárt gyújtottak föl vagy pedig az elvonuló oroszok gyújtogattak, elég az hozzá, hogy a tűz gyorsan terjedt és csakhamar hatalmas tűzoszlopok lángoltak a magasba. Az orosz előőrshöz még nyugodtan a helyén maradt és az ellenséges tüzérség is jelentkezett néhány hatástalan srappell-üdvözlettel. Vezetőnk véleménye szerint az oroszoknak elment a kedvük a lövöldözéstől vagy pedig elfogyott a lőszerük. Másik szigetre indultunk.

Ezért vissza kellett mennünk és széles kanyardásban a part mentén nyugati irányba haladtunk, hogy veszedelem nélkül átcsúszkálhassunk a tavon. Velünk egyidőben érkezett a gőzös is a parthoz. A tüzelésben beállt szünetet arra használta a hajó, hogy a vágott nyilast kibővítse. Éles sivitással vágott bele a jégbe és a táblák recsegve-ropogva, zizegve törtek le, fenyegetően támaszkodtak neki a hajó karcsú

derekának, nyugtalanul himbálóztak és végül egymásra torlódtak, mintha el akarnák állani az útját annak a hajónak, amely erejüket és hatalmukat megtörte. De ez ügyet sem vetett rájuk és félretolta a táblákat.

Félórai csúszkálás után a másik szigeten az előőrshöz érkeztünk. A tó felületét részben nád borította. Lépteink alatt a nádszálak éles, az üveg csörrenéséhez hasonló ropogással törtek szét a sima jégen. A nád katonáinknak igen kedvenc építőanyaga kunyhók, kamrák és falak építéséhez. A szükség találékonnyá tesz. A nádból művésziesen épített, szalmával bélelt kunyhókban kellemes hőmérséketet találtam. Csapataink építményeiről mondhatom, hogy ezekből még a legborzalmasabb hidegben is gyilkosan meleg fogadtatásban részesítenék az ellenséget, ha közeledni merészkedne.

Egy magaslaton levő figyelő állásból láttam, hogyan csaptak le az ágyúgolyók az erdő mögött levő téglagyár telepére. Most már eltűnt az orosz előőr, mert az ügy nagyon kényelmetlen kezdett lenni a számára. Visszatértünkben rövidebb, egyenes utat választottunk. Veszedelem, úglátszik, nem fenyegetett, mert különben az oroszok a legnagyobb könnyűséggel tisztíthattak volna le bennünket a sima jégfelületről. Amikor visszatértünk, megkezdték a szigeten az őrségek fölváltását. A menetelés a jég tükrén nemcsak ingadozással járt; hangos kiáltással fogadták minden katona elesését.

A fölváltott legénység közül két gyalogosnak és egy vadásznak a jelenlétünkben tűztek vaskeresztet a mellükre. A vadász mosolygott, a gyalogosok komolyak maradtak. Az egyik, magastermetű, sovány gyalogos megsimogatta a kereszt szalagját és tekintete gondolkozva meredt a messzeségbe, amikor a kapitány üdvözlő beszédében az otthonmaradt asszonyokat és gyermekeket említette . . .

A védelmi állás parancsnoka, aki L. gróf kastélyában ütötte fel tanyáját vezérkarával együtt, ebédre hívott bennünket. A konyha és a pince kitűnő állapotban volt. Ebéd után, az alkonyatban jött a jelentés, hogy az oroszok elhagyták a téglagyárat és egy három emberből álló előretolt őrző tizenkét oroszot fogott el; német részről nem volt veszteség. Fél óra múlva megérkeztek a foglyok is. Valamennyi derék, erőteljes, jól fölszerelt alak. Jóképű fiúk voltak, nevetgéltek és tréfáltak, de azért egyikük megkérdezte, hogy csakugyan levágják-e a fülüket?

Miközben a kastélyt körüljártuk, amelyben rengeteg műkincs hever régi bútorokban, egy orgonával fölszerelt terembe jutottunk. Egy zeneértő vasúti hivatalnok énekkart szervezett a kastélyban tanyázó katonákból. Éppen akkor hozták a parancsnoknak a jelentést, hogy még néhány sebesült oroszot fogtak el és a téglagyárban sok orosz holttest hever. Az orgona megszólalt és a kórus énekelni kezdett.

Az elutazásunk késlekedést szenvedett, mert az oroszok vissza akarták foglalni a téglagyárat. „Közéjük tüzelni!” — volt a parancs. Gyorsan fölkerestük az ütegeket. A tüzérek olyan nyugodtan dolgoztak, mintha a lövöldözés csak technikailag érdekelné őket.

A kastély bejáratánál L. gróf francia nyelvű írást függesztett ki, amelyben fölszólítja az oroszokat, hogy az esetben, ha győztesként vonulnak be a kastélyba, viselkedjenek úgy, mint ahogyan kívánják, hogy az ellenség viselkedjék a saját országukban asszonyaik, gyermekeik és vagyonuk iránt.

Egy tábori lelkész megfigyelései.

Az ütközet reggel ért véget, az oroszokat egész a határig visszavertük. Ekkor kezdődött az én munkám.

A harc alatt a tűzvonal mögött 10-15 méternyire tartózkodtam egy meglehetősen mély gödörben. Lövedékek sivítottak el fejem fölött, gránátok robbantak. Az egész idő alatt félhangon imákat mondtam azok lelkiüdvéért, akik e küzdelemben elesetek. Időnkint egy-egy már bekötözött sebesültet hoztak arra a szanitécek. Egyszer felém támolygott egy gyalogos főhadnagy. Valósággal belezuhant a gödörbe, amelyben voltam. Halántékából patakozott a vér. A sötét-ségben felismerte, hogy pap vagyok.

— Vizet, tisztelendő úr — suttogta — s ezt a levelet az édesanyámnak . . .

Mire rávilágítottam kis villanylámpámmal, már kiszenvedett. Utolsó levelét feladtam.

Mi, tábori lelkészek, az ütközet befejezése után a szanitécekkel együtt járjuk be a csatateret. Akiben csak egy kis élet van, azt élesztgetik, felüdítik és elszállítják az egészségügyi katonák. Mi, papok, a haldoklókcal és a halottakkal foglalkozunk. Állítom, hogy az utolsó kenet felvevése megnyugvására, vigasztalására szolgál annak, aki már érzi a halált. Hány kékülő ajak lehelte utolsó csókját a feszületre, melyet feléje tartottam, hány elhülő kéz szorította meg végső erőfeszítésével az enyimet!

A harctér haldoklói között nincs felekezeti kérdés. Egy esetben, amikor egy sebesült fölé hajolva, tisztán hallottam, hogy „Jud”-nak mondja magát, héberül mondtam el felette a halotti imát . . . Leírhatatlanok azok a jelenetek, melyeknek tanuja voltam. Istenem, mennyi jóság és részvét van az emberek szívében a közös szenvedés nagy perceiben. Saját szememmel láttam, mikor egy sebesült kozák

arcon csókolta haldokló szomszédját, egy magyar katonát és ujjával a kereszt jelét rajzolta homlokára, mikor az örökre lehunyta a szemét.

Csata a ködben.

Írta: *J. Steiner.*

Nem látok tovább tíz lépésnél. Kora hajnalban, ötökor indultam el s most, reggel nyolckor, alig hagy-tunk hátra húsz kilométert. A sötétség reggel felé engedett ugyan, de azért mégsem világosodott ki. A köd átláthatatlan, vágni lehet.

Két apró lovam fáradtan húzza a könnyű homok-futót. Egész éjszaka esett s az út, amelyet a térkép másodrendűnek jelez, ezer és ezer járműtől van fel-vágva. Átutaztunk egy fenyőerdőn. A ködben csak a fák kísérteties árnyát látom, oly gyertyaegyesen állnak, mint egy néma ezred a „vigyázz” alatt.

Jobbról és balról az útszélen szétromlott kocsik feküsznek, amott egy-egy döglött ló, félig elégett, felborult autó. Még a sűrű ködben is látom, hogy az út mentén harcoltak s ki tudja, mit takar ez még eljóságosan a szemem előtt? Megakadunk. Szegény párák minden erejükkel húznak, de nem megy tovább. Leszállunk a kocsiról és toljuk.

— Igen, az orosz utak, — hangzik mellettem.

Egy dragonyos tiszt vezeti lovát kantárszáron, bokáig gázolva a sárban és vízben, akárcsak mi.

— Hát már Oroszországban vagyunk? — kérdem.

— Na, azt már az útból is tapasztalhatjuk. Ilye-nek mégsincsenek nálunk, Németországban.

A sűrű ködben nem vettem észre a fekete-fehér határjelzőket s most látom csak, hogy a kis Bakalarsewo van előttünk. A legnyomorúságosabb falu, amit valaha ismertem életemben. Két nappal előbb

orosz volt ez a fészek, ma az egyetlen félig-meddig emberséges külsejű házról német zászló leng. Mielőtt tovább utaznék, lovaimnak kissé pihenni kell s így némi időm van körülnézni. Katonáinkon kívül nem akadt itt élő lény. A lakosság elhagyta a falut, amint megkezdődött a harc a körüllevő magaslatokon. A piactér mellett, egy kis dombon, öreg fatemplomot látok s oda indulok. A templom omladozó kőfallal van körülvéve s ahogy a sarkaiból kivetett kapuszárnyon keresztül mögöttem hagyom, a tipikusan búskomor temetőt pillantom meg. Néhány régi kereszt, kidült obeliszkek, egy emlékkereszt, ahol még lassan, szomorúan fény imbolyog. Felnyitom a templom ajtaját. Első pillanatra semmit sem látok a néhány istálló-lámpával világított nagy térségben. Csak ez a szag! Ezt a szagot már jól ismerem. Ezzel a tipikus csataszaggal mindazon helyiségekben találkoztam, ahol csak harcoltak, minden lövészárokban, ahol vér folyt. Az ember sohasem felejtí el teljes életében.

Szemem lassan megszokja a homályt s látom, hogy a földre vetett szalmán emberek fekszenek. Az oltáron lassan pislog az örökmécses, a megfeszített Megváltó képe előtt. S ezek az emberek német és orosz, súlyosan sebesült katonák, nyögnek és vonaglanak fájdalomukban. Menthetetlenek mindannyian. Az orvosi tudomány már nem segíthet rajtuk s utolsó földi óráikra idehozták őket, hogy ha kiszenvettek, tüstént elhantolják őket, itt a temetőben. Megkönnyebbülve lélegzek fel, ahogy újra kint vagyok a szabad levegőn. Szívesen röpülnék innen, de mégis visszatart valami: egy nyitott sír. Két sorban feküsznek benne az emberek, én csak az erős katonacsizmákat látom, a többire sátorponyvát takartak. Húsz német katona fekszik benne s most, mivel húszan teljes számmal vannak, egy réteg meszet dob-
nak rájuk s aztán földdel betakarják. Vége. — Alig

húsz lépésnyire másik óriási sír. Nincs még tele, tizennyolc embert számlálok meg benne. A sátorponyvát még nem terítették rájuk. Nem akarok ezekre az eltorzult arcokra és szétroncsolt testekre emlékezni. El innen. Ahogy elmegyek a templom ajtajánál, négy szanitéc-katonát látok ott, hordozó ágg}Tal, akik szemmeláthatólag várnak valamire.

— Új sebesülteket hoztak? — kérdem a négy katonát, akik feltűnő unalommal állnak ott.

— Dehogy — válaszol az egyik —, csak még nincs tele az egyik sír, hiányzik két ember, most itt kell várakoznunk, míg kettő odakerül.

Két ember hiányzik, hogy ez a sír is megteljék, a halottvivők pedig várnak, hogy jöjjön a két ember . . . Hol a költő, aki ily fájdalmat megénekeljen? Hol a festő, aki ezt a borzalmat vászonra rögzítse?

A lengyel-orosz fészekből, amelynek nevét se ismertem hét nappal előbb, igazi pusztaságon vitt az utam, amelyet csak lövészárkok szedelnek keresztül-kasul. Itt minden egyes tenyéryi földet elkeseredett szívóssággal védtek az oroszok. Bakalar-sewótól Malinowkáig hat védelmi vonalat számlálok. Mesterien kihasznált dombok, minden legkisebb magaslat ügyesen berendezve a védelemre. A nyílt harctér a történelmi múltba tartozik s minden eljövendő háború, a jelenvalóhoz hasonlóan, többé-kevésbé várostromhoz hasonlít, küzdelem a megerősített hadállások ellen. Ezért tolodott el a kézfegyverek alkalmazási módja. A tüzérség jelentősége egyre jobban előtérbe kerül s leginkább a közép- és nehéztüzérség határozza meg a harc lényegét s dönti el sikerét. Kétségtelen, hogy a német hadsereg is ezt a célt akarta szolgálni nagyszámú nehéz tüzérségével. Éppen így háttérbe szorult a lovasság felhasználási módja is, amelyet többé-kevésbé csak felderítésre és üldözésre használnak,

valamint a könnyű tüzérség alkalmazása is eltolódott, amely az ütközetek főaktusába kevéssé szól bele s inkább a lovasság mellett való akciókra vonultatják fel. A nehéz ágyúké a jövő s a súlyos szállítási képesség hátrányait alig lehet tekintetbe venni azon előnyökkel szemben, amiket a nehéz ágyú a megerősített hadállások ellen való harcban elfoglal.

A sűrű köd ellenére nehéz tüzérségi harc dühöng az egész vonalon. Én ugyan semmit sem látok, csupán az üres csatateret. Csak az ágyú bömbölése, a távoli zúgás hirdeti, hogy köröskörül harcolnak. A legmagasabb, éppen még látható dombláncolatra irányítom utamat. Itt egy lövészáró, egy-két órával előbb foglalta el gyalogságunk, miután a német tüzérség minden hüvelyknyi földet ágyútűzzel árasztott el.

Nincs oly gyalogság, amely nyílt terepen egy ilyen állást — három terraszszerűen elhelyezett orosz lövészárók volt a dombláncolaton — el tudott volna foglalni. Itt minden csapatnak el kellett volna vérezni. Száz és száz gránát lyukasztotta össze ezt a dombot s száz és száz srapnell gyűjtőkészülék hever köröskörül. Az ágyútűz hatását látom először, ahogy az első lövészárók párkányára jutok. Halott halott mellett, irtózatos helyzetekben. Az egyik éppen abban a pillanatban, amikor újra meg akarta tölteni fegyverét. Mindkét kezével görcsösen szorongatja a patrontáskát, a puská térdén fekszik. Mindjárt mellette hever egy másik, a feje a nedves földre hajlik. Hallotta bizonyára a srapnell robbanását és védelemből a földre vetette magát, az ólomgolyók a hátába hatoltak. S így tovább, a második és harmadik lövészárókban. Mindenütt holttestek, minden helyzetben: ülve, fekve, félig állva, némelyiknél a fegyver az árokfalhoz támasztva, célzásra.

A köd nem akar eloszlani, a dörgés mindig erősebb lesz, már hallom a gyalogsági fegyverek

kattogását is. Hallom a gránátok zúgását s nem látok semmit. Ez a modern ütközetek valódi zivatara. Harc a szürke semmi ellen . . .

Mára elég a lövészárkokból, az ágyúk bömböléséből a ködben. Megbotlom egy holt oroszban. Egészen fiatal legény, talán húsz éves. Széles, csontos arcán a halál nyugalma. Soká, soká nézem az orosz ifjút. Vájjon tudta-e, miért halt meg? Gyerünk tovább, gyorsan tovább . . .

Öreg népfölkelők.

Éjfél elmúlt. Egy gyalogezred pótzászlóalja lekanyarodik az országútról a dűlőre. Lenn a közeli épületben, amelynek körvonalai kiemelkednek a sötétből: ott lesz az éji szállásuk. A zászlóalj mögött egy üteg következik. Halkan, nesztelenül haladnak a mezei úton: az oroszok már nem lehetnek innen messze, talán ott rejtőznek az alatt sötétlő erdőben. A csapat vezetője zörget az első ablakon:

— Beszállásolás! Tessék kinyitni az ajtót!

Az ajtó nyílik s egy szobát nyomban berendeznek. Tisztek számára. A legénységnek a szalmával teli pajtában jut hely. Tűzhelyre is szükség van. Be-nyitnak a konyhába. Egy népfölkelő — polgári életben levélhordó — tüzet gyújt és hozzáfog a kávé elkészítéséhez.

— Nincsenek oroszok az udvarban?

— Nincs egy sem. Tegnap itt jártak, de eltávoztak valamennyien.

A tisztek körüljárják az épületet, aztán betérnek a szobába és az asztal körül letelepedve kinyújtják fáradt lábukat.

A pajtában ezalatt elhelyezkednek az „öreg legények” s igyekeznek kényelmes fekvőhelyet készíteni a szalmában. Itt-ott egy zseblámpa fénye villan meg óvatosan, hogy a világosságot meg ne lássák az erdőben. A parancsnok a legnagyobb óvatosságot ajánlja. Egyik katona valamit lát a félhomályos pajtában. Eleinte kicsúfolják, hogy kísértetet látott, de azután másvalaki, aki fölmászott a szalma tetejére, lába alatt szuszogni érez valamit.

— Mégis van itt valaki! — kiáltja. — Ide a lámpával!

A szalmából szürke sapka emelkedik ki, egy, kettő, három egymásután. Szakállas arcok bukkan-

nak elő, minden szögletből. Mintha az egész szalmahalom megelevenedne. Egy altiszt már kiugrott az ajtón s lövésre tartott fegyverrel tér vissza.

— Föl a kezekkel! Le onnan! Előre! — kiáltja.

A legelső, akit szuronyával elért, már megkapja a kegyelemdőfést, egy másik is lehemperedik, a többiek pedig sorba előkecmerednek a szalmából és magasra tartják kezüket. Odakünn azonban vad lövöldözés hangzik. A legények fegyvereikhez ugranak, az udvarra. Vezényszavak harsognak. Készen áll mindenki. De hová, merre a vak sötétségben?

— Ott vannak . . . benn az erdőben!

Igen, ott vannak. A konyhában, a kávéfőzés körül szorgalmatoskodó népfölkelő kikukkant a nyitott ajtón.

— Nem lesz az olyan veszedelmes — gondolja és visszafordul edényeihez.

Abban a pillanatban csörren a kávé edény és a népfölkelő végigzuhan a konyha földjén. Többé nem is moccan. Az erdő felől száz meg száz villám lobban föl. Fütyülve, zakatolva, kattogva, csapkodva kopog valami a ház falán. Itt egy fölkiáltás hangzik, amott sóhajtás. De most már peregnek, ropognak a lövések itt is. Az emberek a fák mellé, a falak szögletéhez ugranak, a földre vetik magukat és ki hol van, ott találomra vállhoz kapja fegyverét és lö, lö, lö . . . Az erdő, az apró villámlások irányába, de ki tudna pontosan célozni ebben a sötétben.

A pajta mögött indulásra készen áll az üteg, de a pokoli lárma megvadította a lovakat. A tüzerek iparkodnak megfékezni az ijedt, toporzékoló állatokat. Hiábavaló fáradozás! A lovak eszeveszetten vágatnak el az éjszakába és vonszolják a csattogó, dübörgő ágyúkat. Egyik fogat azonban csak az üres muniációs kocsit hurcolja maga után. Egy ügyes tüzér az utolsó pillanatban lekapcsolta az ágyút, kirántotta a muniációs kocsiból a ládákat. Már meg is fordította az

ágyút, a cső az erdő irányába tekint és eldördül az első lövés. A derék tüzér egy pár gyalogost maga mellé szólít, ezek adogatják neki a municiót: srappell, gránátot vegyesen, ami éppen a kezükbe akad. Ki tudná most a távolságot megbecsülni, a gyújtószerkezetet tempírozni? Be a lövedékkel a csőbe, csak bömböljön az ágyú. Lehet, hogy talál, lehet, hogy nem, az oroszokat bizonytalán ráncba szedi az ágyúszó!

Az erdőben rejtőzők tüzelése máris gyengült. A pajta tele van foglyokkal. Egy hadnagy, egy tiszt-helyettes egyik kezükben lámpával, a másikban revolverrel és egy altiszt szuronyos fegyverrel őrzik a fegyvertelen orosz katonákat. Már százhuszonöt foglyot számolhatnak össze. Valamennyi a szalmából került elő.

Most még a sebesülteket szedik össze, azután be a szalmába! A reggel már úgyis közel van, holnap meleg nap lesz, nem árt egy keveset aludni. Már aludnának a fáradt, kimerült legények, de nehéz sóhajtás zavarja meg a pihenésüket. Ki az? Talán egy elfelejtett sebesült? A sóhajtás újra fölhangzik. Fájdalmasan, mélyen, mint egy elkárhozott sóhaja. Az egyik legény közvetlenül a füle mellett hallja a sóhajtást.

— Altiszt úr, — kiáltja — itt sóhajtoz valaki a szalmában.

— Világosságot! — bömböl az altiszt. — Az ördögbe is, hát nem lesz vége soha! Elő a szalmából, gazok! Egy fél percet adok, azután reátok gyűjtöm a szalmát.

És a szalma ismét megelevenedik; itt is, ott is mozgás, zörgés: pislogó, szürkesapkás fejek buknak föl a rejtekből. Oda terelik őket az előbb elfogottakhoz. Kétszáznál is többen vannak már a szalmából előkotort oroszok. Alvásról szó sincs többé! Oroszokat kutatnak hajnalig a házban.

— Tisztek nem voltak ezzel a bandával? Hol vannak a házbeliek?

Ráakadnak a tisztek nyomára: az egyik szobában ültek lesben és az áruló házigazdával együtt az ablakon keresztül illantak el! Friss kávé főznek gyorsan és készen állnak a nappali harcra. Tizenegy halottat, húsz sebesültet vesztek, de az ellenség vesztesége sokkal nagyobb, nem is szólva a foglyokról. A vitéz pótzászlóalj lélekjelenlétét, az öreg népfölkelőket tizenegy vaskereszt jutalmazta.

Az ellenség nyomában.

„Az A . . .-tól jobbra és balra levő magaslatokat megtisztítottuk, az ellenség visszavonult.” — Ez a jelentés érkezett, miután a tüzérparancsnok figyelő állásából körülbelül két órán át figyeltük a romijiteni pusztaságtól nyugatra eső helységeknél folyó harcot. Csapataink három helyen támadták az oroszoktól elfoglalt állásokat. Itt a . . . gránátosok egészen X-en túl zavarták az ellenséget. A tőlünk két kilométernyire fekvő falut még oroszok tartották megszállva.

— 2300, tűz! — hangzott a mögöttünk mintegy száz méternyire fekvő tábori üteghez intézett parancs. A nehéz tüzérség jóval hátrább állt. Ehhez is mentek parancsok:

— 2600, 60-nal több, 20-szal több, 10-zel kevesebb, 2700, 5-tel több . . .

A parancsnok nyugodtan adja meg ezeket az utasításokat a mellette álló altisztnek, ez lekiáltja a malomnál posztoló tüzérnek, aki a telefon mellett fekvő társának közvetíti és ugyanabban a pillanatban a parancsok az üteghez érkeznek. Néhány pillanat múlva megdördülnek az ágyúk, az acélcsővek kilövik magukból az irányt kereső, pusztulást vivő lövedéket. Hallom, amint végigsivítanak a fejem fölött s látom néhány pillanatig. A gránát eltűnik, még néhány pillanat s odaát tölcseralakban, 20—30 méter magasságban repül fel a föld: a gránát lecsapott.

Az ellenség hátvédjére is gondolnak:

— 5300, 6000, első löveg, második löveg! — hangzanak az üteghez villámgyorsan repülő parancsok. A tüzérparancsnokok majd az ellenséges tüzérállásokat, majd a lövészárkokat kerestetik meg, aztán megint a tartalékot veszik célba.

— A falutól jobbra fekvő erdős magaslat tele van oroszsal!

Csak egy pillanatig tart s már megadják a jelt a tüzelésre. Villámlik, süvít és mennydörög.

— Közéjük! — kiált kissé izgatottan a parancsnok.

— Gyorstűz, jól irányozva!

Az ellenség tüzésége csak gyengén felel. Sajátos módon a malmot egyáltalán nem veszik célba. Egy-egy srappell szétpukkan ugyan a közelében és halljuk a puskagolyók sivítását is, a malmot azonban teljesen megkímélik. Az oroszok a német lövonalakat igyekeznek megtalálni. Egy orosz ágyú órákhozzáig időközönként csak egy srappellt vet az erdőcskére, csaknem egy kilométernyire oldalt a német nehéz ütegektől. Egy srappell közvetlenül tábori ütegünk fölött pukkant szét, anélkül azonban, hogy kárt okozott volna.

Fél egy óra tájban az ellenség állása megingott. Az ellenség lövonalaira intézett heves puskatűz az oroszokat végül is döntés elé állítja: visszavonulni vagy megadni magukat.

Egy fél óra múlva az oroszoktól elhagyott, lángoló faluban vagyunk. Az országúton, a faluhoz közel már elfogott orosz csapatok jönnek velünk szemben. A legtöbbjük a második kaukázusi hadtestből való és csak néhányan tartoznak a 20-ik európai hadtesthez. A kaukázusiak először voltak ütközetben; közvetlenül Szuvalkiból jöttek. Valamennyi jókinézésű, középtermetű, többnyire erős testalkatú ember. Egyáltalán nem lehetett nyomott hangulatot fölfedezni náluk, de vadságot sem. Ugyanez volt a benyomásom másnap este az egyik vasúti állomáson, ahonnét ezernél több orosz foglyot szállítottak el.

Aránylag csak nagyon kevés sebesültet szedtek össze; a szerteszórta fekvő halottak száma is csekély. Az elfogott oroszok mondják, hogy az oroszok

halottaikat és sebesültjeiket lehetőleg magukkal viszik, nehogy az ellenség megállapíthassa veszteségeik nagyságát. Általában azonban úgylátszik, sokkal több oroszot fognak el, mint ahány megsebesül vagy meghal. Úgylátszik, az oroszok sem igen hiszik el a német hadifogság borzalmairól terjesztett meséket. Jobb fogságba esni, mint meghalni, gondolhatják.

Egy házikóból jajkiáltások hangzanak sebesült oroszról. Minden erejének megfeszítésével vonszolta magát és halálra sebezve kiáltotta utolsó jajszavát. A ház mellett és mögött egész sereg orosz fegyver hever, a mellette levő kertet holttestek borítják. Egy orosz hanyatfekve nyújtotta el magát, még élt, bár egy lövés a koponyáját zúzta szét. Görcsös vonaglással nyitotta ki fölemelt jobb kezét, amelynek egyik ujján jegygyűrű fénylett. Látszólag nem volt öntudaton a szerencsétlen: mindamellett úgy éreztem, mintha félig nyitott szeméből szemrehányóan és segítséget kérően tekintene ránk . . .

Raj vonalaink közben jóval előbbre nyomultak már, a tüzéség új állásokat foglal el. Födözékben egy széles mezőn haladtunk keresztül; egy mély bevágásban holttestek hevernek és szerteszórtan különböző fölszerelés, közöttük egészen új dolgok. Élelmi-szer azonban nincsen, amit pedig eleinte gyakran nagy mennyiségben találtak az oroszoktól elhagyott állásokban. Szalmakazlak mögött földözéket keresünk; köröskörül német gránátok vájták föl a talajt. Egy égő gazdaság izzó lángjai messze bevilágítják a környéket. Küldöncök járnak-kelnek. Az ellenség látszólag nem akar messzebb visszavonulni; tüzésége srapnelleket küldöz át, amelyek azon a magaslaton pukkannak széjjel, amelyet alig egy órával ezelőtt a német tüzéség lövöldözött. Visszatérésünkkor halljuk a közeledő srapnellek zúgását, amelyek egy kilométernyire mögöttünk pattannak széjjel és gömbalakú felhőcskéik lassan emelkednek, míg nem szét-

oszlanak, mintha, szégyenkezve vonulnának vissza attól a munkától, amelyet a lövedékek végeztek vagy vegezniök kellett volna. Másnap az ellenség minden védekezése mellett is messzebbre volt kénytelen visszavonulni, míg csak újabb fődözekeket nem talált, amelyekből ellentállni remél a német támadásnak.

A harc területén fekvő gazdaságokból a lakosság természetesen elmenekült. Az ember elmenekül az ember műve elől. Micsoda keserű irónia!

„Az uramat keresem . . .”

Néztük a Kárpátokra boruló éjjelt, szemünket kerüli az álom.

— Fény a hegygerincen — mondja K. tizedes.

Arra nézünk, gyenge sárga fény a hegyen, ideoda mozog, mintha karácsonyi fenyőn egy kis gyertya pislákolna.

— Szanitéc, — mondják rá a többiek.

— Nem szanitéc, — feleli K. — A szanitéc néha-néha meg is áll. De ez folyvást mozog; most meg olyan, mintha ereszkedne lefelé.

A szalmán felköttyökölünk. Belemeredünk a sötétbe. Az éj bársonyában úgy halad a lámpás, mint gyémántszemecske. Most megáll. Úgy fénylik, hogy egy méternyi vonást tesz lefelé. Látszik, hogy a feltartott kar leereszkedett.

— Megállította a patrull. — Ezt is a tizedes mondja s rábólintunk.

A fény megint megmozdul, mind közelebb jön, most már látható a lámpás keretje. Sárgásvörösön bontakozik három katona szilhuettje.

És középen egy asszony, ő tartja a lámpást.

Már itt állanak köztünk, egy őrség jelenti:

— Ez az asszony a hegyek közt kóborolt!

Nézzük rá. A szeme kék, a haja szökés, az állán gödör, az arcán szomorúság.

— Honnan jön, mit akar itt?

Már is könnyeborult a szeme.

— Az Alföldről jöttem . . . Kerekes Istvánné vagyok, Kistelekről. Egy hete vagyok úton, az uram keresem. Vasárnap éjjel álmodtam róla, előttem állott úgy, virágosán és jókedvűen, mint ahogyan elbúcsúzott tőlem. Azt mondja: Nézd, Mária, itt e kristályos pohár, belecsordult a szívem, igyál belőle sokat és jóízűen. És oly kedvesen nevetett. A pohár után

nyúltam, ekkor, mintha harmonika szólt volna kerünk alatt, — nagyot ittam, de hogy leveszem a számról, a pohár elcsattant kezemben. Igen szomorúan nézett rám, úgy, mint a halódó bárány. Mária, Mária, — mondta — miért tetted ezt a pohárral, a szívem volt az. — Én nem tettem, — sírtam vissza szegénynek. Ráborulni akartam, de eltűnt. Hogy felébredtem, kivert a verejték. Tudtam, hogy rosszra válik sorsa. Tudtam, hogy meghal. Tudtam, hogy elveszítem s én fölkerekedtem, hogy utolsó búcsút vegyek tőle. Őt keresem, napok óta járom a táborokat. Túl a hegyen mondták, hogy itt találom az ezred harmadik századát.

A legények sóhajtottak, néztek egymásra hallgatón, a lámpa szomorúan ragyogott az asszony kezében, mint egy vérvörös rubint. . .

A főhadnagy keze homlokát simítja.

— Nem, jó asszony . . . Annak az ezrednek harmadik százada nem ez. Az már messzi jár és nyugodt lehet, az urának semmi baja.

Lehajolt, hogy kezet csókoljon. A szava úgy muzsikált, mintha fülemile szólna a télben.

— Hát ösmerni tetszik? Beszélte is vele? Nincs baja neki?

— Ösmerem, semmi baja és vidám. És mindig magára gondol.

Az asszony sírt, boldogan zokogott, mint egy szerelmes galamb. Folyton azt dadogta:

— Ó, Istenem! Ó Istenem!

A főhadnagy tovább beszélt:

— Ebben meg kell nyugodnia. Őrség, kísérvjétek ki a táborból.

A katonák elindultak vele, mi néztünk utána, a főhadnagy lefeküdt a szalmára.

— Nem volt erőm megmondani neki. Szegény asszony. Szegény Kerekes István. Te már nem kapálsz szőlőt a kisteleki homokbuckákon.

Éjszakai halál.

Kilenc nap, kilenc hosszú éjszaka múlt el azóta, hogy az oroszoknak ágyúkkal megrakott sáncaival szemben gyötrődünk. Mit nem adnának csapataink, ha rohamra mehetnének! De nyugodtan kell várakozni, míg az osztrák-magyar erősítés meg nem érkezik.

— S csak addig ne lőjjék tönkre a sáncainkat... eleget izzadtunk!

A mellettem álló bajtárs csak a vállát vonogatja; megsebesült délután és még gyöngé a vérvesztéstől. De a kötőzhelyen nem akart maradni. A lövészárokból gyorstüzeléssel kúrálja magát, — válaszolta jókedvűen az ezredorvosnak. Ideiglenes kötést kapott és a helyén maradt. A példája többet használ, mint sok száz lelkesítő beszéd. És ezen az éjszakán szükség van ily emberekre, mert csapataink roppantul nehéz órákat élnek át.

S. kapitány érkezik meg és a hosszú órák óta állandóan tüzelő muskétásoknak azt a hirt hozza, hogy még az éjszaka számítani kell az orosz gyalogság és tüzérség általános támadására.

— De az osztrák-magyar csapatok közelednek, — mondta, azaz helyesebben tüdejének minden erejével ordította, mert az északi vihar vad lármával dühöngött.

Csak hideg ne volna! A merevedő ujjak alig bírják a fegyvert tartani, a katonák háta fáj, mert az éjszakákon nem pihenhetek megfelelő helyen és a lábak automatikus gépekké lettek, amelyek a csúszóssá lett talajon csak bizonytalanul funkcionálnak.

De senki sem panaszkodik. Sztoikusán viselik a késő őszi időjárás viszontagságait, talán sóhajtoznak kissé, ha a gondolataik hazafelé szállanak; de energikusan összeszedik magukat és csak egy kíván-

ságuk van, a közelgő fegyvertárrsal együtt végre az ellenséges állásokra rontani . . .

Sokasodott ágyútüzelés mutatja tíz perc óta, hogy az oroszok nagyon megfeszítik az erejüket. Talán értesültek róla, hogy tartaléksapatokat kapunk? Lehet. Hisz mindenütt van kémjük. Ma délután például egy molnárt és két legényét kellett agyonlövetnünk, mert a szélmalom vitorláival elárulták az oroszoknak változó állásainkat.

Az oroszok tüzelése mind hevesebb lesz; olyan sűrű a golyó- és gránát-eső fölöttünk, hogy el kell hagynunk állásainkat . . .

A tüzéségünk erőteljesen válaszol az ellenségnek s azalatt mi föltűzött szuronnyal előrehatolunk. A világosság, amit az állásaink mögött égő falu áraszt, mutatja számunkra az utat. A gránát- és srapnell-esőtől jobbra-balra hullanak el bajtársaink. De habozás, visszavonulás nincs itt. Bámulatos gyorsasággal haladtunk és most odaérkezünk, ahol sáncok és szöges dróthálók nehezítik meg a további előnyomulást. De utászaink hamar munkába fognak a hatalmas ollókkal. Már-már azt hisszük, hogy átjutunk, amikor az oroszok váratlanul előretörnek és visszavetik a mieinket.

Ismét előrehatolunk. A bátorság csodáit látjuk. Lépésenként nyerünk teret ... a legborzasztóbb áldozatokkal. Elkéseredve harcolunk, szuronnyal, ember ember ellen.

De az eredmény még mindig bizonytalan. Az oroszok tudják, hogy erős állásaiknak elvesztése mit jelent számukra. Kétségbeesetten védekeznek és nagy kinnal elérik, hogy hátraszorítanak bennünket. Lassan, minden talpalatnyi földet védve, húzódnak vissza és megkíséreljük, hogy fedezet mögé kerüljünk. Az ellenség kezdetben üldözni akart, de alig fog hozzá, máris lemond a tervéről.

Ők is oly súlyos veszteséget szenvedtek, hogy

összegyűjtik csapataikat, mielőtt nagy általános előretörést kezdenének. De addig az éjszaka leple alatt biztonságba jutottunk.

A támadásunkat visszaverték — egyelőre. Talán egy óra telt el; tizenegy felé járt, amikor ismét a lövészárkaink biztos földzete mögött voltunk s ekkor érkezett a hír, hogy a szövetségeseink tartalékcsoportai már érintkezésbe jutottak a mieinkkel. A hú fegyvertársak nemsokára hatalmasan megerősítik kegyetlenül megritkított sorainkat. Legszívesebben nagy hurrázással szeretjük volna üdvözölni őket; de a jelenlétüket minél hosszabb ideig titokban kell tartani. Bár az osztrákok és magyarok egész nap és egész éjszaka masíroztak, hogy idején megérkezzenek, a fáradtság legkisebb jele sem látható rajtuk.

Közlük velünk, hogy még az éjszakán rohamtámadást intézünk az oroszok ellen. Időközben tüzéségünk ismét tűz alá vette az ellenséges pozíciókat. Nagy meglepéssel halljuk, hogy tábori ágyúink éles tenorja mellett fölhangzik a szövetségeseink mozsarainak mély basszus hangja.

Nem tart negyed óráig: egyesült ütegek elhallgattatnak egy erős orosz üteget, amely egész éjjel sok bajt okozott nekünk. Mindinkább kifejlődik a rendszeres tüzérpárbaj. Olyan ágyúzás, amelyhez képest az esti csak gyerekjáték volt. Röpködnek mindkét csata vonalból a gránátok százai, srappellek süvitenek közbe. A gépfegyverek idegkorbácsoló tak-tak-ja is szakadatlanul ropog és a másodpercek szünetét a sok ezer puskadurranás tölti ki. Fül-siketítő lárma, pokoli koncert.

Éjfél tájt a döntés már küszöbön áll. Hirtelen, mint varázsütésre, elnémulnak az ütegeink. Egy pillanatig a kellemetlen csönd olyan, mint valami óriási kísértet. Ekkor harsány vezényszavak dörög-

nek, zenehangok recsegnék föl; muzsikaszóval és ezerszeresen zúgó hurrá-val rohanunk az ellenségre.

Az oroszok megkísérik, hogy előretörő sorainkat a fényszórók vakító fényével világítsák meg és így biztos célpontjuk legyen, de nem tart két percig s a mieink a vitézül harcoló szövetségesek oldalán már az ellenséges fedezék közepén vannak.

Egy hatalmas magyar legény, aki mellettem puskatussal rohan az ellenségre, ér oda először a fényszórókhoz . . . egy pillanat, az éjszakai fegyvert már az oroszokra irányítják és az ezüstös fényben üldözik katonáink az oroszokat. A harc még egy ideig ádázul folyik, de diadalkiáltásaink mindinkább túlharsogják az ellenséges hangokat. í Derengeni kezd a magaslatok felől ... Az éjszakai halálnak szörnyű aratása volt. Mialatt a fagyos szél megcsapja forró homlokunkat, elássuk a halottakat. Osztrákok, magyarok és németek testvérként egymás mellett pihennek örökre.

Nyugati harctér.

Az elzászi csatamezőn.

Írta: *O. Cavara.*

Mühlhausen.

Strassburg és Mühlhausen Elzász központjai. Strassburg lázas, harcvágyó, izgatott. Mühlhausen kimerült, felejteni akar. A dörgő csaták után beállt a fáradtság csendje. A katonák oszlopsorai elvonultak. Tarka, hullámozó tömeg tölti be a város utcáit. Nő és gyermek, mind örül, hogy elmúltak, legalább egyelőre, a veszély napjai. Élvezik a nyugalmat, boldogan szívják a szabad levegőt s a nélkülözés keserves napjai után, gyönyörrel sütkéreznek a szeptemberi napon. A csatater dombjait ellepik kocsin, gyalog. Gyönyörű őszi délután . . . Két domb közt, a feltört völgyfenéken, ahol vad rohamban karoltak egymásba elszánt hadak: most négy német fiúcska játszik. Négy szőke fiú. Kardjuk fa; csákójuk papír; üldözik egymást s fel-felkacagnak. A szörnyű valóság után naiv, kedves parodia. A harc rémei elsápadtak, köddé foszlottak a békés levegőben.

A korcsmából kaszárnyát rögtönöztek. Pincér helyett szuronyos őr fogadja a belépőt. A táncterem katonák hálószobája, az ivóban tisztak ülnek szétvetett lábakkal, kitergetett térkép előtt, kis zászlócskával jelezve egyes pontokat. Halkan beszélnek, hogy ne zavarják a térparancsnokot, aki tipikus

porosz tiszt. Kemény, „stramm”, ideges: a hangja acélosan parancsol. Most telefonon beszél. Schluss — mondja a kagylóba s hangjából kiérzik: ez a parancs.

Kívülről behallani a sebesülthordozó autók zaját. A térparancsnokság előtt két haditárszekér áll meg. Amit hoz: halomrahányt nyereg, bornyú, katonaköpeny, patrónátáska. Mind véres, ragadós, portól lakó!

A mai guerillaharc emléke . . .

Markirch.

Itt vagyok a határon, Markirchben, a német Colmar s a francia St. Dié közt. Itt a dononi csúcson húzódik a német had szárnyvonala. Saales-ból St. Dié felé. A háború romokból rajzolt rózsát Markirch köré. S. Kreuz, Rumbach, Echerich a szíromlevelei. De itt Markirchben csak tán ötven házat lőttek rommá. A Central Hotel környékét.

Békeidőben igen kicsiny a markirchi garnizon. Most szűknek bizonyult a kis kaszárnya; a katonák jórésze magánházakba szorult. Az iskola, a fürdő, a vendéglők, színház, városház, üzletek megannyi improvizált laktanya. Egyébként nemcsak a harcnak vannak itt sebesültjei. A lakosság közül is sokan sinylik még a francia támadás következményeit. Főleg a nők, a gyermekek, kiket beteggé tett fáradtság, hideg, rémület és a pincék nedves levegője, hol francia bombák elől kerestek menedéket. Augusztus tizenharmadiktól tizenötödikéig kenyéren élt és pincében lakott mindenki. Akkor jártak itt a franciák. Akkor minden utcán francia katonabanda fújta a Marseillaise-t, a városházán lengett a trikolor s a francia tábornok a köztársaság nevében Markirchet ünnepélyesen annektálta. Másnap aztán jöttek az ulánusok: a franciák pünkösdi királysága véget ért.

A kémeket agyonlőtték a kollégium udvarán.

Többek között öt elszászit, akik a torony tetőről reflektorral adtak jeleket a francia seregnek.

A lakosság a kollégium vaskapujának csikorgását várta. Tudták: most lesz a kivégzés. Mikor csikorgott a kapu, hallgatva álltak meg a házak előtt. Öt percnyi csend — sortűz — egy üvöltés — és ennyi az egész.

A kollégium mellett van a színház. A foyerben nagy asztalon önkéntes ápolónők pólyát göngyölnek. Egy fehérkötényes kislány kézen ragad:

— Képzeld: én francia vagyok. Párisi. Vendégségben voltam itt, rokonoknál. Aztán kitért a háború. Visszamenni már nem lehetett. Meg aztán, akad itt munka elég — s a sebkötözőkre mutatott.

Marsolnak a katonák.

Az ágyúk nem hallgatnak el soha. Megnyújtja, szétterjeszti szavukat a dombvidék. Hét kilométernyire van a tüzérség, de úgy érzem, hogy itt lőnek a lábam előtt. Mintha roppant ólomtömeget zúdítának végig a völgyeken. Erre a ritmusra menetel a csapat, egy-kettő — erre igazodnak ösztönösen a dobverők. Egy-kettő. Már este van, az árnyék nő, az ég alja vörös. Két útja van Altkirch városnak. Egyiken érkeznek, másikon indulnak a katonák. Míg vígan útra kél egy-egy csapat, fáradtan oszlanak meg az érkezők. Van itt lovasság, gyalogos, ágyú — minden. A járdán munkások, nők, gyerekek cigarettával halmozzák el a naiv mosollyal köszönő bajnokot.

Vak sortűzet adtak az ellenálló, barátságtalan házakra: de most, látva, hogy a lakosság nagyrésze velük érez: valamennyi vidám, jólelkű fiú. Különös dolog: sosem láttam még nemdohányos katonát.

Most parancsszó hangzik távolról. Rendbe áll-

nak. Indul a menet. Az ágyúk is elhallgattak. A katonák azt mondják, hogy a német ágyúnak pontos órarendje van. Napkeltekor megszólal, napnyugtakor elhallgat.

Zöld erdőbe vezet az út. Ez a zöld erdő Elzász és Franciaország között a határ. Most hétezer német vitéz húzódik e zöld védőhatár mögé. Nyugodtan menetelnek az esthomályban. Imitt-amott parányi esti csillag: cigarettatűz. Még felcsendül valami katonadal utolsó töredéke, még hangzik a dob, de a sereg már eltűnt az éjbe meredő hegyek hasadékán. Lovasok poroszkálnak az úton csak. Közömbös dolgokról csendesen beszélnek.

Most megváltozik a parancsszó. A lovasok kigyenesednek a nyeregben, megszorítják a kantárt és vidáman vágatnak be az éjbe — ismeretlen hónapok felé.

Újra hallom a dobpergést, lépések ritmusát. A fordulóhoz értek. Onnan két kilométernyire már francia előőrsök posztolnak.

Éjfél van. Hallgatnak a hegyek; nem árulják el a szótlán katonát.

Markirchbe visszamenet minden ötszáz méterre megállít egy kereszt. Látszik most is: feketébb, mint az éjszaka. Ezt az új temetőt francia katonák ásták s maguk is feküdtek bele. De lej ebb német sírok szegélyezik az utat. Még odább tíz ingujjas katona ássa fáklyafénynél a sírvermet a mai harcok halottjainak.

Csend van. Elhallgatott a dob. Jobbra át — balra át. Aludjatok katonák.

Kis képek.

Írta: *Luigi Barzini.*

Augusztus 21-én reggel hűvös, őszi időben kezdtem az utazást a Sambre völgyén. A vonat lassan ment a sűrű, szürke ködben, amely egészen elfedte előlünk a vidéket. A töltés mellett levő fák is csak halvány, elsuhanó árnyakként látszottak. Sokáig ott kígyózott mellettünk az országút keskeny fehér szalagja. Embert, kocsit sehol sem látni. Egy kis állomás előtt lassabban ment el a vonat, az úton néhány lovaskatona állt.

Német ulánusok voltak.

Nyugodtan, mozdulatlanul nézték a vonatot. „Lándzsáikat a nyeregbe fektették, magatartásuk gondtalan volt és vidám. Talán tudták, hogy az ellenség messze van, de mégis egy ellenséges országban álltak, öten, vagy hatan egy elhagyott országúton. És olyan nyugodtak voltak, mintha valahol Pomerániában állnának a hadgyakorlaton. Amint a vonat tovább ment, ők is megfordultak és lassan ügetve, eltávoztak.

*

A német sereget rengeteg lovas előzi meg. Ellepnék minden utat, minden ösvényt és keresik az ellenséget. Nem bujkálnak, hanem mennek előre, míg rájuk lönek. Mennek a megjelölt irányban, amíg meglátják az ellenséget. Minden pillanatban veszélyben van az életük.

Ha egy faszor, egy falu, egy domb tűnik fel a láthatáron, az ulánus arra gondol: ott talán ellenig van.

A lövések számából, amit ellenük intéznek, körülül megtudják az ellenség erejét. Ha egy lovas tűnik fel a láthatáron, minden katona ösztönszerűen,

érthető emberi izgalmában elsüti fegyverét. Tíz ember közül visszatér kettő, három, néha egy sem. Aki életben marad, az elhozza a jelentést. Ha nem jön vissza senki, az esetek nyomán új, erősebb őrzőjárat indul el.

Semmi fedezete nincs és egész biztosan tudja, hogy rálőnek. Folytonosan feje fölött lebeg a bizonytalan, láthatatlan veszély érzete; mégis megy előre nyugodtan, bátran, a német faj kötelelességtudásával.

Még reggel elértem Manage-ba. A városban zavartalanul, fennakadás nélkül folyt a mindennapi élet. Két órányira innen már az ágyúk dörögtek, de a városban az egész háború valami távoli dolognak, szinte elvont fogalomnak látszott.

Mindenki csapatmozdulatokról, győzelmekről, vereségekről, halottakról, sebesültekről beszélt, de senki nem érezte a valóság közvetlen, lenyűgöző erejét. Itt, míg a háború távol van, mindez csak beszéd-téma, izgalmas, érdekesítő, de távoli dolog. Míg a németek ide nem értek, mindenki messze érezte a veszedelmet.

Az ember csak akkor érti meg a háború fogalmát, rettenetességét, ha maga előtt látja a vérző sebesülteket, a rommá lőtt házakat, füstölgő gyár-épületeket, hallja a golyók süvítő füttyét, a bombák robbanását. Az élet folyik a maga megszokott, mindennapi medrében. A közúti kocsik járnak, az üzleteket kinyitják, a kávéházak asztalait körülüli a rendes reggeli, vagy délutáni közönség, a munkások dolgoznak, a gyárkémények füstölnek, a hivatalnokok bemennek a burokbba.

A német invázió Belgiumot tevékeny munka közben találta. Nem volt idő arra, hogy a köztudatba bejusson a veszély gondolata. Egyik városban a másik után szűnt meg az élet, amint a németek előnyo-

multak. Az ulánusok közeledése néptelenítette az utcákat, megállította a munkát a fálvakban.

Az elfoglalt terület megdermedt, mozdulatlaná vált, mintha fokozatosan egész Belgium megkövesednék.

*

Luttre-ben láttam először francia katonákat. Két huszár állt a pályaudvar előtt, a belga parasztok áhítatosan körülvették őket. Egy század huszár volt a faluban. Tisztjeik a vendéglőben nyugodtan biliárdoztak, közben pedig cigarettáikat szívták.

Én meguzsonnáztam és visszamentem az állomásra, mert Namur-be akartam utazni. A tiszték még mindig biliárdoztak.

A német előőrsök akkor már alig hat-hét kilométerre voltak a falutól. Még aznap délelőtt meg is szállták Luttre-t a német csapatok.

A tiszt urak, Isten tudja, hol fogják a játszmat befejezni.

*

A namuri vonal szét volt rombolva. Charleroi-ban a vonat megállt és mindenkinek ki kellett szállania. Namurben már folyt a harc. A német nehéz ütegek lőtték az erődöket, az ellenfelek már az egész vonalon harcban álltak. Senki sem tudott semmi biztosat.

Az útleveleket különös uniformisú polgárőrök nézték meg. Ezek kijelentették, hogy minden rendben van, a poroszok ki fognak kapni.

A pályaudvar előtt különös színjátéknak voltam tanuja. A fák mögött francia gyalogosok rejtőzködtek, a tér közepén, kis cserje mögött egy felszerelt gépfegyver állt, mellette a legénység, mozdulatlan, figyelő állásban. Néhány ember köveket halmozott egymásra, úgy látszik, barrikádot emeltek.

Halotti csend volt mindenfelé. Az egész kép

ijesztően harcias volt, csak azt nem tudtam elképzelni, hogy ki ellen irányú mind ez a készülődés? Néhány üres ház és Charieroi néptelen főutcája lehetett csak a fegyverek célpontja.

A város kíváncsian figyelte a katonákat. Az ablakok felnyíltak és érdeklődő fejek tekintettek az utcára, a sétálók is megálltak, egész csoportosulás keletkezett. De a lakosságon semmi izgalom nem látszott, mindössze érdeklődő kíváncsiság. Néha felhangzott egy-egy vezényszó, mire a kíváncsiak ijedten mentek tovább.

Végre megtudtam, hogy ulánusokat várnak.

Néha felhangzott a kiáltás:

— Les voilà! Itt vannak!

Az örök a fegyverhez nyúltak, a katonákon ideges rángás fut át. Az egész város egy pillanat alatt elcsöndesül. Aztán megint zsongani kezd a bizarr, lázas élet!

Végre csakugyan megjelenik az utca végén néhány szürke ruhájú lovas, lassan, meggondoltan mennek végig az utcán, amelynek végén talán ellenség vár rajok.

Hirtelen megdördülnek a fegyverek, golyózápor zúdult a németekre. Megfordulnak és vágatnak visszafelé. Egy-egy ló elbukik, néhány lovas is elbukik a lóról, a többiek elmenekülnek. Huszárok voltak, de a lakosság ulánusoknak hívta őket.

A belgák azt hiszik, hogy a német hadseregnek csak egyfajta lovassága van. Az ulánusoknak félelmetes híruk van mindenfelé.

Charleroinál csak előőrs csetepaték játszódtak le. A szövetségesek nem védték a várost, csak a Sambre-on való átkelés biztosítása volt a céljuk. A városban kevés francia és belga katona volt, komolyabb harcot nem kezdhettek. A főerő délre volt.

Ideérnek még idejében, hogy a folyó-átkelést megvédhessék a németek ellen?

Délután nagy német csapatok közeledtek a város felé, de nyolc kilométer távolságban megállapodtak. Hogy miért, azt senki sem tudta. Talán nagyon ki voltak merülve és pihentek. Csak annyit tudtunk, hogy a németek előrenyomulnak és Brüsszel megszállása után déli irányban nagy csapatokat toltak előre.

Az órák végtelen lassúsággal multak.

Egy német repülőgép jelent meg a város felett, a franciák lövöldözni kezdtek rá. Az utcákon egy embert sem lehetett látni, a polgárőrök sietve elhelyezték fegyvereiket a városházán és levetették az uniformist.

A belga zászlókat bevonták, az elhagyott utcák a megdöbbenés és a félelem képét mutatták. Alkonyat felé hallgatag katonák jelentek meg a pályaudvar előtti téren, új gépfegyvereket állítottak fel, a borzasztó éjszaka megkezdődött.

A mély csöndet távoli ágyúmoraj törte meg.

A háború a levegőből nézve.

— Elmondta egy német hadipilóta. —

Számunkra, aviatikusok számára, a harctér nem hangos jajkiáltásoktól s nem mutatja a vér piros színét. Legalább is addig nem, amíg fölötte lebegünk. De ha aztán leszállottunk, átérezzük egész mivoltában, hogy mit jelent az, embernek lenni, jóllehet magában a küzdelemben nem is veszünk részt s csupán az ütközetek nyomait észlelhetjük. A harctér fölött való repülés csupán kétezer méter magasságban mondható veszélytelennek, jóllehet gyakran ebben a magasságban is elég közel robbant fel alattunk vagy mellettünk egy-egy felénk küldött gránát. Kétezer méteren alul a repülőgépet sűrűn éri a gyalogsági fegyver és a géppuska golyója is. Két tisztünk a saját testén érezhette, hogy mit tesz légi kirándulást csinálni az ellenség fölött háború idején.

Az ilyen exkurziók után számos lyukat találhatunk az aeroplán szárnyain, sőt nem egyszer az ülés alá is befúródik egy-egy jól irányzott puska-golyó. A veszedelmek azonban olyan váratlanul, annyira gyorsan érik az embert, hogy nem ér rá efelett gondolkodni. Percekről, sőt pillanatokról van szó és hogy tudatosan kerüljük el a kibontakozó veszélyeket, arról szinte beszélni is alig lehet. A pilóta csak azzal törődik, hogy a széllekedéseket parírozza, a megfigyelő tiszt pedig csupán a terepet és az ellenség hadállásait vizsgálja. Amikor leszállottunk, akkor jut eszünkbe és vonul el lelki szemeink előtt a sok veszedelem. Elég gyakori légi élmények közé tartozik az ellenséges aeroplán feltűnése. Ha nagy a távolság köztünk, akkor nem sokat törődünk vele. A tüzelés nem izgat és egész figyelmünk csak arra irányul, hogy bele ne vonjon a gépe által okozott levegő-

örvénybe, mert akkor elvesztünk: az ellenfél is és mi is.

A legfájdalmasabb érzés, amikor sok gyanús jelenség után végre az ellenséges terep fölé értünk és nem látunk semmit s a leggondosabb fürkészés után sem tudjuk fölfedezni az ellenfél fontosabb állásait. Előfordult, hogy gondos körültekintés után lejjebb ereszkedtünk, mire valóságos golyózápor zúdult felénk. A jellegzetes fehér füstfelhőket okozó lövések kétségkívül kellemetlen meglepetést okoznak, de mi ez ahhoz képest, amikor az ellenség tüzelése közben egyszer csak elkezdi kihagyni a motor, vagy esetleg egészen megakad a működése! Egy ízben különben kitűnően funkcionáló motorom pont az ellenség fölött, iszonyú roppanásokkal megzavarodottan összevissza kezdett kelepelni, majd pedig mindig lassúbb tempóban dolgozott, amivel szemben annál gyorsabb tempóban kezdett dobogni a szívem.

— Ha most itt le kell szállanunk, végünk van!
— gondoltam, mert pontosan beleestünk volna a fölénk meredő ágyúk torkába. Nagynehezen elvászorogtam a géppel még néhány kilométernyire és inkább szerencsés véletlenből, mintsem számításból, a mi előőrseink vonalára ereszkedtem le.

Egy ízben a saarburgi harctér fölött röpködtem. Ötszáz méter magasságból a csatatéren szétszórva hullákat láttam. Fentről nézve csöndesnek és békésnek látszik minden. Azután mezők és földek vonultak el, amelyek olyan képet mutattak, mintha semmi sem történt volna. Ha látcsővel néztem, akkor hosszú siringödrökhöz hasonló lövészárkokat láttam. Körülöttük szétszórva torniszterek, puskák, katonasapkák és kurta francia kabátkák heverték, össze-vissza holttestek feküdtek. Az elsöre különösen jól emlékszem. Az ajkát kendő takarta el, karjai élettelenül nyúltak el a fűvön, a lábai a háta alatt voltak, mintha valami rettenetes lökés döntötte volna hányat a szerencsét-

lent! Egy kis kápolna körül hatvan-hetven halott feküdt sűrűn egymás fölött és mellette a hullák arcát alig lehetett kivenni, a legtöbb arcára volt borulva. Sajátságos, hogy a porrá lőtt házak, füstös, szomorú falak nem olyan megrázóak, mint a néma csatatér. — Zajt hallok és lassankint rájövök, hogy a „Wacht am Rhein”-t éneklik embereink. Azután „hurrá!”-kiáltások gyenge foszlányait hozza felénk a szél; majd bömbölő ágyúszó nyomja el az emberi hangot s gyengén halljuk a puskalövések kattogásnak tetsző hangját is. Mintha nyulak ugranának egyik bokorból a másikba: ezek az előretörő rajvonalak. Nagy magasságból visszafordulunk és fáradtan, mintha egy véres mozikép pergett volna le előttünk, leszállunk hangárunk előtt. A számban és a szívemben valami keserű érzés íze.

Longwy.

Erdővel borított lejtőről már láthatni a belga várost, Longwyt. Hatalmas acélgyára összevisszaságban terjeszkedik a völgyben. A fákon túl a magaslaton a vár.

Az alsóvárosban a háború mindent elsöprő zivatarának alig van érzékeny nyoma. A felső azonban, amelyet várfalak és árkok vesznek körül s amely a korábbi háborúkban bevehetetlen volt: csupa romhalmaz. Mintha az erődben s városban nem volna hely, ahol elrejtőzni lehetne. A régi francia kapun német lobogó. A francia lobogó pedig, amely nemrég büszkén lengett a kapu felett, sárosan hever a földön. A keskeny utcák, régi és kedves, francia barokkstilű házakkal, hatalmas halomban, mint komor és szótlan tetemek sorakoznak egymás mellett. A városháza: nincs. A templom fundamen-

tuma, a szétlőtt falak közül, csupaszon bámul az ég felé. Odébb a Place d'Armes összetört katonai szerkekkel, ágyúkkal. Három ép ágyút német katonák őriznek. Mozdulatlanok, mint a szobrok.

A romok közül cégtáblák pislognak elő. Egyik órás üzletről, másik pékboltról került oda. Hivatalnok házacskák, polgári lakások, kaszárnyák, bírósági épületek, műhelyek, vendéglők, fogház, zárda: mind a megsemmisülésé, a legnagyobb káoszban. Egyik háznak, óriási lyuk gyanánt tátongó második emeletéről ágy lóg alá, lábaival égnek meredve. Odébb egy teljesen összezúzott ház első emeletén, a falhoz szorítva, épségben áll egy XVI. Lajos korabeli szekrény. Mintha néha a gránátoknak is volnának gyöngéd érzelmeik . . .

A falakon, az utcákon, a tereken minden helyet elfoglalt a halál. Valami azonban mégis megmaradt a szörnyűséges nagy pusztulásban. A Port de France előtt, összedőlt öreg házak közt egy sértetlen tábla, francia felírással:

— „Szigorú büntetés terhe mellett tilos a várba belépni.”

Holt katonák ezrei közt.

Írta: *Luigi Barzini.*

Villeroy: ez a kicsiny falu holttestekkel van tele. A zilált házacskákban holtak hevernek. Néhány gyalogsapat nagy sírvermeket ás, hangtalanul, a szomszédos mezőn. Az utón elszórva százféle lom. Patron-táskák, bornyúk, töltények, zuáv katonák öltönydarabjai, vérrel vegyült tépett cafatok.

— Ah, mon Dieu! — kiáltja kérdésemre egy sergeant — micsoda türk- és zuávölés volt itten! Alig, hogy megérkeztek és előre, mint az ördögök. Hanem az alboche-ok már várták őket. Gépfegyverekkel. Semmi egyéb, csak gépfegyverekkel . . .

— Mi az, hogy semmi egyéb?

— Tetszik tudni: ez a német szisztéma. A gyalogság ellen futtatnak negyven-ötven automobilt, mindegyiken van egy gépfegyver. És aztán, míg a tüzérségünk egyáltalán a színhelyre ér, már vissza is verte a rohamot. Hanem a mi tüzérségünk, az jól szuperál. Ha egyszer működésbe lép a mi kis szivarunk (*notre petit cigarre*), akkor már helyben vagyunk. Iverny felé? Csak tessék egyenest menni és az első keresztúton jobbra. Nincs tán egy cigaret-tája? . . . Köszönöm.

Bokrokkal benőtt dombos vidék. Lentebb a füzesek sűrű sora valami patakot mutat. Mindenfelé, háttározatlan halmok körében, a mező hullámvölgyeiben ott vannak még a csata nyomai, amint kerülte a mélyedéseket s minden erejével felfelé tört, a dombtetőre, minél magasabb pozíciót keresve.

*

Kifosztott tanyák feltört kapui előtt és mögött százalmas bútorroncsok. A tócsákban égnek emelt lábbal puffadt lótetemek. Másutt ledöntögetett szálfák

zárják el az utat. Helyenkint elrontott gazdasági eszközök, egymásra döntött cséplőgépek formálnak különös barrikádokat. A háború mozgósít minden szervesetlen tárgyat, mint ahogy mozgósítja az embereket. Minden az övé.

Továbbhaladva, felgyújtott kunyhók füstölgő, imitt-amott fellángoló üszkei közt már csak a perzselt, kormos falak állnak. Még sötéten sugárzik belőlük a füst. Közel, távol nincs senki sem. A nagy csöndben egy magányos tyúk kotkodácsol. Megérkezünk Ivernybe. Kívül estünk a muníció útjából. A hadsereg élelmezése egyenes úton halad a katonák nyomán; a csata pedig nem jár egyenes utakon. Annak megvannak a maga szeszélyei; előrevonul, hátrál, meg-megáll a legjáratlanabb helyeken.

A magányosság már-már nyomasztó. Aki végigjárt elhagyott csatamezőket, az ismeri a magára hagyottság idegen érzéseit, amely orvul meglep a leszálló alkony óráiban. Mintha a Borzalom, mely ezt a pusztaságot teremté, a légben hagyta volna parányait. Rettegést szív be az ember és rémületet lehel ki. A legkisebb tárgy mögött is félelmetes és titokzatos dolgok rejtőznek.

A távolság még elhazudj a a valót. Messzi feltűnő falvak, lombos fák árnyaiban fehérülő templomtornyok, barna szántóföldek széles, nyugodt öve: még mosolyog mind, még hívogat, vidám, a háztetők fölé pajkos fehérén csavarodik a füst. Tűzhelyekre gondol az ember, sarjadó, meleg ételre, békére, amely oda ismét visszatér.

És ha odaérkezünk: a falu üres.

Semmi sem mozdul. Tört ablakok néznek ránk: homályosult szemek, megmeredve a haláltusán. A házak visszatörpantanak. Nem mersz küszöbére lépni, amint nem fogod meg hullák kezét. Félsz és nem bizol e feltört kapukban, homályos ámbitusok zugaiban. A gyermekkor oktan és rettentő rémülete

ébred életre lelkünk fenekén. Emlékszel a sötét szobára? Tudod, hogy nincs ott semmi sem, de valami bolond félelem mégis megállít.

A fehér füst, amely távrolól oly pajkosan csavarodik, az elmúlt tűzvész végső agóniája.

*

Kipusztított, embertelen falvak bizarr, ironikus szólamokon beszélnek. Bon vin et bonne cuisine — mondja a korcsma homlokzata. Cafe et billiard — szól a szalmával, patkóval, trágyával halmozott folyosó, ahol lovak pihentek.

A vihar járt itt, fölszedett, széjjelszórt, apróra zúzott minden dolgot. Az udvar mind tele van velük.

Látva a különböző, egymáshoz sehogy sem illő eszközöket, azt hinné az ember, hogy a csata előre megfontolt szándékkal csoportosított távol álló komoly dolgokat egyetlen tréfás tömeggé. Zabolák egy levesestálban, öntözőkanna himzett vánkoston. A bútorok, isten tudja miképp, a tágas mezőre vonultak. Az árokszélen egy díván hever és a zongora egy fűzfához támasztja derekát.

A csatagíáaszak tréfái vannak. Teszem azt: minden csatamezőn találsz egy széket. Rongyosan, sárosan, tántorogva szédeleg a hullák között; mélabúsán. Azt mondhatnók: a béke jelképe ez a rezignált, siralmas szalmaszék. Hogy került ide? Ki hozta? — És így a harcok legrettenetesebb mezőin odalapít valami groteszk mosolyt, egy kis brutális tréfát a csata.

A háború járta föld elveszti emberi képét, iszonyú az és örült; rányomva kataklizmáknak következetlen, erőszakos pecsétje. Extravagáns és fantasztikusan erőszakos: vad, szeszélyes, őrjöngő és vidám.

De hol a nép? Hol ezer lakója e vidéknek, mely Európa legnépesebb tartománya volt?

Iverny mezőin hét álló nap tombolt az ütközet. Szombaton, szeptember ötödikén, volt a megnyitás. Csodálatosan rendszeres, fegyelmezett seregek tusája. Hanem hétfőn, mikor már elhagyták volt a falut és a folyó mellé szorultak; akkor már őrzöngő, vérben fuldokló volt a csatamenet.

Itt egyre gyászosabb a föld. Sűrű lódögök feketeíneke az út mentén. Az esti szellő a rothadás szagát hozza szárnyain. Ma temették itt a holtakat. Csak szétszórt rongyaik maradtak nyom gyanánt. A távol sík horizontján picinyke katonák vonulnak. A föld színén hurcolnak valamit. Sírások, akik még munkában vannak. Lépten-nyomon tört szekerek, szétrontott ágyúrészek. Az út közepén egy nagy caisson romjai. Valami gránát szétrobbant rajta; akkor itt hagyták az utón. Mindenfelé elegáns, színesre festett lövegek, a háború élénk zsuzsui, mikkel széles kedvében behintette az utat. Nagy töltényszekerek, német bombáktól feltépve, hogy most roppant mail-coach ernyőtartóihoz hasonlók. Itt francia battériák okádták a villámló halált. Elmosódott lőárkok fenekén törött puskák, szuronyok, sírhalmok és földműveszerszámok, gazdasági gépek, miket hirtelen lepett meg e fűvön az ütközet.

Valami ónos, fellegetes égbolt gyászsárga fénybe borítja a szomorúság e végtelen panorámáját. Vihar jó Meaux felől. Baljóslatúan száll az alkonyat.

Aztán elhagyjuk a kis Monthyon-t, mely az útmenti fák között füstöl még. Itt tízével hevernek egymáson nyerges paripák. Ulánusnyereg. Vércsatakos német egyenruhák és övek, patrontáskák, tépett csákok meg sisakok. A pusztulásban fehér szárny világít lobogva az északi szélben. Egy repülőgép holtteteme.

Német biplán. A motort szétverte egy lövés és lezuhantában meggyulladt. Ércalkatrészei felismer-

hetetlen parányokká zúzódtak, közepükből értelmetlenül mered ki egy durva fakereszt.

Pringy, Mausigny, Automne, Ghambry; füst-fellegben falvak és tanyák. A szélverte füst alacsonyan kóvályog. Mindenütt tűzvész fojtogató szaga. Házak, szénaboglyák most már lángtalan izzanak.

Hegyes templomtorony átlukgatva, roncsol tan; minden oldalán ágyúgolyó nyoma. Minden sarkát elvitték a golyók. Törött tetővel, harangjafosztottan áll egymagában: mint egy csuda. Ez Barcy. ^x

Egy ház sem maradt épen. A robbanások tűz-leheletétől leégtek a tetők. Cserép és pala, mint kártyacsomó repült szét. Az ablakszárnyak letörve lógnak az ablak helyén. Benn a házban robbant egy gránát. A tetőtlen fal még mozdulatlan sötétlik. A Mairie berobbantott kapuján csak úgy ömlik a malter. Valami komoly és hivatalos jellegű könyvtárt az ablakon vágott ki a robbanás. Most itt hever, tépett vörös függönyeibe burkolózva.

Ezek a falusi házak jólétet hirdettek és polgári nyugalmat. Mind vén, fontoskodó, komoly. Nagy udvarokban lombos eperfák; a ház mögött istálló, kert, gyümölcsös. Némelyikük még most is lángban áll. Másutt telve az udvar szalmával, szeméttel. Törött szerszámok, házieszközök, tölténycsomagok, fegyverek. Minden darabon sötét, megaludt vér ragad. A feldúlt szobákban sebesültek agonizáltak; most szanitéc-katonák keresik itt a holtakat.

Egy megostromolt kapuba valami jókedvű har-j; cos odaállított egy felöltözött ruhababát, mint valami szabóüzlet kirakatába. A görbelábú viaszember most vidáman mosolyog fura környezetén.

A templomtető beszakadt. A napvilág szabadon özönlik a kis gót templomba. Az íves ablakfülkét ónkarikák csillogva himbálják az üvegfestés meg-

maradt töredékeit. Az udvarban üvegfestett szentek hevernek.

A városka lakosságából egyetlen vénasszony maradt itt. Mind riadt vadállat, rettegve pislog ki egy sötét házacska szétrobbantott kapuján. Ha mindenki megszalad, valami vénasszony megmarad mindenütt.

Elhagyva a községet, nehéz szekeret vontat az országúton hét fáradt ökör. Holtak hevernek rajta, keresztbe fektetve egy rakáson. A szemük fel-felcsillan a napfényben és a szekér mentével lóbálózó kezük mindegyre egy mozdulatot ismétel. Mintha mind búcsút intene nekem.

A szekér előtt egy vén, sovány népfölkelő mellére szorított állal tart valamilyen csomagokat; a keze, karja is mind olyanokkal van tele. Egy tiszt megkérdi, hogy mit viszen. A kérdésre megáll az ember és lassú szóval mondja:

— Mon capitain, c'est l'argent des morts! (Ez — kapitányom — a halottak pénze.)

Barcy határarkai mögött nyílt mezőre értek ki. Itt voltak a német lövészek „deckung”-jai.

A roppant síkon, mint a kaszált fű, sorban holtak fekszenek.

Francia katonák.

Amerre nézek, ezer meg ezer halott.

Jobbra és balra, messzi, ködös távolban és közel, itt a lábam előtt.

A véres sík sárga visszfényén a földre verve, egész hadsereg.

Roppant emberi rend, mely a távolban fogy, sápad és elfoszlik.

Itt volt a roham.

Angol katonák.

Írta: *Andre Tudesq.*

Hazebrouck, Merville és La Basse között nyolc különös napot töltöttem az angol csapatok között. Közelemben volt két hindu lovasezred, több London Scottish, azután egy Royal Engineers, egy ausztráliai és néhány délafrikai benszülött ezred, valamint a legkiválóbb angol tüzérezredek közül néhány, szürke Maxim-ágyúikkal.

E mozaik hadseregben töltött napok emléke gyanánt, ime néhány megfigyelés arról, miképp él az angol katona a harcvonalban.

Tommy Atkins (ez a gúnyneve az angol katonának) semmit sem szeret annyira, mint ajándékot, emléket osztogatni. Ő a világ legjobban fizetett katonája, jól esik neki, ha gavallér lehet.

Amelyik községben megtelepedik, valósággal kifosztja önmagát a lakosok s főként a nők kedvéért. Egy csókért leszaggatja ruhájáról a gombokat, a vállrojtót, övéről az ezredszámot mutató rézcsattot, lapos sapkájáról a díszet. És mindezért csak annyit kér, hogy ha nem egészen ifjú nővel találkozik, az arcát, ha fiatal, úgy a száját megcsókolhassa.

Ez az ajándékozó düh akkora, hogy French fővezér nevében Chichester ezredes súlyos büntetéseket osztogatott. A legszigorúbb szabály tiltja most már, hogy az angol katonák szétdarabolják és elajándékozzák a tulajdon ruházatukat.

Másik gyöngéje szövetségésünknek, hogy gyűlöli a borostás állat, a szakállas arcot. Szívesen szemébe néz a halálnak, de csak mint — gentleman. Ha valaki a francia lövészárkok közelébe jut, elképed rajta, hogy minden francia katonának akkora szakállá van, mint egy-egy öreg tudósnek.

Bátran mondhatni, hogy az angol katona második fegyvere a borotva. Arca és álla mindig sima, mindig üde és illatos, mintha báli este volna. Háti-zsákjában, amely előírás szerint kétszázötven töltény és némi élelmet tartalmaz, mindig ott van egy fémből való fésű, egy szappantányér, szappan, borotva és — tükör.

Magam láttam ezt a jelenetet: megállt a vonat Esquelbeque község pályaudvarán. Dunkerque és Hazebrouck között. Két angol katona leugrott a vonatról és egyenesen az állomás főnökéhez sietett.

— Meddig áll itt a vonat? — kérdezték.

— Öt percig! — hangzott a válasz.

— All right!

És a két angol katona a közönség és az alkalmazottak hihetetlen csodálkozása közben letelepedtek egy ablak elé, kiszedték a borbélyszerszamaikat, beszappanozták az arcukat és nyugodtan borotválkozni kezdtek. Az öt perc gyorsan letelt. Az állomásfőnök türelmetlenül odasietett az angol katonákhoz és figyelmeztette őket. A vonat fűtten: minden hasztalan. Az angol katonák kényesen, gondosan megborotválkoztak, be is rizsporozták az arcukat és csak azután ültek a vonatra, melynek várakoznia kellett.

Nevezetesebb meglepetés ért, amikor Grand-See-Bois közelében a táborba értem. Nem szólva a hindu katonákról, akikkel nemcsak bennszülöttjeik, hanem indiai orvosaik és fakir papjaik is eljöttek — itt az angol tábor mögött labdarúgó-társaságot találtam. Nagyobb kiterjedésű sík mező szolgált erre a célra, a nézőközönség pedig a színesbőrű harcosok soraiból telt ki.

Ezt azért említem, mert igen jellemzi derék öreg barátainkat. Számukra a háború sport. Mesélhetnék még az angol katona tiszteletreméltó étvágyáról és naponkint négyszeri, bőséges táplálkozásáról.

ról. Reggelije, a breakfast, sonkából, sültből, vajból, befőttésből, sajtból és kávéból vagy tejes teából áll. A villásreggeli, mely déli egy órakor kerül sorra, a következő fogásokat tartalmazza: sültbús, pudding, gyümölcs, sajt és kétszersült; a világhírű five o'clock műsora, valamint az estebéd az ismertetett két étkezéshez hasonlóan ugyancsak fejedelmi gazdagságú. Amennyiben az angol katona nemcsak a legjobban^ fizetett, de a legbőségesebben táplált harcosa is a földkerekségnek.

Ebből azután érdekes furcsaság származik. Ahol a francia csapatok haladnak át egy-egy községen, ott a lakosság igyekszik a katonáknak egyet-mást nyújtani: édességet, tejet, bort, szivart. Ha ugyanezekben a községekben angol csapatok haladnak át, ők adnak a lakosoknak csemegét és cigarettát.

Miután frissen, szépen megborotválkozott és most már az ütközetbe indul: az angol katona rágyújt a pipájára. A pipát ki nem veszi a szájából a legvégső percekig, még a golyózaporban sem. Csak ha már nagyon forró a harc, emeli ki fogai közül rendkívüli óvatossággal a pipát és süllyeszti mellényének egy jobboldalt levő zsebébe, amely egyenesen erre a célra szolgál.

Harc esetén, sík területen, ha egyenlő erők mérkőznek, mindig az angol marad győztes. Barátaink a becsületes játékot kedvelik, brutálisan őszintén verekszenek, izommal és nem ravaszsággal. Ám mindjárt megváltozik a helyzet, mihelyt elsáncolt hadálások megvívására kerül a sor. Ez esetben a harc küzdelmessé, titokzatossá válik. Ez az árkok és csapdák harca, éjszakai küzdelem, fáklyák lángja vagy a reflektorok fénye mellett. Ebben a németek páratlanok.

Az angolok egyébként kitűnően elsajátították a sáncok, lövőárkok építését. Sőt, most már olyan védőműveket emelnek, hogy bátran őket nevezhetjük e téren a mestereknek. Oly kellemes és kényelmesek

ezek a védett helyek, hogy az angol katonák egyszerűen Ritz- vagy Savoy-szálló elnevezéssel ékesítik fel az árkaikat.

A jókedvüket különben nehezen vesztik el. Egy alkalommal, amikor csak 180 méterre voltak az ellenségtől, mulatságból szalmabábúkat készítettek, ruhát, sapkát adtak rájuk, sőt még érdemjeleket is odatűztek a bábuk mellére s azután kiállították a lövészárkok elé. Valahányszor a német golyók eltaláltak egy-egy bábút, az angol katonák, mint becsületes ellenfelek, hangos hurrá-t kiáltottak. Végül pedig egy cédulára ráírták ezeket a német szavakat:

Machen sie auch eine Zielscheibe

és azután ezt a cédulát átlőtték a németekhez.

A kérés nem maradt teljesületlenül. A német katonák vastag papírból csakugyan készítettek célbábúkat és azután így folyt a kedélyes lövöldözés. Ám egy órával később parancs jött: föl a szuronyt! Kezdődött a német támadás . . .

Idill.

A kis cukrászboltban, amely a német főhadiszállás városának főutcáján foglalt helyet: vidáman és békésen ülnek a katonák. A tulajdonos — izzószemű francia nő — serényen kiszolgálja őket, akik a kerek márványasztaloknál, határozott élvezettel fogyasztják a meleg kávé s a finom almás- és mandulás-süteményeket. A liszt ugyan drága, de a nagy ár mellett is, minden katona előtt hatalmas sütemények pompáznak s a legények farkasétvágygal harapnak bele.

Aztán sorra kerülnek különböző élmények. Különösen sok szó esik a lövészárkokban folyó életéről.

Az egyik — szász katona — eldicsekszik:

— Igazi matracaink vannak, meg kanapéink,

amelyeket egy faluban szedtünk össze, amit a francia tüzéség összerombolt.

— Potomság — feleli egy badeni katona — van egy zongoránk s valahányszor egy-egy gránát közünkben vág le, vagy srappell robban a fejünk fölött, a szolgálattevő tiszt tuszt ver a zongorán s indulóba fog. A többi aztán énekre gyűjt zongorakísérettel, kivált déli tüzelési szünetkor.

Egy landwehr azonban túltesz mindenkin. Elbeszéli, hogy miként alakítottak kvartett-társaságot. Ő szájharmonikát játszott, egy bajtársának volt egy klarinétja, a harmadik rossz ajtót fogott dobnak, a negyedik pedig valami elhagyott vaskulcson csillingelt. S mikor egyszer, déli szünet közben, Strausz híres keringőjét, a „kék Dunán”-t játszották, álmélkodva látnak több hölgyecskét táncra kerekedni kacagás és ének közben, a francia lövőárokban.

A beszélgetés ezután komoly dolgokra fordul. El-esett bajtársáról, a tiszték önfeláldozó gondosságáról esik szó, meg arról a nagy szeretetről, melyet a legénység tisztjei iránt tanúsít. Egyszerre lódobogás hallatszik, őrcsapat vágat el. Izmos lovasok szorongatják hatalmas markukban a lándzsát. Kíváncsian hajolnak előre a szürkeruhások, egyszerre megmozdul valami. Csörömpölve fordul föl egy márványtáblájú asztal, a csésze összetörik a földön, a székek felborúlnak és egy népfelkelő, ki addig némán, nevetve ült az egyik sarokban, kirohan az ajtón.

— Friczi, Friczi! Édes fiam, itt vagyok, én vagyok, az apád!

Meghökkenve ránt egyet lován egy fiatal lovas. Azután megismeri apját és tucatjával dől belőle a kérdés. De az őrjárat vezetője rászól:

— Gyerünk! Sietnünk kell!

Vágtában hátrafordul a fiú és lándzsájával int apjának. Az apa merően néz az ajtó aljából s szürke szakállá megtelik könnyel.

A francia harcvonalban.

Írta: *Luigi Barzini.*

Kipusztított tanya udvarán írom e sorokat.

Már másodnapja tartózkodom itten, holott e tanya, amelybe minden szándék nélkül jutottam, egyáltalán nem érdekes hely. Sok mindenütt lennék szívesebben. Hanem a kapuban áll valaki s nem hagy kilépni a kapun. Szép zsandárfíú; puskás, szuronyos és valahányszor a közelébe érek, siet rám szólni: En arriere! Ez több, mint elégséges, hogy el ne felejtsem hadifogolyi minőségemet.

A német ellenség foglya lennék? Nem: a baráti franciáé.

Ebben nincs semmi különös. A haditudósító elé az ellenséges sereg csupán meghatározott zónán belül gördíthet némi akadályt. És ez az akadály ismert dolog. A csatavonalban lépve, jól tudom, hogy a németekkel miként gyűlhet meg a bajom. Hanem a baráti hadsereg részéről a legkülönbözőbb kiszámíthatatlan és meglepő veszélyek fenyegetnek.

Elég egy pillanattal elkésett felelet, valamely elő-
 őrs „qui vive?” kiáltására. Vagy valamely sötét-
 bőrű, afrikai vitéz, egy hídon, kivel az arabs nyelv
 alapos ismerete nélkül nem tárgyalhatok. Számolni
 kell minden kémszimatóló csendőr scherlock-
 holmesi ösztönével, el kell készülni a legkisebb tar-
 talékos kadét úr esetleges rossz kedvének végzetes
 következményeire, ki talán a nedves szállás fölötti
 bosszúját akarja a zszurnalisztán kitölteni. Ha szabad
 utad van N-X járásra és X-ből N-be vissza is
 akarnál jönni: minden engedélyed (laisser-passer)
 ellenére készülj el pittoreszk és keserű szóváltásokra.
 Ha tudniillik nincsenek a legelképzelhetlenebb
 rendben laisser-passer-id: úgy egyáltalában egy
 lépést se tehetsz. Erről hát szólni sem érdemes.

Ez már így van a világ valamennyi hadseregénél és másként nem is lehet.

Csak akkor maradhatsz végül békén, ha tűzbe érkezel. Ott mindenki szíves vendéglátó és bizalmas barát. Meg aztán van ott egyéb dolog! Olyan az, mint a mesében, mikor a hősnek sok próbát kell kiállni, míg célhoz ér. Hanem akkor aztán az ellenség kezd kellemetlen lenni . . .

Szóval hadifogoly volnék, de nem egyedül. Velem van Bellini úr, a Gaulois-tól, D'Abro úr, autónk tulajdonosa és a soff őr is: Mr. Gamp.

Két napja hagytuk el Parist, kezünkben a katonai kormányzat különleges *salvus conductus*-ával; aláírta Gheusi százados, Gallieni tábornok nevében. Gheusi tüzérszázados úr, békeidőben a Vigopera igazgatója, bizonyára nem sejtette, mi sors vár ránk. Az okiratban ez volt: A. B. stb. urakat felhatalmazzuk a Senlis, Compiègne, Soissons, stb. csataterек bejárására.

Már átmentünk Compiègne és Soissons-on és éppen a Stb.-felé irányítottuk utunkat. Ebbe a sokat-jelentő Stb.-be mi Reims-et is belegendoltuk persze.

Hogy kincset érő okiratunk meg ne rongálódhassék, egész nagyságában bekereteztük s amúgy üveg alatt mutogattuk fel, mint ritka autogrammokat szokás. Csodálatos hatása volt. Minden őrző és elő-őr látható tisztelettel nyúlt a szentséges keret felé és nagyot szalutálva adták vissza:

— Rendben van, jó utat, uraim!

Elhagytuk hát az elpusztított Senlis-t, mit félig-meddig megemésztett a tűz, annyira, hogy sok háza csak füstölgő tömkeleg. Itt franktireur-ök voltak; a házak ablakából tüzeltek a német seregre. Avec balles pour petites oiseaux — mondta egy fogoly német, aki e körülírással a madársrétet akarta lefordítani.

Nem egy utca teljesen tönkrepusztult. Magányos házak homlokszalai, mint színházi kulisszák. Mögöttük elszenesedett törmelékhalom. Zúzott érc és tört üvegcserep mutatja múlt jólétnek nyomait.

A Parisba vivő utat menekülők szegélyezik, kik (tegnap dúsak még) köz jótékonyásra szorulnak. Végigmenve sorfalak közt, nem egyszer hallik a rettentő sóhajtás: J'ai faim (éhes vagyok). Felnéztek és elszorul szívetek: ember áll mellettetek, finom és félős; csak áll meredten, bámul mozdulatlan. Nem nyújtja ki segélykérő kezét: szégyenli a meg nem szokott nyomort . . .

Évezredek divatja a háborút nem változtatja meg.

*

Innen Crépy en Valois és Villers-Cotterets útjára tért automobilunk, ez a kedves gép, melyhez utólag oly szigorúak lettek a franciák.

Itt szembetaláltuk a francia ágyúk menetét. Kilenc hatalmas, szürkére festett battéria. A franciáknál, mint a hajóknak, az ágyúknak is van nevük: Le Vengeur, L'Indomptable, Le Foudroyant.

Nagyr fehér vitorlák erdeje sorakozik a zöldellő mezőn; nyüzsgő ember-boly közepett. Repülőgépek. — Azután beértük Villers-Cotterets-t, Dumas szülőfaluját. Itt most hadiautók tömege táboroz. A nagy költő szobra ijedten nézi őket. Innen szép erdőn át visz pázsitzegélyű országút a Stb. felé. A bokrok között töméntelen vasrúd, érc-törmelék. Megszenesedett romhalmaz, gránátok és fől nem robbant srappellek guruló tömege. Járhatatlanná teszik az utat. A német sereg léggeröpített egy lőszeres vonatot. Körül a fák ágatlanok, lehéjazottak. A rettentő robbanás szétrombolta az erdőt, ágakat tépett, százados törzseket repesztett és kicsavarta a fák gyökerét. Ijesztő, idegen kép: egy erdő gyásza.

A horizonton feltűnnek az Aisne dombjai, miket

a távol még lilára fest — és az ólomszürke nehéz-felleges égre hirtelen felfut a szálló gránát jellemző fehér köde.

Itt a csata.

Ezek a kicsiny fehér felhőcskék (mint cigaretta-füst karikái) követik egymást szüntelenül. Alacsonyan járnak: csaknem érintik a domb hátát. Lenge, ritkás ködből születnek, majd szétterjedve gigászokká nőnek és elvesznek az esős ég alatt. Akkor ötönapos volt már a harc. Jól bírta még.

Oly elhagyott, csendes volt az út, hogy nyugodtan gurultunk tovább. Hirtelen, az út kanyarodóján előttünk áll egy francia üteg.

Sárga réten sötétlettek az ágyúk. Elegáns, határozott testükhöz jól simult a rájuk földelt véd-domb. Védőárok mélyén, a német lövegektől lehetőleg mentesen tanyáztak az utászok és vontatólovak. Nagy, mozdulatlan várakozás. Most jobboldalt dörögnek a bombák. Távol, meghatározatlan messziségben szétpattan egy gránát.

Az automobil futása mindettől izolál, elragad. Sebes rohamban vágat: nincs időnk számot adni a történetek felől. Nincs időnk felfogni, amit itt látunk, nincs időnk egybekapcsolódni ez ágyúkkal és ez emberekkel. Hirtelen belemerít gépünk a magányba. Ismét egyedül vagyunk, bár a csata közepén. Hamarjában meg sem értjük, hogy ez a modern harc, minden földbeásott lövészeivel, álarcozott ütegek és rejtett hadakkal. Nem több, mint szünetlen égzengés, látszólag elhagyott mező fölött.

Akkor azt hittük, hogy Soissons útján Reimsbe érhetünk. A villers-cotterets-i út, amin végigmentünk, a város alatti dombokon át fut a folyó felé. Hiszen már elvonult a harc. A faágakat letépte és rétet, utat beszórt tört gránátok cserepeivel. De közelről megtekintve, e krátterszerű ércdarabok a lágy földön még frisseknek látszanak. Még egészen új és meleg rajtuk

a törés helye. Még elevenek és erőszakosak a harc lábnyomai. Továbbhaladva mind sűrűbb lesz e nyom. Mintha ciklopsi pöröly dolgozta volna meg az esőmosta földet. Most már nem pusztá lombok, hatalmas ágak, egész fakoronák hevernek az úton. Földrevert fák eltakarják az utat. Mintha villámcsapás törte volna derékon e tölgyeket.

Megszemléltük mindezt nyugodtan, mint elvonult vihar nyomán meghajlott életet. Baloldalunkon a zöldhabú Aisne magas partvonala, miből a laoni fensík indul ki. Laonnál a németek megtörhetetlennek látszó sáncai.

Mert még akkor nem múlt el a vihar. Szeszélyesen kanyargott, megállt csak és visszafordult a saját nyomán. Az ágyúk, amelyek másfelé tárták volt természet észrevették, hogy itt is van munka még és valószínűleg túlzott és tapintatlan bömböléssel fordultak felénk.

Üvöltő, mély füttyel röpült el felettünk az első gránát. Dörgő robajjal fúrta be magát alig száz méternyire mellettünk a bokrok közé. Vastag füstfelhőt eresztett égnek. Sötét, sűrű, vészterhes felleget, mely ráfeküdt a síkra és hosszú hullámos testét végignyújtotta a mezőn. Azután második jött, messzebbre. Harmadik a már befutott útra esett. És erre azután szörnyen megbokrosodott az automobil.

El sem hinné az ember, mire nem képes egy megvadult gépkocsi! Megnöveli számláihatlan löerőkkel minden tudását és sebesebb lesz, mint a lég-hajó. Rohamra indul a S. Jean-i úton, valószínűleg beleássa magát a porba, dühödten, mint lecsapó meteor. Repült a rét fölött, küllői átszöktek éles lövegcsúcsokon és lendült, szökkent, míg egy kereke állandóan félméterre volt a talajtól, mint vágató lovak patája. Zúgva, pöffögve, hördülve rúgott széjjel szelíd veteményes ágyakat, hogy a hatalmas iramban fel-

röppent káposztatorzsák zöld levélesőt hullattak az útestre.

A soffőr, röptében meghajolva, hétrétegörbülve, úgy hajtotta le a fejét, mint aki botot vár a hátára. Minket elfogott valami konvulzív, buta nevetés. Kacagva, izgatottan és elgyötörten, csak pillanatokra érezvén magunk alatt a kocsi petárda rugékonyságú párnáit; így vártuk, hogy lecsillapodjék a szörnykocsi. Csak mikor láttávolon kívül estek a német sáncok, csak akkor lassúdott meg a kerék. Némely nagy gránátok hullottak még, távolban: aztán beállt a csönd. A bombázás is útnak eredt Ouchy felé. A német tüzérség az elhagyottnak látszó síkot bombázta.

Alig volt vége a futásnak, megint francia csapatokkal találkoztunk. Az út mentén, mintegy ösztönyszerűen keresve védelmet üszkös falak és rommá lőtt kunyhók oldalán, gyalogos csapat várta az újra tűzbeszólító parancsszót. Merev és szótlan katonák. Arcukon az az idegen, gondolkodónak látszó, feszült és tehetetlen kifejezés, mely minden csatáráváró katona arcát egyenlővé teszi. Így azok néznek, akik már veszedelemben vannak, de még nincsenek benn a csatában. Ez a várakozás legrettentőbb órája a harcnak, mert akkor még gondolkozni lehet. Később nem.

A 42-ös mozsarak tüzében.

Az antwerpeni erődök egyikében — a Fort St. Catherin Wavre-ban — szeptember huszonkilencedikén délelőtt, borzalmas süvöltést, majd rettentő dördülést hallottak. Az egész erőd megremegett: az első negyvenkétcentiméteres gránát csapott le.

Félháromkor újból hasonló csattanás: a második lövedék keresztülzakította a három méteres betonboltozatot. Akkora rést ütött benne, amelynek nyilasán keresztülfér egy villamos kocsi. Kis idő múlva a harmadik óriás gránát a középső erődöt találja. Négy embert eltemet az omladék.

Az ostrom tovább tart, minden lövés talál. Az erődparancsnok tanácskozássra hívta a belga tiszteket, hogy megállapodjanak a teendőikben. A németek ily ágyútüze a biztos pusztulást rajzolta eléjük. Jelentést küldtek helyzetükről az ezredesnek. A jelentés vivője mögött bezáródtak az erőd acélkapui, amelyben az őrség, mint valami sírboltban, maradt ott továbbra. Este végre elhallgat a borzalmas ágyúzás. Az eredmény: hét tátongó üreg az erőd boltozatán, elnémult ágyúk és örökre elcsöndesült emberek a beomlott falak alatt.

Künn az éjszakában tovább folyt a harc, de az erődív e pontját egyelőre nem háborgatták az ágyúk. Az őrség most — felhasználva a szünetet — a végső támadás fogadására készülődött . . . Este nyolckor — utoljára — megjött a tábori posta. A tisztek és a legénység átvették a holmikát s elküldték apró, kedves tárgyaikat és leveleiket, haza, vissza, egy végső Istenhozáddal. Az erőd fiatal, lányosképű hadnagya is, csak a legszükségesebb ruhadarabokat tartotta magánál. Aztán — mint a többiek — pihenni próbált. Éjfél-től félnégyig aludt is, természetesen felöltözve. Hajnalban egy korty kávé, aztán feszült várakozás.

Hat óra. Már jön ismét a 42-ös mozsarak alvilági tüze . . . Omlani kezd minden. Az erődnek egész darabjait tépik ki a lövedékek. Itt a vég. Egy-egy katona félőrülten próbál menekülni. Szemükben leírhatatlan kifejezés. A félig bedőlt bejárat előtt azonban ott áll a máskor mosolygó és tréfás hadnagy, sápadtan, de feltartott revolverrel. Ismét egy csattanás. A hadnagy most egyedül maradt, romok választják el a tíz méterrel odébb álló altisztjétől és legényeitől. Minden lövés után átkiált az altiszthez:

— Ne engedjen ki az erődből senkit!

— Jól van, hadnagyom, — hallatszik mindannyiszor, aggodalmas, de azért elszánt hangon.

Tíz óra. Újból egy gránát, földrengésszerű rázkódtatás. A hadnagy biztatóan, hangjában valami dacossággal szól önmagához:

— Csak lőjjetek . . .

S ebben a pillanatban köröskörül mennydörgő robajjal bomlottak a falak. A hadnagy látja, amint altisztje őrjögő kísértethez hasonlóan, véresen, hadonászva rohan el mellette. Óriási, perzselő lángnyelvek csapnak elő. A löporos kamra repült a levegőbe! A hadnagy érzi, hogy veszve van. ösztönyszerűen menekülni próbál. Hiába való fáradság. A rettentő légnyomás az acélajtóhoz sújtotta s körülötte végtelennek tetsző lángtenger. Föltápaszkodik, hogy egyenesen állva nézzen szembe a halálnak . . . Haja és ruhája már tüzet fogott, kezével védőén takarja el szemeit s visszafojtja lélegzetét, hogy a mérges gázokat ne szívja be. Hiába! Már fulladozik, az irgalmatlan hőség égeti tüdejét. Térdre rogyva sutogja most:

— Uram istenem, én édes istenem!

Közben az acélajtót felszakította a robbanás gázainak heves áramlása. Egy végső erőfeszítéssel négykézláb előrecsúszik s kivergődik a szabad levegőre . . .

Gránátok és srapnellek esője hull körülötte, de erről már nem tud. Arról sem, hogy az őrség menekülve hagyja el az erődöt s hogy ebben az ítélet-időben két katona őt is felkapja, mint valami gyermeket s rohannak vele. Amikor eszméltre tért, Antwerpen belső erődövében találja magát s ágya mellett parancsnokát, amint kezét szorongatja . . .

Musette.

Tengerzöld nagy babaszemei voltak. A haja, mint olvasztott arany, omlott a nyakába. Fekete bársonyruhát viselt, katonagombokkal s fején katonás szabású sipka. Mindez harcias s a helyzetnek meg[?]felelő toilette . . .

Az ostromlott Antwerpen katonai repülőgéposztágának tagjai közé tartozott. Persze, nem hivatalosan . . . Mindig ott lehetett látni a lég fiai közt, de szívének különös kegyeltje egy francia pilóta-hadnagy volt. Halovány, komolyarcú ifjú.

Musette nem volt antwerpeni. Jobb időkben talán a párisi Montmartre volt a tanyája . . . Csak idejött, Antwerpenbe, háborús kedvből, „megostromoltatni magát.” Abban a vendéglőben, ahol — alig tizenöt kilométernyire a német lövészárkoktól — még élvezték az asztal örömeit, Musette is nap-napután megfordult s szinte falta az osztrigát és tengeri rákot. A vendégek — valamennyien előkelőségei az ostromlott városnak — órák hosszát hallgatták őt, vidám és kacér nevetését. S közben ittak is a vendéglős nagy örömeire, aki ezt a teóriát állította fel: ha egyszer a németek elfoglalják Antwerpent, mind elfogyasztják e sok ingerlő palack drága nedűjét. Ígyunk tehát, amennyi belénk fér, ki tudja, meddig ihatunk?

A kapituláció napján Musette egyedül érkezett a

vendéglőbe. Az állandó és előkelő vendégek koszorújából csak négyen maradtak. Leeresztett redőnyök mögött ebédeltek. Musette levest és főtt marhahúst rendelt s melléje ezúttal ásványvizet. De nem evett. Elgondolkozva, késével ákom-bákom vonalakat rajzolt az asztalterítőre. Porcellán szemén látszott, hogy sokat sírt ... Az egyik vendég — olasz művész — megkérdezte tőle, miért nem utazott el. Közömbösen felelte:

— Eszembe se jutott. Nem akarok . . .

S könnyei végigfolytak enyhén púderezett arcán.

— Miért nem követte barátját?

— Repülőgépen hagyta el Antwerpent. Nem vihetett magával.

— Menjen utána Hollandiába.

— A quoi bon? . . . Nincs senkim a világon. Ő volt mindenem. No meg egy frank sincs a zsebemben . . .

Zokogott, mint a beteg gyermek s lányos teste meg-megrázkódott a fekete bársonyruhában.

Az olasz vigasztalni próbálta az idegen városban elhagyva és pénztelenül hányódó elegáns Musettet. Aztán meghívta: jöjjön velük yachton Hollandiába. Musette tapsolt örömeiben, megcsillogtatva a lámpa fényében fényesre csiszolt körmeit s karminpiros ajkai mosolyra nyíltak . . . Abban állapotok meg, hogy küldöncöt szalasztanak érte a szállóba, ha itt az indulás ideje. Másnap, amikor a heves bombázás közben, az olasz művész és társa, sietve szálltak hajójuk födézetére, a yacht szolgáját elszalasztották érte a szállóba. A szolga visszatért, de Musette nélkül.

— A szálló zárva van — jelentette. Csöngettem, kiabáltam, de semmi válasz. Az éjszaka egy bomba esett a szomszéd házra s alighanem a szálló néhány szobája is beomlott.

Kis Musette, mi lett a sorsa? . . .

A császár a harctéren.

1.

Camphausennek van egy festménye: az országúton, mely Sedántól Charlesville felé visz, III. Napóleon és Bismarck találkoznak. A széles kocsi, melyben a császár Sedánból ideérkezett, megállott a fásorban. Botjára támaszkodva közeledik a legyőzött császár a német birodalom összekovácsolójához, ki hatalmas paripáján üget. Történt pedig mindez 1870 szeptember 2-án, reggel 8 órakor, a sedáni kapituláció napján, majdnem ugyanabban az órában, mikor a kapituláció feltételeit Moltke, a porosz király vezérkari főnöke s gróf Wimpffen, a francia hadsereg general en chef-je aláírták. Lassan közeledett III. Napóleon és Bismarck Donchery faluhoz, mely a Maas jobbpartján fekszik. A balparton az országút mellett áll egy emeletes, fehérre meszelt ház. Sárga virágok borítják a drótsövényt, az ablakpárkányon őszi rózsák virítanak kis cserepekben.

A ház vidékén, amelybe valamikor Bismarck a császárt bevezette, augusztus végén kemény csatát vívtak. Donchery romokban hever s a Bellevue-kastély is, melyben Vilmos király és III. Napóleon találkoztak s ahol III. Napóleon hadifogságának tartama alatt élt, sokat szenvedett a tűzérségi harcban. Nem messze a történelmi nevezetességű házacskától, kilenc hete német és francia katonák alusszák örök álmukat egy zöldses kert közepén. Őszi virágok ölelik át gyöngéden a sírokat, a fehér keresztteken német sisakok, francia sapkák.

A falusi házban, amelynek ablakai a hideg, kopasz fagalyakon keresztül a szétrombolt falura néznek, szállott meg október 12-én Vilmos császár, unokaöccsével, Waldemár porosz herceggel, az önkéntes automobilosztály parancsnokával s Bethmann-Hollweg birodalmi kancellárral. A ház tulajdonos-

nője, aki III. Napoleon koronájának elvesztésekor fiatal, csinos hölgy volt, most hetven évnél idősebb. Fournese Liban asszony, aki ugyanazon a szűk lépcsőn, amelyen egykor Bismarcknak és III. Napóleonnak mutatta az utat, most Vilmos császárt vezette a kis konyhába s a szobácskába, ahol III. Napoleon minden földi fényéről lemondott.

S Fournese Liban elmesélte emlékeit a császárnak arról a nagy napról. Megmutatta a császárnak azt a kopott, szalmával fonott széket, melyiken a kerek asztal mellett Bismarck ült. A másikat, amelyen III. Napoleon ült, egy porosz tiszt vette meg 1870-ben egy tallérért. A madame megmutatta utolsó császárijának megsárgult arcképét, mely egy szekrény tetején foglalja el a díszhelyet, hol madame Liban emléktárgyait őrzi. Efölött képek függenek a falon a nagy háborúról s egy tábla katona-gombokból, melyeket a ház tulajdonosa negyvennégy évvel ezelőtt a Donchery csatamezőn szedett össze, hol a németek balszarna állott. A császár megtekintette a szobácskának sárga virágokkal kihímzett szőnyegét, melyen sok ezer német és francia látogató neve van felírva, akik e házban jártak.

Az 1870-iki látogatásról nem sokat beszélt madame Liban, a német császár vizitje sokkal jelentősebb volt előtte. Egy kis aranyrámát hozott elő, ebben üvegfedél alatt négy Napoleondort őrzött. A francia császár adta ezt neki, mikor a házat elhagyta. Ezt a négy aranyat megmutatta a német császárnak is, Vilmos császár pedig nevetve négy csillogó húszmárkás aranyat vett elő s arcképével együtt letette az asztalra Napóleon utolsó aranyai mellé. Két másik aranyat is kapott, az egyiket Bethmann-Hollwegtől, a másikat Waldemar porosz hercegtől. „Ez dédapám arcképe — mondta a herceg — ki 1870-ben odaát a Bellevue-kastélyban volt.”

Majd elővette egyéb emlékeit: sedáni kereske-

dőknek két régi üzleti kártyáját. Az egyik kártyának hátlapjára Vilmos császár ceruzával írta rá nevét francia nyelven. Erőtéljes, markáns kézírás a karakterisztikus kettősponttal: „Guillaume: I. R.” A másik kártyán a következő szavak: „Waldemar fils de Prince Henri de Prusse.” A madame aztán ismét visszarakta a két kártyát egy dobozba, melyben kicsi, kaucsukbélyegző van e felírással: „Maison de la Irekutrevue Donchery.” A bélyegzőt rányomja látogatóinak levelezőlápjára s a pfénningek és sous-k, melyeket ezért kap, segítik őt öreg napjaiban.

Ha a béke napja visszatér, a Donchery-házat megint sokan látogatják meg. A turisták innen átmennek majd a Bellevue-kastélyba, hol a német császári korona tulajdonképp megszületett. A háború sebei itt is behegednek . . .

II.

H.-nál történt, egy Franciaországtól észak-keletre fekvő kis város mellett.

Már alkonyodott, amikor végigfutott a csapatokon a hír:

— Jön a császár!

Valaki hirül hozta s néhány pillanat múlva tudta az egész tábor. A nehéz nap fáradsalmaitól elcsigázott katonákat egyszerre felvillanyozta a hír.

— Jön a császár!

Egy csapásra elmúlt a fáradságuk. A legények, akik lövészárokból, ellenség előtt egyaránt mindig megőrizték nyugalmukat, most valamennyien izgatottak voltak.

És a hírt megerősítette egy parancsörtszt, aki ellovagolt a katonák hosszú sorfala előtt és jelentette:

— Egy félóra múlva itt a császár!

Szavait a katonák viharos hurrá!-kiáltása fogadta.

És valóban, alig egy rövid félóra múlva meg-

érkezett kíséretével együtt a császár automobiljában. A gépkocsi a városparancsnok lakása előtt állt meg. Ott kiszállt és lóra ült.

Ekkor megnyíltak az iskolák, kórházak és üdülőházak kapui és a lábbadozó sebesültek valamennyien kijöttek. Nehezen bicegtek mankóikon, némelyiket hordágyon hozták; egy súlyosan sebesült felkapaszkodott két bajtársa vállára, úgy jött ki a kórházból. Bekötött fejű, felkötözött karú sebesültek tolongtak az utcákon — mindnyájan eljöttek, hogy meglássák a császárukat.

Messziről először tompán, majd egyre hangosabban, mint a mennydörgés, felzúgott az éljen.

A császár délcegen ült a lovon, amely lassan lépegetett a főutcán a katonák sorfala közt. Arca komoly volt; tekintete csaknem fájdalmas és minden emberen megpihent. A császár mögött néhány magasrangú tiszt lovagolt.

A csapatok leírhatatlan ujjongásba törtek ki, mikor megpillantották az uralkodót. A sisakokat meglóbtatták; a sebesültek a levegőbe hajították a sapkájukat, a kardok kirepültek hüvelyükből — és az utcákon egyre mennydörgött a „hurrá!”

A császár folyton a sisakjához emelte a kezét és úgy köszöntötte katonáit.

— Jó napot, katonák!

— Jó napot, fiúk!

— Jó napot, bajtársak!

És a katonák elragadtatással válaszoltak:

— Jó napot, felség! Hurrá!

Az iskola előtt, amelyet kórházzá alakítottak át, megállította lovát. A szeme hosszan megpihent egy mankóra támaszkodó sebesültön, akinek a feje be volt kötözve s akinek mellét a vaskereszt díszítette. Meglátszott rajta, hogy csak nehezen tud egyenesen állni; de a vastag kötés alól vidáman, lelkesülten csillogott elő a szeme.

Az uralkodó megállította a lovát.

— No, fiam, hol szerezted a vaskeresztet?

— Lunevillenél, felség.

— És a mankókat?

— Itt a lövészárokban, felség, négy héttel ezelőtt.

— Milyen sebet kaptál?

— Srapnellszilánk fűrődött a balcombomba. Mikor elvittek, emlékül a jobblábamat is golyó érte.

— No, ez nem valami szép emlék. És miért van bekötve a fejed?

— Ó, az semmi, felség. Csak két golyó ment bele. Egy a koponyámba, egy pedig az arcomba.

A császár alig észrevehetően elmosolyodott.

— Csak?! De örülsz, úgy-e, hogy most haza kerülsz? Hova való vagy?

— Nürnbergbe, felség. De nem akarok haza menni. Először vissza akarom adni a kölcsönt a vörösnadrágosoknak.

A császár kacagott.

— Bravo, fiam. Látom, még elfér a melleden egy kitüntetés!

Azzal megfordult, mondott valamit egyik kísérőjének. A tiszt odaintett egy vadászt, akinek kis fekete doboz volt a hóna alatt. Kinyitotta a dobozt és a császár kivett belőle egy első osztályú vaskeresztet.

— Íme, az első osztályú vaskereszt — mondta a császár — és feltűzte a rendjelet a katona mellére. — Jobbulást kívánok fiam és aztán alapos legyen a revanche!

Azzal tovább lovagolt.

Német roham.

— Elmondta egy utászkáplár. —

Az Aisne mellett volt, november másodikán, amit sohasem fogok elfelejteni.

Az első sorban huszonöt bajtárs s a hadnagyunk. Reggel kilenc óra. A sűrű ködön keresztül vörös sugarakkal tört át a nap. A francia tüzérség egy telvjes „treffer”-rel kezdte meg az ellenségeskedést, belecsapva a mi lövészárkunkba. Tüzérségünk azonnal válaszolt: száznolcvan ágyú egyszerre. Azt lehetett hinni, megreped a föld.

önkéntelenül lehajoltam. Most sűrűn következett lövés lövésre, egészen tíz óráig. Erre gyalogsági tüzelést kezdtünk, tizenöt gépfegyverrel. Féltizenegy lesz, az ellenség, amely csak ötven méternyire van tőlünk, viszonozza a gépfegyver tüzet. A lövészárookban ülök. kézigránátokkal és puskával a kezemben. Emlékezetemben elrajzanak a múlt képei, életem emlékei. Hirtelen egy kiáltás:

— Az első sor utászai rohamra! Föl az árokból és előre!

Az ellenség kis erdőben feküdt, amely oly sűrű volt, hogy első pillanatban visszahökkentünk. De már a következő pillanatban utat vágtam magamnak a puskatussal.

Bajtársaim fele már elesett.

S mi még nem vágunk utat a gyalogság számára, pedig már mögöttünk loholt. A hadnagyunk folyton ordította:

— Előre! Előre!

Kétségbeesett igyekvéssel dolgoztunk. Hirtelen a gyalogsági tömegek támolyogni kezdtek, az ellenség ágyútüze szörnyű volt. Gyalogságunk rohamkísérlétében szünet állt be. Egészen ellankadva, hosszában a földre vettem magam. Hogy mennyi ideig feküdtem így, nem tudom. De amikor megint eszméltre

tértem, a mieink új tömegeit láttam előretörni. A második roham folyt.

Körülnéztem. Hadnagyunk mellettem feküdt, mozdulatlanul. Bajtársaim csodálkozva tekintettek rám, hogy nem vagyok megsebesülve. Az ellenség folytonosan újabb sortüzet adott. Világosan hallottam parancsszavait. Megint földre vettem magam s térdeimen és könyökömmel kúszva igyekeztem előre, a francia lövészárókig, hol számunkra annyi akadály volt elrejtve.

Nekünk, utászoknak kellett ezeket az akadályokat kikélni. Puskával jobb karomban, a kézigránáttal bal kezemben, addig vártam, amíg gyalogságunk egészen közel ért. Ezt a támadást is visszaverde az ellenség.

De már folyt a harmadik roham.

Jött a gyalogság, én beledobtam kézigránátomat a lövészárókba. Az egész csak pillanatig tartott. Bennem már nem volt semmi gondolat. Csak rettenetes düh tombolt bennem s a fájdalom pajtásaimért, akik körülöttem holtan feküdtek.

Egy roppanás: az út szabad volt. Földre buktam, a gyalogság előretört. Amikor újra magamhoz tértem, csak a sebesültek nyögését hallottam. Fölkelve, megtekintettem művemet. Az ellenség kitakarodott a lövészárkokból. A lövészárók üres volt, csak a sebesültek és halottak hevertek benne. A sebesülteknek első segítséget nyújtottam, bekötöttem őket egymásután. És micsoda sebek! Hideg borzongás futott végig a hátamon, mikor megláttam őket! Később kikutattam az ellenséges lövészárkot, élelmet keresve. Kolbászt, kenyeret, konzervet találtam, sőt egy kevés konyakot is. Befalatoztam, jól ízlett. Ezután gyülekezési helyünkre mentem. Századosunk szemébe könny szökött, amikor meglátta századunkat. Én magam sérületlen voltam.

Míntha csoda történt volna.

A gránátok.

Írta: *Philipp Gibbs.*

Azt a rémületet, amit a gránáttűz okoz, lehetetlen túlozni. Csak néhány napja, hogy magam is gránáttűzben voltam s míg mások viselkedését, elváltozásait figyeltem, ugyanakkor szinte beteges érdeklődéssel elemeztem a magam lelki érzelmeit. Naphosszat álltuk a gránátok muzsikáját s a félelmen túl egész sereg egyéb érzélem is hatással volt reám. Elsősorban erős fizikai rosszullétet éreztem. A zaj még a közelgő halál fenyegetésénél is nyomasztóbb volt. A német ütegek hevesen működtek Nieuport, Dixmuiden, Peroyse s egyéb városok és községek körül. Nem egy ellenséges ágyúnak villámló fényét is jól láthattam, de igazán borzalmas a fűlsiketítő zajuk, mennydörgésszerű, mindent megrázó dőrejük volt, amely belerögződött agy velőmbé s onnan, mint valami félelmes felozlási folyamat, oldódott szét egész testemben. S a dörgő viharhangon keresztül süvöltött a röpülő gránát szava, mint valami égi kasból kiszabadult, dühöngő óriási méhnek zümmögése; egyre áthatóbban, egyre dúdolóbban, mígnem halált osztó robbanás dőrejében oszlott föl a hang. A németekénél is borzasztóbb a mi ágyúink hangja. Nieuport előtt mindössze néhány száz méternyire voltam egyik hadihajónktól, amely a belga tengerpart közelében működött. Minden gránátjára, amelyet kiröpített, megvonaglott kínjában a test és lélek. Egyenesen pokol volt! A rengés, amit okozott, akkora volt, hogy fejemen pörölycsapások fájdalmát keltette. A rémes hanghullámok hatása alatt még utóbb is sokáig remegtem. De még ennél is irtózatosabb volt a francia „cent-vingt”-ütegek közelében lennem; ezeknek dőreje élesebb és tagoltabb, staccato-szerű. Rettenetesen szenvedtem ennek a zajnak hatása alatt s mégis — oly könnyen neveti el az

ember magát fájdalma közepett is — amikor egy barátom, aki gépkocsin robogott el az üteg előtt, az egyik ágyúnak odaszólt: „Türelem, pajtás, egy pillanatra!” — el kellett kacagnom magamat.

Van aki megszokja a zajt, van aki soha. Valahányszor egyszerre lőttek ki egy üteget, a kísérő emberek egyike lekapta a fejét és arca a legnagyobb fájdalom kifejezését öltötte. Három társát, néhány hét leforgása alatt, rokkantan küldték haza. Egyik oly idegrohamot kapott, hogy majd belehalt. Pedig egyikük sem volt gyáva ember, hanem értelmes, bátor és elszánt, aki önként vállalkozott számos veszedelmes kalandra.

Van aztán olyan, aki bombázás közben valóságos elmebajba esik. „Lelki ujjongási érzés”-nek lehetne elnevezni az örületnek ezt a fajtáját, ezt az eksztázist, mely közben ellenállhatlan erő arra kényszeríti a szenvedőt, hogy a süvöltő lövedékek és a robbanó gránátok poklába rohanjon. Mikor Dixmuidenben legvadabban folyt a harc, egyik barátom fesztelenül bolyongott a csatatéren, álomlátó arccal. Meg vagyok győződve róla, hogy sejtelve sem volt, mit cselekedett. S amikor Antwerpenben egy angol betegápoló-osztag sebesültjeivel ki vergődött a gránátok tüzéből: a sebesültek egyikét leküzdhetetlen inger fogta el, hogy visszatérjen a csatatérre. Leugrott a kocsiról s magából kikelve kiáltotta:

— Vissza kell mennem! Kell, hogy visszamenjek! A gránátok hívnak!

Vissza is futott. Azóta sem látta senki.

A félelemnél is hatalmasabb erejű az érdeklődés, ami a gránátok felé húzza az embert. „Borzalmasan érdekes” elnézni, hogyan robbannak fel a srapnellek nagyobb csapattömegek közepett, hogyan fröcscentik fel a földet a gránátszilánkok hol itt, hol amott, hogyan lesz egy épület fokról-fokra ablaktalanná, mígnem rommá omlik össze. Akármennyire

bátortalan valaki egyéb körülmények között: érdeklődése, kíváncsisága lenyűgöző s nem képes ott hagyni a halál országát, noha tudja, hogy önmaga is bármely pillanatban áldozata lehet. Úgy tetszik, mintha a pokolba látnánk bele; látjuk a dühöt, amellyel emberfeletti erők az emberre támadnak. Van azonban ebben szép is, föltéve, ha az emberben megvan Nero szépségérzéke. Szép és rémes látvány volt hét belga város, amint égett s lángjai a csillagos mennybolt felé csapkodtak.

Yperni részlet.

Lassan rezegnek, hulladoznak a sárga levelek az őszi napfényben. Olyan békésen és olyan szomorúan. Vagy harmincan fekszünk szinte odatapadva a földhöz az erdőcske mellett. Előttünk egy kised magaslát. A majorság, mely ott ég, nehézkesen füstölög. A barmok bögnék. Nem mehetünk előre. Ott, ahol a nap lemenőben van, állanak az angolok. Hogy milyen távol, vagy közel a hegy mögött, azt nem tudjuk. A hegy fölött a lövedékek egész raja röpök. A golyók füttyölnek a levegőn keresztül, mint valami vándormadarak; pattognak, ugrálnak a fák közt, vagy mellettünk fűrődnek bele a földbe. Emellett srappellek ropognak s rettenetes orgonahangokkal suhognak. Nehezen és lassan röpülnek el fejünk fölött a nagy mozsár-bombák. Rettenetes rázkódás, a föld házmagasságra röpül föl ... a bomba lecsapott. Mellettünk azonban feleletül egy sárga, gázzal telt lyditgránát robbant föl. És ez így megy, pontosan már nem is tudjuk, mióta.

Egy másik nap . . . Esteledik s az eső szitálni kezd. Még mindig ugyanaz az állás. Egyszerre támadásra vezényelnek. Elhallgat minden tréfa, most kezdődik a küzdelem . . . bealkonyodik, előre csúszunk... Milyen szokatlan mindez nekünk, lovasoknak; mennyire visszatetsző ez a csselfogás. Hiába, így kell lennie, ha valamit el akarunk érni. Követnünk kell a gyalogságunkat, mely vigyázva csúszik előre. Az eső zuhog. Egy út-árokban vagyunk, övig a vízben. Közülünk az egyiket megöli a srappell, kettőt megsebesít. Imádkozunk és az otthonra gondolunk.

A legközelebbi reggel. Lassan emelkedik a köd. Ütegeink már az éjjel megkezdték a munkát; most úgy bögnék, hogy minden remeg tőle; elfog bennünket a láz, vérünk hullámszik és küzdelem, győzelem után vágyakozik. És mégis, ha rágondolunk arra,

vájjon micsoda borzalom lehet amott elől! Az ellenséges tüzéség már régen hallgat. Mellettünk és előttünk acélszürke színű csapatok. Egyre újak és megint újak. A gyalogság előre megy . . . Egyszerre fölragyog a nap. Hurrá-kiáltások dörögnek. Mi is előrohanunk. Előre! Hurrá! Már itt fekszenek az első elesettek, a mi halottjaink. Nincs idő a tépelődésre, előre! Az első angol lövészárók egy egész kis vár, tele angol halottal. Gránátjaink rettenetesen pusztítottak, pedig ezek csak a könnyűek voltak. Tovább . . . Megint más angol árkok, egészen elfödve jobbra is, balra is. Gyalogságunk a közbülsőt ostromolta. Ott fekszenek: százhusz halott egy kicsike helyen, amit az oldalvást lévő árkokból lőtték le őket (valamint úgy, amint ostromban voltak): előrehaladtukban keresztülgázolva az elesetteken. Azután ásítózó, három méter mély, tíz méter széles lyukak a földben. Itt a mi mozsárágyúink dolgoztak . . . Estére egy kis házikóban pihenünk, nagy temető közepén. A házikó is össze van lődözve. Nem törődünk vele. A jó távol álló kocsikról bort hoztak. Iszunk és énekelünk, körülöttünk pedig ropog a puska, bömböl az ágyú. A mellettünk lévő szobában egyik bajtársunkat, amint kinézett az ablakon, agyonlőtték.

A felváltásunk előtt való utolsó napon, egy ködös délután, egy ellenséges állást kellett ostromolnunk. Egy elhagyott angol vonalon feküdtünk s gépfegyverekből lőttünk. Előttünk csaptak le a gránátok. Nem mehettünk előbbre. Előttünk fekszik a megsemmisített tartalék-zászlóalj. Reggel jött elibénk; csupa fiatal fiú, ragyogó szemekkel, pirosuló ábrázattal. Most mind ott fekszenek sápadtan, véresen. Ötszázból csak pár száz maradt meg. A gépfegyverek kaszálták le őket. Világosan meg tudok különböztetni egy harminc főnyi csapatot. Mind a harminc lövő helyzetben fekszik — de mind holtan.

Mellettem néhány arasznyi távolságra golyók

csapnak le és én elalszom ... De hát mit is csináljak? Ha még lőhetnék, de hová és mire? És igazán ez is különös. Az ember ég attól a vágytól, hogy az ellenséget eltalálja és amikor azután megsebesítette, nem látunk benne egyebet, mint egy szánandó darab embert. Láttam katonákat, akik egy haldokló angolnak cigarettát adtak ... ez volt szegénynek a kívánsága. És mit csináljon az ember, ha nem képes harcolni! . . . Alszik és megint csak alszik. És ilyenkor azután álmodik az édes otthonról, a meleg szeretetről, a gyermekség aranyos napjairól. Mert így, vagy úgy, Isten kezében vagyunk. Itt ő az úr és a bíró. Igen, mi katonák mind csak őhöz imádkozunk!

Éjjel fölváltottak bennünket. Sűrű köd ereszkedett le. Mégegyszer tarka képek vonultak el. Mars-kolonnok indultak előre — az ellenség megsemmisül: Anglia gárdaregimentjei már tönkrementek, velünk szemben állottak, egyetlenegy se tért közülük vissza. Mi föllélegzettünk. Mögöttünk minden éjjeli sötétségben és ködben. Álmodunk. De a ködfal mögött tompa kopogás hallatszik. A Halál kopog és köszörüli a kaszáját, mely nyolcadik napon elcsorbult — holnapra. Igen, holnapra! Van egy dal az yperni Halálról: — már megint itt van? Már megint integet és hunyorít a sápadt yperni Halál.

Francia tiszt.

A német hadikórház társalgójában, lábadozó tisztak közt, egy félkezű hős vette át a szót:

— A francia bátor és vakmerő. Ismeri a hazaszeretet fogalmát s ezért életét szívesen kockáztatja. Persze, mint a dicső nemzet fia, elsőnek tartja magát a világon s a többi nemzetet lenézi. De ez az ő dolga.

— Két hétig feküdtünk egymással szemben a lövészárkokban. Vagy hatvan méternyi távolságban. Legénységünk egy közeli tanyáról hordta a friss szalmát, a franciák is csakhamar fölfedezték a dús forrást és bizva lojalitásunkban, maguk is oda jártak. Ketten-ketten, mint a mieink, fegyver nélkül, de néha egy tiszt kíséretében. Amint a tiszt kíséretéről hallottam, elhatároztam, hogy a legközelebbi kiránduláson résztveszek, így is történt. Találkoztunk, szóba ereszkedtünk és magam, ahogyan már tudok, előadást tartottam a francia kollégának a háború okairól és elébe tartottam kormányának vétkeit. Éles, csipős, fordulatokban sértőnek tetsző feleletet kaptam, az indulat elragadott és egyszerre feledve helyet és időt, kirántottam kardomat. A francia is. Párbaj készült négy közlegény jelenlétében, kettős viaskodás, csak azért, mert ellenfelekké tett a sors. Nem, erről szó sem lehet, gondoltam és hüvelyébe dugtam kardomat . . . Majd később, ha a harctéren szembe kerülünk, feleltem, a francia föl kacagott, úgy is jó, hangoztatta . . . Három nappal később kora hajnalban megrohantuk a szomszédos lövészárkot, megleptük a franciákat és mielőtt lőhettek volna, már ott voltunk mellettük és ember ember ellen küzdött. A szörnyű vagdalkozásban, zűrzavarban meglátom a tisztemet, amint visszaugorva fél térdre ereszkedik és löni készül. Talán engem vett célba. Egy ugrással ott termek, a golyója elzúg mellettem és én szúrok,

vágok, küzdök egyszerre több ellenfél ellen ... Mi győztünk. A sebesültek között feküdt az én emberem is. Halálos sebbel. Kérésére odahívtak melléje ...

— Egy kis szívességet, suttogta ... Itt a tárcám. Az az arckép a feleségem a kis leánnyal . . . Rajta a címem . . . Tudassa valahogy vele, hogy élek, jól érzem magam és ha békét kötnek, hazatérek ... De addig vigyázzon a kis leányomra. Nevelje jól és szeresse, szeresse . . . írja neki, hogy a németek jók, nem bántják a foglyokat ... írja neki, de biztosan, hogy bátran küzdöttem a hazámért, de egy pillanatra sem feledtem a családomat. Kis leányomat. Apró szőlőkertünket. Virágzó gazdaságunkat. És mindezt viszont fogom látni, mihelyt . . . Az Isten is megáldja, ha segít megvigasztalni az enyéimet. Csak ezt kérem . . . Semmi mást.

És fölemelkedve, szörnyű fájdalmak közepette a kezét nyújtotta. Nem a haza sorsa bántotta e pillanatban, nem a dicsőségről ábrándozott, hanem csak apró, feleségét, leánykáját, egész boldogságát magában rejlő házacskája járt a fejében. Nem volt többé ellenfél, csak embertárs. Elfogadtam a kezét és megtört szemébe néztem. Egy könnycsepp hullott ki belőlük, eltemetve az elveszett boldogságot, nem a dicsőséget, nem a hazát, hanem egy jó család minden reményét, hitét és örömét . . .

Déli harctér.

Szabács.

Augusztus közepén jött a hivatalos hír, hogy csapataink átkeltek a Száván s elfoglalták Szabács városát. Ugyanakkor reggelenként hosszú, tömött sorokban, az emberek ezrei és ezrei állták végig a Rákóczi-utat, a keleti pályaudvar környékén. Még éjfélkor sem szűnt meg ez a vándorlás. Vonatok érkeztek barna, lesült arcú katonákkal, akiknek mindegyike hordta már az augusztusi táborozás és az első csatározások nyomait. Finom és elegáns tisztek, most gyűrtek és torzonborzak voltak, szilaj tekintetű kaposvári legényeken dúsrá nőtt a szakáll, uniformisokon feltépve a vállrojt s hátukon, a csukaszürke posztóra égettnek tetsző foltot rajzolt a nap hevétől, a heteken át cipelt borjú. A Zimony alól érkező vonatokról a szerb háború első sebesültjei szálltak le. Felkötött karral, bicegő lábbal s hordágyon egymásután jöttek a szabácsi hősök: tisztek és közlegények, drága magyar bakák, akiknek bátorságáról csodás történetekkel telt meg a főváros. Egy gesztussal, egy pillantással s egy hangos szóval sem árulták el fáradalmaikat és fájdalmukat. Az arcukon még ott égett a győzelem láza, büszkén és csillogó szemmel vitték őket a sebesültszállító autók s utuk felejthetetlen diadalút volt: virág kísérték őket, mint valami színes és bódító eső, állomásról-állomásra, a férfiak kalapjaikat, a nők zsebkendőiket lengették, honleányi

csókot dobtak s az éljenzés zúgó förgetegként tette számukra mámorossá a levegőt.

Augusztus 11-én, este kilenc órakor, a Pecsincin állomásozó színmagyar ezred parancsot kapott, hogy erőltetett meneteléssel, a leggyorsabban jusson a határszéli, Száva-parti Klenákra. Éjjeli két órát mutatott a klenáki szerb torony órája, amikor elcsigázva, fáradtan, negyven kilométert megtéve értek katonáink a Száva partjára. Ott újabb parancs várta őket: a rájuk várakozó csónakon átlépni Szerbia földjére. Kimerültséget most egyik se érzett. Mint a vilamos áram, úgy járta át valójukat a dicső feladat nyomán támadt érzés, hogy elsők lesznek a szerb földön.

Félóra sem telt bele, készen voltak az átkelésre. A Száva mentén fejlődött sorban, négyes kolonokban álltak fel. Mielőtt a csónakba léptek, felejthetetlen jelenetben volt részük. Tábori mise, a holdvilágos, szép éjszakában . . . Alig hangzott el a pap imája, az áldás, amit kitárt karokkal küldött feléjük: erős, markos evezőcsapások verték a vizet. A csendben ritmikusan szóltak a Szávát hasító evezők s úgy tetszett, mintha a csónakokra, amelyek egyre tovább haladtak s sötét foltot rajzoltak a Szávára, nem ügyelne más, csak a kis, fehér augusztusi felhők mögül kikandikáló csillagok ...

Egyszerre azonban — a csónakok alig érhetek a folyó közepéig — golyó süvít keresztül a levegőn. Előbb egy, aztán egész raj. A szerbek tudták, hogy katonáink hol kelnek át. A kémkedés hálója talán sehol sem oly erős, mint itt a szerb harctéren.

A tüzelés azonban nem tudta visszatartani csapatainkat, a sebesülések nem lohasztották le támadó hevüket, noha a csónakokból nem viszonzozhatták kelőleg a szerb golyók áradatát. Partot értek. A magya-

rok istene velük volt. Úgynevezett karré-alakulásba mentek át s támadást kezdtek.

Az ellenség tüzelése egyre gyengült, mire négy önként jelentkezett tiszt, mintegy harminc bakával, Szabács város átvizsgálására indult. Rettenthetetlen bátorsággal mentek bele a biztos halálnak látszó feladatba. Másfél óra telt el így, végtelennek tetsző várokozással. Ekkor a kis csapat visszaérkezett, sértetlenül. Jelentették, hogy Szabács fehér zászlóerdőben várja katonáinkat.

Reggelre, csakugyan, a szabácsi szerb templom tornyán magyar zászló lengett. Magyar bakák taposták a város utcáit. Titkon azonban értesítést kaptak, hogy új támadás készül ellenük. Erre a férfínepséget összefogdosva, a templomokba és középületekbe zárták. Valóban, az értesítés nem volt alaptalan, az elővigyázat nem volt fölösleges. A délelőtti órákban katonáinknak a leghihetlenebb formában kellett megismerkedni a komitácsi harcmodorral. A szabácsi házaktól, onnan is, amelyeken fehér zászló lengett, lövöldözni kezdtek rájuk. Nemcsak Szabács rejtve maradt férfiai támadták őket hátba, hanem ősz öregek, gyerekek és asszonyok, mint valóságos fúriák, vettek részt a harcban, revolverrel, puskával, késsel, forró vízzel, kézibombával. Természetesen a megtorlás sem maradt el. Néhány óra leforgása alatti az alattomos harcot katonáink kegyelmet nem ismerően némították el.

Közben a két hadosztályt kitevő, több mint negyvenezer főnyi szerb sereg, a város visszafoglalására készült. Részünkről még mindig csak egy ezred volt Szerbia földjén. Ám ez a négyezeröttszáz katona mindmegannyi halálra szánt, megadást nem ismerő hős. Csapataink a tízszeres túlerővel szemben defenzívát kezdtek: Szabácsot kellett megtartani, amíg egyéb erőink átjönnek. Rettentő, elkeseredett harc indult, amelyet csak később támogatott tüzérség.

Tizenötödikén, délelőtt tizenegy óráig, szakadatlanul tartott a gyilkos harc, amelyet a somogyi legények oroszánok módjára álltak. Ekkor a Száván vert hidon új tömeg katonaság jött át, amely elborította a Szabacstól délre fekvő területet. S amire lement a nap, a szerb északi hadosztály megverve, ágyút, élelmiszert hátrahagyva, menekülésszerűen vonult vissza. A mi veszteségeink sem voltak jelentéktelenek. Akik halálukkal fizették meg e magyar győzelmet: azokat a nemzet örök hálával zárja szívébe. Akik élve kerültek ki belőle: mindannyian megérdemlik, hogy fejüket koszorú díszítse.

A Száva mellől.

A parancs az, hogy az éj folyamán egy szakasz honvéd, egy hadnagy vezetése alatt keljen át a Száván. Keresse meg az összeköttetést az előre-nyomuló csapatokkal, vizsgálja meg a terepet s aztán — lehetőleg észrevétlenül — térjen vissza s azonnal tegyen az állomásparancsnokságnak Sz...-ba jelentést.

A Száván való átkelés nem éppen könnyű feladat. Nagy ügyességet, lélekjelenlétet s katonai hivatottságot kíván.

— Uraim — mondja a zászlóaljparancsnok — nem küldök senkit. Az megy, aki maga vállalkozik, ki akar átkelni Önök közül?

Magas, nyúlánk, érdekes arcú férfi lép elő. M. Gáspár hadnagy. Otthon — Biharban, a Tisza grófok pátriájában — népszerű, jól ismert alak.

— Megyek én, kapitány úr — szól — kérem a további utasítást.

Megkapja a szakaszt, hozzá két horvát csendőrt kíséretül. A jegyző kocsikért lohol. Aztán kidirigál-

jak a kocsikat a Száva partjára, ahol — mint lomha-
testű rozmárok a tengerparton — pihennek a nagy-
hasú pontonok. Öt csónak himbálódzik már a szerbek
nemzeti folyóján, de egy kis kellemetlenség éri az
expedícióra induló szakaszt: a kiszikkadt és meg-
repedezett pontonok hasadékain átszivárog a víz s
csakhamar ellepi a járóműveket. Hiába merik a vizet
a katonák üres konzervdobozokkal. Pedig veszteni
való idő nincs. A hadnagy nem tétováz. Kiválasztja
az öt csónak közül a túrhetően legjobbat s odaszól a
szakaszhoz:

— Fiúk, a szakaszt nem vihetem magammal.
Lépjen elő az öt legbátrabb ember. Ennyinek van
helye a csónakban. A többi vonuljon be a századba.

A fiúk egymásra néznek s föltámad bennük a
katonaönérvet:

— Mindegyikünk megy. Ha másként nem lehet,
válasszon közülünk a hadnagy úr.

Éjjel tizenegy órakor, a vállalkozáshoz fel-
készülten, megindult a csónak. Az evező halkán szelte
a vizet, egy hang nem hagyta el az átkelők ajkát.
Egyetlen hangos szó, egy vigyázatlan fény vagy
mozdulat, megsemmisítheti feladatukat.

Partot érnek s a mocsaras ingoványokon, cser-
jéseken, hepe-hupás talajon kúszva haladnak bel-
jebb, a kietlen sötétbe. Egy óra múlva az elől haladó
M. hadnagy megáll. Emberi hangot hall, csecsemő-
sírást.

— Ahol gyerek van, ott asszony is van s való-
színű, hogy nincs katona — gondolja a hadnagy —
s öt emberével körülvéve a házat, megdöngeti kapu-
ját. Ijedt sikoltás s utána bozontoshajú, kócos és
füstös cigány bújik ki az alacsony és szegényes
házikóból. A hadnagy, ahogy megpillantja a cigányt,
akaratlanul felkacag.

— Szerencsénk lesz, cigánnyal találkoztunk.
És kiáltja:

— Cigány, napred, előre.

A cigányasszony, a cigány előbújnak — kegyelmet könyörögve hordják elő drágaságaikat — egy nagy pirosrózsás, tarka cigánykendőt, lépesmézet, gyümölcsöt. De mikor a rajkók krajcárokat kapnak a katonáktól: eloszlik a félelem s érdekes híreket kapnak bátor katonáink. A dádé elmondja, hogy merrefelé haladtak a szerb katonák, aztán végigvezetik őket a nagy, néptelen, elhagyott falun. Kietlen, szánalmas képe a háborúnak. Az ajtók tárva-nyitva, üres szobák, törött ablakok, gazdátlan állatok, melyek betegen, elcsigázva, gondozatlanul lépkednek a házak között, kutyák, melyek fájdalmas panaszkodással vonítanak bele az éjbe, macskák, melyeket nem cirógat senki, tehének, lovak elgémberedve, éhesen, bágyadt vonszolással cipelik testüket. A hajóállomás feltörve, kirabolva s mivel a nagy, nehéz Wertheim-szekrényt nem bírták feltörni a komitácsik, mérgükbe összepiszkították. Ügylátszik, nemcsak idegen — hanem tulajdon hazájában is rabol a komitácsi. Az utak járhatatlanok, rombadőlt, félig égett házak, melyeknek üszkös fekete falai úgy sötétlenek bele az éjbe, mintha maga a pusztulás mutatná meg borzasztó képét. A lakosság ijedten menekült beljebb tűzereink hatásos tüzelése elől. Akik visszamaradtak, szegények, földhöz ragadtak, akiknek életükön kívül nincs más veszteni valójuk s akik padlásokon, odúban meghúzódva várják a háború zivatarának nehéz és súlyos csapkodásait.

De az idő haladt, összekötő járőreinknek sietniök kellett. A falu végén huszár járőrökkel találkoztak s kimondhatatlan volt az örömük, amikor magyar szó köszöntötte őket Ohatárában.

M. hadnagy sikeresen érte el a parancsnokot, akihez küldetett. Átadva parancsait, utasításokat kapott s mikor az ezredes elismerően veregette meg a hadnagy vállát, ez kicsinylően mosolygott:

— Ugyan, ezredes uram, kis kaland az egész. De ha mégis szabad valamit kérnem: egy cigarettet, azt elfogadnék. Egész éjjel nem szívtam.

Az ezredes zavarba jött.

— Egész életemben most sajnálom a legjobban, hogy antinikotinista vagyok. De azért kerítünk valahonnan.

S az ezredes úr éjnek idején elindult a táborba, hogy rekviráljon egy cigarettet M. hadnagynak, aki ötödmagával átkelt a Száván, megkereste az összeköttetést s hat órákor reggel már visszatért, hogy hétkor fölvezesse az őrségeket. Emlékül csak egy szerb zászlót hozott magával, amit egy ház tetejéről szedett le s amire ciril betűkkel ez van írva: Éljen Petár király.

De a „Petár” nevet már lemosta a zászlóról az eső.

Temetik a tüzérkapitányt.

Elesett a kapitányunk, a szerb hegyek közt, egy előretolt tűzállásban, ahol az volt a feladatunk, hogy a gyalogság előnyomulását támogassuk.

Nem tudtuk visszatartani, hogy ki ne álljon. úgyszólván fedetlenül, az ellenség elé. Nem lehetett lelkére beszélni: látni akart mindenáron.

A tüzér nem úgy harcol, mint a gyalogos, itt hiányzik a közvetlen közelből történő küzdelem. Itt nincs lelkes előrerohanás, az ellenség személyes leküzdése: a tüzértiszt távcsöve és műszerei mellett figyel, a legénység pedig eleven alkatrészként, de nem kevésbé pontosan illesztődik az ágyú nagyszerű gépmunkájába. Egyetlen ember, aki kiáll a fődőzők elé, egyetlen lovas, aki helytelen úton lovagol, elárulhat egy egész ezredet s végzetét okozhatja.

Szegény kapitányunk a harc izgalmában nem tudott ellentállni a vadászösztönnek és még aznap éjszaka ravatalra tettük, hogy átvigyük Boszniába s ott temetessük el. Ne maradjon ott a hegyek közt egy szilvafa alatt . . .

Reggel azután módot találtunk rá, hogy mi is átjussunk Boszniába, a temetésre. Az üteg tisztjei, önkéntesei és az elhunyt legkedvesebb altisztjei lóra ültek és gyors iramban siettünk át a monarchia földjére. A Kriegsbrückén áthaladva, alighanem mindnyájunknak eszébe jutott a két nap előtti átkelés, mikor még ő vezette az üteget és mintha elkomorult volna, hallván a lovak patkóinak végzetszerű dübör-gését a hadi híd deszkáin.

Áthaladva a folyómenti kis falu hatalmas — most train-táborrá élénkült — legelőin, lovak, sütőkemencék, löszergulyák és hegyi lovak nagy tömege közt eljutunk a polgári temetőbe. Parányi kis temető, egy-egy német feliratú sírkő van benne: útmesteré, fináncé, mérnöké, akit élete sorja ide vetett a bosnyák kietlenség zugába. Évek alatt akkora forgalom nem lehetett itt, mint ezen az egy napon: hat tisztet temettek, a legutóbbi ütközetek áldozatait.

A mi kapitányunk ott feküdt egy hordágyon, köpenyegével betakarva. Ijesztően sárga, megnyúlt arcát alig ismertük meg, mikor a köpenyt felemeltük. Sietve valami deszkaládát szereztünk, abba fektettük a holttestet, mire csakhamar megérkezett a tábori lelkész, hogy megkezdje a szertartást, fején tiszti sapka, fekete tiszti blúza felett hófehér mise-ing, melyet táskájából szed elő a tisztiszolga, reverenda helyett lovagló nadrágot és bőrkamásnit visel. Valami morva, vagy miféle lehet, szenttelen hangon hadarva olvassa az imádságot, hallani is alig lehet.

Mi ott állunk körülötte, nézzük a durva fakoporsót, valamennyiünknek eszébe jut a rideg latin közmondás: Ma nekem, holnap néked. A koporsót né-

hány kései tarka virág takarja, a büszke tüzéroparolin kipiroslik a nyakon és mialatt folyik a beszentelés, távolról ágyúörgés tompa zaja hallik ide.

Vége a beszentelésnek, katonák viszik a koporsót néhány lépéssel tovább, miután sietve leszögezték, félig kész sírba teszik, majd tovább ássák később, most azonban sietnünk kell. Sietve dobunk néhány göröngyöt a koporsóra, odafönt a levegőben repülőgép kattog. Még egy pillantás a durva fakeresztre, melyet a fejéhez állítottak, azután felhangzik a legidősebb legény szava: „Lóra! Ügetés, indulj!” Sietünk vissza, még ma új állásban kell tovább harcolni.

A Sztéva.

Délben jött meg a parancs, hogy K. mellett az erdőt meg kell tisztítani az ellenségtől. A parancsnak megfelelően elindultak katonáink, legelői honvédek. Az országút mögött domb púposodott, amely tele volt szilvafával s a szilvás mögött kezdődött az erdő.

Halálos csöndben nyomultak előre. Az ellenségnek sehol semmi nyoma. Már-már úgylátszott, hogy az erdőből kihúzódtak a szerbek, amikor a szilvásból szaggatott puskalövések pattogtak. Erre megszólaltak a honvédek puskái. Két komitácsi nyomban lezuhan a fáról . . .

Az őrnagy kiadta a rendeletet, hogy szabályosan megkezdeni a tüzet. A bakák gyorsan rajba fekszenek és tüzelnek az erdő felé. Semmi felelet. Pedig nyilvánvaló volt, hogy meg van szállva, olykor a fák közül egy-egy szerb katona feje bukkant elő.

Óvatosan tolták előre állásukat az erdő felé. Egyszerre megszólalt a szerb tüzérség, amelynek oldalt, balra volt az állása. Ugyanekkor megindult a szerb gyalogság sortüze is és katonáink két tűz közé kerültek.

Kínos félóra telt el. A katonák arcán kigyuladt a láz. Szerettek volna bajonettel neki menni az erdőnek. Alig lehetett visszatartani őket. Egyszerre megszólaltak a mi ágyúink is. Csapatunk jobbszárnyán egy bosnyák század volt. Csupa mohamedán.

A mohamedánok rohamra indultak az erdő felé. Most már a többinek is menni kellett. Berohantak az erdőbe. A szerbek a fák mögé lapultak és onnan tüzeltek. A harc másfél óráig tartott, de katonáink megoldották a feladatot: a szerbeket kiverték. Bár nagy veszteségek árán, de az erdő mienk lett.

A mikor összegyülekeztek, a bosnyák század tisztjei felelősségre vonták a legénységet:

— Ki parancsolta a sturmot?

— A Sztéva!

Egy öreg tartalékos volt ez a Sztéva, aki parancs nélkül rohant az erdőnek. Amikor látta, hogy a kapitánya elesik, nem tudta türtőztetni magát és neki-szaladt az ellenségnek. A többi persze követte. A Sztéva azonban három lövést is kapott a mellébe. Kitüntették.

Borjúvesést esznek a bakák.

A baka bizony bajosan eszik borjúvesést, ha a messzeségbe vesző csatamezők útjait rójja. Szabács első ostroma előtt ugyan csirkepaprikással traktálták a derék és bátor somogyi legényeket, amitől akár a pokol minden ördöge ellen vonultak volna. De az ily rangú táplálék vasárnapszámba megy. Borjúvesés: ez békében is a tiszt menázi étlapjának díszje. Ám azért az alábbi kis apróság, kedves és jellemző. Bakáink jókedvére vall a csatamezőn, arra, hogy a magyar baka mit tart úri gusztusnak.

Egy erdő fáin, amelyeken innen a mi bakáink

s túlnan a szerbek foglaltak állást, egy reggel a következő leveleket találták:

„Bátor osztrák és magyar ezred! Gyertek át hozzánk s rakjátok le a fegyvert! Van minálunk bőven minden: frissen főtt pálinka, kecskehús és édeségek, amennyit csak akartok!”

Na erre válaszolni kell! — mondották a mieink. Meg kell magyarázni a szerbeknek, hogy nálunk a kecske akkor sem eledel, ha az ember csakugyan enni akar, még kevésbbé, ha a magyar becsületet kell megvédeni. Ha már üres a gyomrunk és arról van szó, hogy finom ételek illúziójával tápláljuk magunkat, akkor meg se álljunk — a vesepecsenyéig. A tót gyerek krumplival álmodik. A szegény rác kecskehúsról. Lássa meg, mi a magyar gazdagság! A válasz, amit a mieink akasztottak ki a fákra, így hangzott:

„Bátor szerb ezred! Jobb lesz, ha ti jöttök át hozzánk s leteszitek a fegyvert. Van frissen sült borjúvesésünk, fehér cipónk (tisztjeitek sem ettek ilyet!), van borunk, likőrünk, pezsgőnk. Kecskéhússal és pálinkával nem élünk. Császáruink és kiráruink nemsokára a ti uratok is lesz, ha Isten is úgy akarja.”

Arról persze nem tudunk, hogy ezt az ízletes csalogatót a szerbek miként fogadták meg . . .

A hős tábori pap.

A honvédek támadást kezdtek egy drinamenti Magaslat ellen. Két század, amely alig ötven lépésnyit tett előre s nyolevan embere már odavolt. Pedig még háromszorannyi volt az út az első, valamirevaló fedezékig.

Egyik oldalon egy hadnagy, másikon már csak

egy zászlós vezényelte a honvédeket. A hadnagy éppen inteni akart csapatának, kiegyenesedett s abban a pillanatban golyó találja szívén.

A katonák közül sokan látják. Pillanatra önkéntelenül megdöbbennek. De azért tíz lépést újra előre-mennek. Balfelől, ahol a zászlós áll, egyre erősebb tűz éri honvédeinket. Elesik a zászlós is s a századnak már csak a fele áll. Ennek is gyérülni kezdenek lövései. A rajvonal inog. Olykor egy-egy honvéd a földön, mégegyszer utoljára elsüti fegyverét . . .

Mi lesz? Már nincs, aki vezesse a csapatot. A fegyverropogásba néha belevág egy-egy szívet marcangoló kiáltás Valamelyik — magyar vagy szerb — haldoklóé. A megingott rajvonal menekülésre gondol. Ha kezdené valaki . . .

S ekkor . . .

Ekkor, váratlanul feldörög a vezényszó, lelkesen és acélosan, mintha az elesett hadnagy ajkáról jött volna:

— Roham! Előre!

Pap volt. A tábori pap, aki a rajvonal élén termett, kezében meztelen kard, szemében valami fényes, ragyogó tűz.

S e szó a halálraszánt kis sereget szinte megbabonázta. Bajonettjük már a fegyveren volt s most egyszerre felszökik az egész rajvonal. Indul a roham, már csak ötven lépés az ellenség . . . Elöl a pap. Sebet nem vág, de alakja lebeg, vezet a század előtt. Háromperces szuronyharc. Egy honvédra három ember, — de a magaslat a mienk.

Az esős, csúszós földön a papot is elterülve találták, két lövéssel a combjában.

Amikor a kórházban megkérdezték sebe felől, így felelt:

— Tisztjeink elestek. Erre rohamra vittem a megmaradt két századot. Isten megsegített. Egy szálíg ott vesztünk volna . . .

Komitácsik a kukoricásban.

A természet, ügylátszik, kedvel bennünket. Mintha egyéb gondja se lenne, csak hogy a katonákra ügyeljen.

Napról-napra szebb időnk volt. Ám, mint a csillagos égből a villám, úgy hatott ránk a szerbek betörésének a hirtelensége. Lázasan készülődés kezdődött az egész vonalon. A Kálváriahegy megerősítése volt a legelső gondunk, mert onnan van a legjobb kilövés. Lélegzetvisszafojtva vizsgáltuk látszóvünkkel a háttérrel, de naphosszat nem láttunk egyebet üres lyuknak. Végre megtudtuk, hogy visszavertük a szerbeket, mire lejutunk a hegyről és megkezdődött a régi szolgálat.

Egy délelőtt felhívást intéztek hozzánk, hogy jelentkezzen tizenkét bátor ember. Hát ilyenkor ki nem bátor? Azt kérdezte a parancsnok, hogy ki akar elmenni portyázni az ittrekedt szerb komitácsikra? Mindenki jelentkezett. A végeredmény az lett, hogy én is a tizenkettő között voltam. Egy csendőrszázados és három csendőrösvezető társaságában indultunk el motorcsónakon. Síváron kiszállva, további utunkat gyalog tettük meg. Első állomásunk Ópázua volt. Mindössze egypár leégett ház és néhány szaladgáló kutya fogadott bennünket. Tovább már a kukoricák erdején mentünk keresztül komitácsikat kutatva, de hiába. Nyomát sem láttuk a szerbeknek.

Ujváru: több leégett ház, mint Ópázuan. Itt már látni lehet a szerbek munkáját. Bevert ablakok, feldúlt lakások. Embert nem lehet látni a faluban. Átkutattuk a házakat és utunkat tovább folytattuk. Megint kukoricás. Rajvonalon mentünk s egyszerre éles hang halt!-ot kiált. Megállottunk valamenyenien. Századosunk kiáltott, majd maga köré gyűjtve

mindenkit, még egyszer felszólított bennünket, hogy csak az kövesse, akinek kedve van hozzá.

— Ha valaki vissza akar menni, még mehet — mondta —, mert utunk tulajdonképpen célja csak most következik.

Csendes éljenzés után mindenki a legnagyobb önbizalommal ment előre.

Két kukoricás között a tisztáson haladva, egy lövés arra kényszerített bennünket, hogy a földbe vessük magunkat. Még nem láttam olyan gyorsan nedert csinálni, mint akkor. Nincsen különösebb érzés, mint az első lövést hallani és az első vért látni. Elöttünk vagy kétszáz lépésnyire kezdődött a kukoricás, ahol egy menekülő alakot láttunk futni, majd utána egy másikat. Közülük lőtt az egyik. Körülfogtuk a kukoricást és néhány perc múlva tizenhat Mannlicher csöve meredt a két komitácsira. Öregek voltak, de úgy mozogtak, mint akármelyik fiatalember.

Egy községet elhagyva, rátaláltunk az első lövészárókra. Az már csatatér volt. Apró dombok, rajtuk kis keresztet. Most néma csend. Nemrégén még harcizaj töltötte be itt a vidéket.

Megjön a tábori posta.

A mély, feneketlen sárban, szitáló esőben, kínos nyikorgással halad előre a tréncocsi. Kékblúzos, öreg tréncatona pipázva hajtja. Aki mellette ül, csukaszürke ruhában, borotvátlanul, három nyelven káromkodva, noszogatja előre az alkotmányt.

Magyar ember, aki három hónappal azelőtt, egy budapesti postahivatalban vizsgálta a békés csomagokat, vájjon jól vannak-e lepecsételve. Lehet, sőt valószínű, hogy ha elpihennek a fegyverek, jövőre ugyanezt fogja csinálni. De most katona. Sárga parolával, őrmesteri sávval a nyakán, csillag helyett azonban villanyszikrás kürt jelzi minőségét.

Hátul puskás tréncatona ázik, a ponyva fölött. Szembejövő, málhát cipelő állatok, szekerek, vándorszorgó sebesültek közt, így megy előre a tábori posta. Az út, amelyen halad, nem könnyű s nem rövid. A határszéli városig automobil hozta, a rendes boszniai postaautó, de onnan már nem lehet motorral vontatni a terhet. Lovak kellene, kettő, négy, mert a kocsin egy egész hadosztály postáját hozzák, vagy huszonötezer mindenfajta katona és mesterember részére. A lezárt zsákokban békésen megfér egymás mellett a büszke honvédhuszár és nagyszakállú morva hegyitüzér levele. Ott van az a levél, amelyet az aranypápaszemes tábori rabbi éppen olyan türelmetlenül vár, mint odafönt a sáros hegyekben ázó horvát baka . . . Mennyi levél, uramisten. Rózsaszín, zöld, sárga lapok, fehér levelek, piszkos papirrongyok közt illatos, elegáns borítékok, délceg női betűkkel; mennyi vágy, sóhaj, szerelem és életfájdalom a tömött zsákokban! De az út nem lesz járhatóbb, a lovak nem pihentebbek, hogy hamarabb juthasson céljához a tréncocsi drága terhe, a háborúban élő katona egyetlen nyugodt boldogsága: a tábori posta.

De lám, egyszer csak mégis odaér. Néhány rongyos kis ház az út mellett és a hegyoldalban, kettő - háromból csak az üszkös gerendák maradtak, köröskörül a réten szekerek, lovak, sátrak: — ez a hadosztályparancsnokság. A tréncocsi nyögve megáll egy kis putri előtt, mely valaha pékműhely és mészárszék volt, az ajtóból katonák jönnek ki és nekifognak a szekér lerakásának: ez a tábori postahivatal. Még tábla is jelzi, hogy „Tábori postahivatal”, csak a levélszekrény hiányzik az ajtó mellől.

Aki belép a „hivatalba”, persze bajosan találkozik a hazai posták higiénikus kényelmével. Csúf kis odu, alig léphet benne egyet-kettőt az ember és tele van sárga gyékénykofferekkel. Tulajdonképpen ez a néhány láda a tábori postahivatal: egyik a pénztár, másik a nyomtatványraktár és így tovább. Ha a hadosztályposta költözik, az állványokat, székeket, bélyegzőket, leveleket beteszik a ládába, a ládák kocsira kerülnek, a két postafőtiszt — főhadnagyi rangban — felül ártatlan lovacskáira s a hivatal megy tovább, más kunyhóba, esetleg csak sátorba.

A zsákokat hát lerakják és előkerülnek a levélkötegek. Ezredenkint vannak feldolgozva, de néha hoz a pesti posta olyan kötegeket, melyek már századonkint és ütegenkint vannak rendezve. Emberfölötti munka. Külön csomóban jönnek az újságok: aki teheti, rohan rájuk és keresi a legújabb híreket, bár azokat nem nagyon kell keresni, elég vastagon vannak nyomtatva.

Ahogy lerakják, osztályozzák a postát, lassankint jönnek a kliensek. A kegyelmes úr küldönce; a nagybajuszú tábori csendőr; a főtisztelendő urak — felekezeti különbség nélkül — aztán érkezik a nem harcoló csapatnemek néhány vakmerő képviselője, aki ambicionálja, hogy átjöjjön a postáért ide, ahol néha elpukkan egy srappnell a karóhoz kötött tehenek és füstölgő kemencék között. De az ilyen vak-

merőt is jobbról-balról fegyveresek őrzik, oldalán revolver, jobbában hősi kardja, mely hasztalan remeg a vágytól, hogy ellenség vérében fürödjék.

Néhány óra alatt beérkezik minden ezredtől a postaátvevő tiszt. A pénzesleveleket és csomagokat csak tisztnek adják ki, a leveleket ismerős altisztek is elvihetik egyes kikülönített alosztályok részére. Élénk élet van ilyenkor a tábori postán, híreket cserélnek egymással.

A hadosztálytörzshöz tartozók szent áhítattal hallgatnak egy tüzérhadnagyot, aki mindennap tizenöt kilométert lovagol, hogy elvigye a postát az ütegének, mely egészen elől küzd a rajvonalban. A hadnagy mosolyogva veszi tudomásul a rémületet, melyet néhány idetévedt lövedék kelt.

— Jönnétek hozzánk — biztatja a postásokat —, hallhatnátok a „Kalimegdánt” és a „Sveti Nikolát”. (Igy(Igy nevezték el a szerbek két legnagyobb kaliberű ágyúját.) A posta persze nem jön oda, nem is volna helyes és a postások megelégszenek az ajándékba kapott ellenséges „cünderekkel.”

Folyik a postaválogatás, hozzák a feladni való leveleket. Fantasztikus papirosok, amikre a levelek legnagyobb része íródik. Bizony hamar kifogy a tábori levelezőlap-készlet és jó akármiféle papiros. Sokan hazuról hozatják az üres tábori lapot, hogy írhasanak. De a tábori posta elvisz mindent, sőt a kézbesíthetetlen, rosszcímzésű levelek is visszaérkeznek a feladóhoz, mintha csak békében volnánk.

A magyar postahivatalokat a táborban is a legaprólékosabb gondosság és találékonyság jellemzi. Az érkező leveleken sokszor csak egy betű igazítja útba a postát, de ez az egy betű is elég, hogy a levél megtalálja a címzettet, ha még él . . . Mert van olyan is, aki után már nem küldhetik el. Az ilyen levélre a csapattest írja rá, hogy meghalt és másnap viszi a posta a messzi haza felé.

Megint nyikorog a sárban a tréncocsi, izzadnak a lovak, a puskás tréncatona huszárosán pipázik a saroglyában és döcögnek hazafelé a levelek falvakba, városokba, aggódó szülőknek, síró feleségeknek, bánatos kedveseiknek.

A harcosok szívét viszik.

Jagodna.

A hadosztály három ütközetben vett már részt, amikor megkapta a következő parancsot:

„ . . . a hadosztály átkel a Drinán és elfoglalja Jagodnát.”

Ennyi az egész. Pedig mi mindent jelent ez a pár szó: átkelni a Drinán és elfoglalni Jagodnát! Maga a természetalkotta „bevehetetlen” erősség ez, a szerb Verdun.

A parancs vételekor a tisztek önkéntelenül egymásra néztek. Pár percnyi csend. Botjaikkal (a hegyi dandároknál a tisztek turistabotot is visznek magukkal) a földet kaparták. Aztán minden szem az ezredes arcát vizsgálta. Az ezredes pár pillanatig maga elé nézett.

— Hát uraim, holnap átkelünk a Drinán és elfoglaljuk Jagodnát. Most pedig, százados úr, osszon tovább.

Az átkelésről szó sem esik többé s a százados oszt tovább.

— Kwart, kontra!

— Rekontra! . . .

A partit lejátszották. S egy óra múlva már útban voltak a Drina felé.

A kanyargó és heves iramú folyóhoz másnap délelőtt értek. A kékeszöld színű, mintegy száz méter széles Drina másik oldalán az ormótlan szerb hegyek

lomhán nehezednek a földre. A Drina ferde irányt tartva, alig mélyebb egy, néhol ötnegyed méternél. Az átgázolás tehát nem veszedelmes. De mi lesz, ha közben tüzelnek, vajjon hányan kerülnek át a túlsó partra?

A rossz sejtelmek nem váltak valóra. Az átkelés helyének megválasztása jól történt, a szerbek e pontot nem vették észre s nem védelmezték. Négyen-négyen egymásba karolva, dalolva gázolta át a legénység a sebes folyót. Szerb földről visszanezve, a kép fölötté szép volt. Gyalogság, gépfegyverosztály, trén, lovasság vígan és teljes rendben következett egymásután. Egy mozgóképes vagyont kereshetne az ilyen felvétellel.

A nap hevesen tűzött, a katonák hamar megszáradtak s folytatták előnyomulásukat Szerbiába. A Drina mentén vezető úton leégett házak, ágyúgolyók által bedöntött kémények és sehol egy élő lélek. Aztán szép fehérre meszelt, cserepes házikó, benne iskola-padok egymásra rakva. Belül az udvarban az első élő lélek: egy jókora hízó, amint rőfögve bújik egy bedőlt szobába. Az ajtón kis tábla: II/B. osztály . . .

Tovább. Direkció Jagodna . . . Lassan, óvatosan fel a hegyekre.

Kétnapi küzködés után az első tűz. A cote 606 jelzésű hegyről lövöldöznek a szerbek. Nem látni semmit, csak a golyók süvítését hallani. Pár perc múlva megszólalnak a szerb ágyúk is. Élesen, sűrűn jön a golyó. Csak előre, bátran előre! ... A sebesültek nem tántorítják meg a szíveket. Hátra viszik őket a kötözőhelyre s a többiek óvatosan kúsznak felfelé. Olyan halálmegvetéssel megy a legénység, mintha mindegyiknek már előre megvolna az érzése, hogy az ellenség nem győzhet s okvetlen övék lesz a Jagodna. Gyilkos tűz közé fogják a szerbeket. Nem látni őket, erősen el vannak sáncolva, de tüzüket a lövések irányába küldik. Több mint huszonnyolc óráig tartott a köl-

csönös tüzelés s az óvatos és folytonos előnyomulás. Végül elhagyják a szernek a 606-ost és átmennek a cote 670-re (Lipnik Brdo), majd rövid tűz után ezt is elhagyják és visszavonulnak a Jagodnára.

A Jagodna erdővel övezett óriási hegység. Valóságos vár, ahonnan könnyen lődözhet a védősereg, mert a hatalmas bükk- és tölgy erdő tökéletesen láthatatlanná teszi a támadót. A magasságánál (900 méter) csak a szélessége nagyobb. Egész kis községet birna el a tetején. Mintegy 7-8 kilométerre van a Drinától és utána már csak a krupanjei magaslatok védik Krupanjei, majd Valjevót. E hegynek jelentőségével tisztában voltak a szerbek. Legfőbb erejüket ide összpontosították, de a mieink is ismerték jelentőségét s harmadfél napig verekedtek érte.

Szeptember derekán, este vonultak fel a Jagodnára, számban jócskán leapadva, de lelkesedésben megerősödve. Csak most volt látható igazán, hogy mit műveitek. Az óriási lövészárkokban, amelyeknek megerősítéséhez és megépítéséhez hónapokra volt szükség, százával heverték a szerb halottak. Amerre a szem nézett, mindenfelé eldobott fegyverek, gazdátlan szuronyok, muníciós ládák, modern Creuzot-ágyú és lőszerkocsi. Mily gyönyörrel nézték ezt a zsákmányt a katonák, mily — szinte kimondhatatlan — érzés járta át lelküket, a győztes csatatér bejárása közben, ahol a haubitza óriási — olykor öt-hat méter átmérőjű — fatörzsöket döntöttek ki!

György, a szerb kapitány.

A század a karsztos sziklatetőn helyezkedett el. Amerre a szem látott, fehér hó s szürke hó mindenütt. Néhol csodamódon kis fenyő merészkedett ki a réseké bői, valami alpesi vihar adott át egy-egy magot a bórának, az továbbte s a mag megbújt egy-egy kis sziklarésben.

Sötét este volt, mire a század a hegytetőre ért. Már két nap óta ment ez így. Egyik hegyről le, másikra föl. A fiúk úgy megszokták a hegymászást, mini a miatyánkot, már lefelé alig akartak menni. Galíciát már megjárták, a sárból elég volt, mindenki örült, hogy kemény kőbe vághatja bele a bakancstalpát.

Negyedóra sem telt el, az előőrök jelentették: ellenség a szomszéd hegyen. A századon végigmorajlított a hír. M. kapitány csendet parancsolt.

Töretlen, nesztelen némaság lett úrrá. Tisztek és legények agyában különös gondolatok kergetődtek. Ragyogó kávéházak és füstös korcsmák, farsangi bálók és őszi kukoricafosztások ... A katona a sánckokban is csak félig gondol az ellenségre. A gondolat másik fele az otthoné. Gyermekké, feleségé, anyáé, apáé. Szerelmeké és izzó kalandoké. Minden eszébe jut, sóhajos emlékek és sóhajos végrendeletek cikkáznak millió katona agysejtjein.

Az előőrök pompás fogást csináltak. Az egyik hozót mögött rajtaütöttek egy szerb kapitányon. Nagy diadallal hozták. Sudár, szép ember volt, a csizmában három fejjel magasabbnak látszott. Szeme vakmerően meredt a káplárra, amikor az ráfogta a puskát. Aztán rávetette magát káplár Tóthra, de arra már meg is kötözték. Morgott, mint a láncravert barlangi medve, de csak vitték előre.

Míg felértek a hegyháttra, mindig azon mesterkedett, hogy zsebébe nyúljon. Káplár Tóth aztán

hirtelenében megmotozta. Bomba nem került ki, csak két nyitott levél.

A magyar kapitány kezébe vette a leveleket. Szemlesütve állott előtte a marcona szerb kapitány. A szikla mögött felvillant a kis villamos zseblámpa s M. kapitány elolvasta a leveleket. Homlokát felvonta a hirtelen ámulatban. Magyarul voltak írva.

„Édes György, vigyázz az életedre, teljesítsd a kötelességedet a te szerencsétlen hazád iránt, de ne feledkezz meg Máriádról s ne felejtsd el, hogy magyar leány szívét loptad el. Ne bánts a magyart! Tudom, katona vagy és tiszt, aki esküt tettél, hogy nem pak-tálsz ellenséggel. Azért is ne légy becsstelen soha és tégy eleget hazád törvényeinek. De gondolj arra rohamokban és golyóesőben, vagy ha alszol a sáncok hideg földjén, vagy nagy hegyeken fárad el az inad, hogy mivel tartozol menyasszonyodnak és anyádnak, aki magyar, ölj meg mindenkit és pusztíts el mindenkit, aki elibéd, vagy elibétek kerül — de reszketve kérlek, ne bánts a véreimet, akik anyáról a te véreid is. Ha lövetsz reájuk, imádkozzál Istenhez, hogy bocsásson meg neked. Légy foglyaiddal emberséges, ellenségeiddel lovagias, ha mást nem tudsz adni, adj sebesültjeinknek egy cigarettát s halottjainkat földeltesd el, mert rettenetes lehet napsütésben szántóföldeken, kék búzavirág mellett elrothadni, vagy tél hidegében csonttá fagyni. Majd ha vége lesz a háborúnak s megmaradsz számomra, a szemedbe nézek s kiolvasom majd a szemedből, szót fogadtál-e menyasszonyodnak, ki meghalok érted s ezer forró csókkal vagyok a te kis Máriád.”

A másik két héttel később kelt, csak ennyi volt:

„Édes György, a bátyám elesett Szabácsnál, — sohasem leszek a magáé. Ez a dohánycsempész, aki leveletem átlopja a Száván, majd visszahozza Ötől a leveleimet.”

M. kapitány leoldotta a köteleket. Szemébe nézett a fegyvertelen ellenségnek s megszorította a kezét. Órákhosszat diskuráltak s a szerb elmondta, hogy anyja magyar leány, az apja szerb volt, a kragujeváci tűzériskolát végezte. Most negyedik hete áll folytonos tűzharcban, de magyar csapatokkal még nem volt dolga. Négy hét óta reszketve gondolt reá, mit csinál majd, ha magyar csapatokat kell lövetnie. A bozótban helyet keresett ágyúí számára.

Szuroksötét lett. A két kapitány elhallgatott. A legénység álomba merült, csak az őrség figyelt s szuronyos bakák vigyáztak a szerb tűzérkapitányra.

Amikor szürkülni kezdett, túlnan dübörgés halatszott. Ágyúkat vontattak fel a farkasszemet néző hegytetőre. A nagy dübörgésre megmozdult a Drina fehértajtékos vize, mely addig halkan álmodott kicsiny fehér halakról s nagy, piszkos, véres halottakról, mik egymás mellett úsznak el már hetek óta.

A század rohamra indult. Elöl M. kapitány. Míg felértek a szerb hegy tetejére, huszonhárom embere tántorodott meg s vágódott el. Csak mentek, rohantak tovább. Hörögve, ordítva, lihegve, megcsúszva, de mindig talpra állva, föl, mindig magasabbra, ahol minden kődarab mellől puskacső villogott s a hegytetőről borzasztó zuhatagban hullott a csaták véres esőcseppje, a srappell. Az emberek elfelejtettek mindent. Anyát, szülőfalut, templomot s mentek fölfelé, kövek és szikladarabok hemperegtek rájuk; félreugrottak. Egyik itt, másik ott bukott föl, vére hosszú sugárban fecskendezte végig az utána jövőt, mindegy, a századkürtös csak fújta tovább. M. kapitány arca kipirult, csak előre fiúk, szorítsátok és nem telt bele hús halálos perc, a század puskatussal vagdosta a hegytető szurony erdejét. „Az ágyúhoz, fiúk, az ágyúhoz.” S nem telt bele öt perc, a gyilkos üteg a mienk volt. M. kapitány négy sebből vérezve feküdt a diadalmas hegytetőn. Húszan mentek utána az ellenség

soraiba, hogy kiszabadítsák s a húsztól hatan meghaltak a hazáért és kapitányukért.

Ahol pedig éjjel diskuráltak, az elhagyott hegytetőn, szuronyos katonák között állott György, a szerb tüzérkapitány. Nézte a rohamot s mikor látta, hogy vége mindennek és meghaltak az ágyúk, az ő ágyúi, elővette az első, meg a második levelet. Belenézett, aztán gondolatban megcirógatta Máriát, a kardbojtjára nézett, majd északra, a felé az ország felé, melynek félig fia s szerelmese. Az örök mindenre gondoltak az észbontó harsogás koncertjében, csak György szerb kapitányra nem. A szerb kapitány kilépett a szuronyos gyűrűből s levetette magát a halálos mélységbe.

Egy francia tüzér.

Októberben történt, a bosnyák hegyek közt, ahol a betört montenegróiak, szédítő hegyi ösvények bokraiból, égbemeredő sziklák közül támadtak, guerilla-csapatokban.

F. környékén, a hegy mögül tüzelt katonáinkra a montenegróiak egy nehéz ütege. Csapatunk egy leégett pénzügyőri laktanya közelében fejlődtek rajvonalba, ahonnan egy trénünk indult visszafelé. Úglátszik, a montenegróiaknak a trénre fáj a foguk, de lövéseik csak kerülgették. Nem voltak jól belőve. A mi haubicaink viszont, némi próba után, szerencsésen megtalálták az ellenséges ágyúkat, melyek végül, talán tizenöt „Fehler” után elnémultak. A sziklák közt bujkáló crnagorc gyalogságot megfutamította a mieink heves puskatüze, akik a majd egyméteres hóban törtettek előre. S szinte meglepődtek, amikor a magaslatot, alig pár órásharc után, jelentéktelen veszteség árán elfoglalták.

A honvédek örömben a fenyőfákra mászva kiabáltak:

— Éljen Magyarország!

A sziklák közt döglött öszvérek és holt erdőcserjék. Némelyiken közös hadseregbeli uniformis. A hegy túlsó oldalán rábukkantak az előbb még bömbölő hangon szóló, most elhagyott ágyúfedezékre. Egy törött kerekű, tizenkét centiméteres hegyi tarack maradt ott a gályákkal elmaszkírozott gödörben, a többinek csupán a kerékcsapása. A tüzerek elmenekültek. Felderítő járőreink elindultak s egyik őrségünk a távolban egy imbolygó, tántorgó alakot pillantott meg. Egészen furcsa egyenruha volt rajta s csukaszürke félrekapott bakasipka. Egy vízmóság szélén kapaszkodott. Amint meglátta katonáinkat, felugrott, feje fölé emelte karjait, aztán sapkáját lóbálva kiabált. A katonák szépen bekísérték a táborba, amelyhez közelítve már messziről szólt:

— Ne touche pas, je suis ton frère! (Ne bántsatok, a barátotok vagyok.)

A tiszték éppen uzsonnánál ültek. Összenéztek s némi csodálkozással konstatálták, nevetve: nini, eleven francia. Mialatt az őrmester, aki embereivel elfogta, megtette jelentését, haptákba vágta magát. Apró szemei villogtak, aztán hirtelen, az éhes ember hangján tört ki belőle:

— Donnez moi manger! (Adjatok enni.)

Kapott teát, szalonnát, konzervet, sajtot. S e váratlan és fényes menütől, amihez még cigaretta is járult, ugyancsak felvidult. Odatelepedett katonáink közé s beszélni kezdett. Francia tüzér. Hajón jött Montenegróba. Rouenbe való, apjának ott nagy kárpitosműhelye van, ő maga biliárdgyárban volt esztergályos.

Kisült, hogy ugyancsak eleven és tréfás fickó az Etienne. Gyönyörű chansonokat énekelt, a fogán ceruzával vert ki nótákat. Katonáink gyönyörködve

hallgatták s magukkal vitték, mintha nem is fogoly volna. Egyszer azonban be kellett osztani egyéb montenegrói foglyok közé. Amikor meglátta őket, megrémült:

— Jó isten, megint ezek?

Könyörgött, kultúrát és humanizmust emlegetve:
— Én francia vagyok! — kiáltotta büszkén — Ember vagyok, kultúrember. Nekem elég volt a félállatokból. A magyarokkal akarok harcolni. Oszsának be a csapatba. Katona vagyok, ezekkel nem megyek!

Katonáinkat szinte meghatották a szavai. Mentek a zászlóshoz: de nagyon jó volna, ha ez a francia velünk jönne. A zászlós szólt a hadnagynak, ez a századparancsnoknak. Mindenki csak mosolygott s a vállát vonogatta. Végre a legénység már deputációban akart menni a zászlóalj parancsnokhoz a derék Etienne érdekében: tartanák meg kabalának vagy csudának. Hiába volt azonban minden. A francia tüzérnek el kellett indulni a fogoly-transzporttal. Sápadt és szomorú volt a búcsúzás pillanatában s katonáink közül is bizony úgy néztek utána, hogy szemüket törölték.

A monitor foglyokat ejt.

A „Maros” monitoré az a dicsőség, amit ugyan csak irigyel tőle a többi monitorunk derék legény-sége. Ami számára kijutott, az tengerésztisztek szerint, egészen furcsa és páratlan a maga nemében. Mert az a monitor hivatásából következik, hogy vízi harcban megsemmisítsen egy másik hajót s elfogja személyzetét. Az is, hogy a Száva vagy a Duna közepén operálva, gyilkos tüzzel szóljon bele az ellenség partmenti csatározásába. De hogy acélos teste a vizén álljon s szárazföldi foglyokat ejtsen: ilyen nem fordult még elő s nem is történik egyhamar. Annál is inkább, mert a Marosnak ez minden harc nélkül sikerült.

November elején történt, amikor a Szabácstól Obrenovac felé haladó seregeinket a monitorok a Száván kísérték. A Maros is elindult, lefelé a Száván. Sötét volt, még hajnal előtt járt az idő, amikor a Maros lassan, óvatosan haladt. Amint derengeni kezdett, a tisztek figyelni kezdték a partot. Egyszerre az egyik tiszt észreveszi, hogy túlvan, a folyó hosszában fedezék van csinálva, amely mögül szerb fejek kandikálnak elő. A monitor nem állhatott meg, harcot kezdeni. Más feladata volt. A tiszt azonban — inkább csak próbaképpen s meglehetősen kedélyesen — átkiáltott hozzájuk:

— Prodajte sze! Adjátok meg magatokat!

S csakugyan, nem kellett biztatás: a kidugott katonasípkás fejek mellett fölemelt karok jelentek meg. A siker oly gyors és döntő volt, hogy a monitor-tisztet lepte meg legjobban. Rohant a parancsnokhoz, hogy sajnos, nem tehet róla, de szerbeket fogott. A hajónak meg kellett állnia. Elvégre, ha a zsákmány nem is nagy, mégis zsákmány, amit kár volna elsza-lasztani. A szerbeknek fegyver nélkül és fölemelt

karral kellett előmászni a fedezékből. Néhány fegyveres matróz a motoros csónakkal egyik fordulót csinálta a másik után, mialatt a többiek a monitor fedélzetén felemelt puskával fedezték őket. A magyar part legközelebbi állomásán aztán, ahol népfölkelőink tartózkodtak, leadták a foglyokat: összesen negyvenkilencet. A monitor pedig, a jól végzett, váratlan munka után, tovább sietett, felhúzott ágyúkkal, célja felé ...

Halottak napja Szabácsban.

Akkor Nagyboldogasszony napja volt, most halottak napja.

Akkor házak égtek lobogó lánggal, most kis gyertyák.

Akkor még éltek azok, akiknek sírját most mezei virágokkal borítottuk el.

Akkor délután az ágyúk szóltak, bömbölve szakították a levegőt. Most halkan imádkozik a pap.

Akkor és most . . .

A nagy hegyek lábánál kicsi, apró dombocskák sorakoznak. Eltemetett magyar hősök sírjai. Hogy elmúlt volna a halottak napja e sírok fölött, ha nem vonulunk be most Szabácsba. Ki gyújtott volna méceszt emlékükre, ki koszorúzta volna meg a jelentelen sírokat? Hogy tudta mindenki, hová vezet első útja Szabácson! Nem az emlékeket kerestük. Nem a házat, ahol megháltunk, nem a helyet, ahol feküdtünk az ellenség tüzeiben.

Az úton, amely a sírokhoz vezet, a mező minden őszi virágát csokorba fűztük. Mást nem zsákmányoltunk az elfoglalt városban, csak gyertyát, de ebből aztán annyit vittünk, amennyit találtunk magánházakban, boltokban. És világos lett halottak napján

a szabácsi éjszaka. Virágmező borult a magyar bakák sírján . . .

Nagyboldogasszony napjától halottak napjáig hogy megváltozott Szabács. Akkor még nyári díszből pompáztak az ablakok. Most mily komorak, füstösek, gyászosak, megtépázottak a házak. Amit elvitt az ágyúk golyója, vagy a tűz, szalmával próbálták pótolni. Emeletes házak szalmatetővel . . . Akkor még kézibombával fogadtak, most a lakosság egyrésze megjuhászodva visszaköltözik. S adnak gyertyát és virágot . . . Akkor itt feküdtem a templom mellett. Az ebédem mellől zavart fel a riadó. Akkor sem ebédeltem, most sem. Pedig lett volna rá időm. De nem ment le falat a torkomon. Csak fakereszteket láttam a hantokon, csak a könyörgő éneket hallottam. A háború borzalmas szagát sem érzem, helyette a frissen szakított mezei virágok illata árad felém. Vannak bakák, akik emlékeznek, kit temettek ebbe. vagy abba a gödörbe. S hallom:

— Itt fekszik a bátyám . . .

— Itt a sógorom . . .

Egy sem mondja kétségbeeséssel. Talán mert tudják, hogy miért haltak meg ők? S lobognak a gyertyák a sírdombokon s világos lett a szabácsi éjszaka.

Halottak napján . . .

Egy főhadnagy naplójából.

Tizenöt kilométerre állottunk Valjevo első lövészárkaitól. A tábornok délután négy órakor magához hivatott. Bevezetett tábori sátrakból összetákoltt, hiányosan deszkázott hadszállására s helyet kinált meg. Zubbonyának belső zsebéből térképet húzott elő. Óvatosan kitergette, nagyítót adott a kezembe s halk, komoly hangon beszélni kezdett:

— Főhadnagy úr, egy rendkívüli megbízatásom van az ön számára. A legközvetlenebb kapcsolatban áll Valjevo elfoglalásával. Figyeljen.

A tábornok kis szünetet tartott, cigarettára gyújtott; feszülten figyeltem.

— Látja, kérem, ezt a ceruzával megjelölt kicsi pontot? Egész kis község, oly jelentéktelen, hogy a térképen nincs is megjelölve. Pedig stratégiai szempontból, a mostani harcainkban, jelentős szerepet játszik. Valjevo ellen nyomuló csapatainkat e községen át nyugtalaníthatják a szerb csapatok. Önnek tehát az lesz a feladata, hogy holnap déli tizenkét óráig megszállva tartsa e pontot. Még pedig, főhadnagy úr, minden körülmények közt. Reggelre majd néhány úteget küldök a támogatására.

— Parancsára, tábornok úr!

— Főhadnagy úr, bízom önben. Sok szerencsét. Szervusz.

Tisztelegtem s már ki is fordultam a hadszállás nyikorgó deszkaajtáján. Órára néztem: négy óra harminckét perc volt. Fél hétre helyben vagyunk. Felállítottam embereimet s aztán szűk, keskeny hegyi utakon nyomultunk előre, ismeretlen kerülőkön, óvatosan. Legelői tíz pionír dolgozott. Hatalmas ollókkal pusztították a vadonnak utunkat gátló cserjéit.

Jól számítottam. Hat óra negyvenötökör helyben voltunk. A kémszolgálatra kiküldött őrs spárga-telefonon jelentette:

— A faluban lakosság tartózkodik. Túlnyomó részben nők és gyermekek. A község legelső házára vöröskeresztes zászló van kitűzve.

— Vöröskeresztes zászló? — kérdeztem meglepetten.

— Igen — ismételte az őrsvezető —, vöröskeresztes. Tessék csak várni.

Két perc múlva szólt:

— Főhadnagy úrnak alássan jelentem, nem is egy, hanem öt darab.

Gyorsan intézkedtem. Két szakasz egy altiszt vezetése alatt bemegy a faluba s alapos terepszemléte végez. Az exponáltabb pontokon altiszti őrsöket helyeztem el s nyugodtan vártuk az éjszaka eseményeit. Rövid idő múlva fegyveres őrsök egy fehérköpenyeges urat vezettek elő:

— Az itteni betegnyugvó állomás vezetőorvosa vagyok. Remélem, főhadnagy úr . . .

Félbeszakítottam:

— Doktor úr, mi nem sebesültek ellen harcolunk. Ön nyugodtan végezheti továbbra is tevékenységét. Hány sebesültje van?

— Harmincnyolc.

Erősen ránéztem s minden szót hangsúlyozva kérdeztem:

— Doktor úr, mind a harmincnyolc sebesült?

Arcrándulás nélkül, nyugodt közömbösséggel felelte:

— Becsületszavamra, mind a harmincnyolc sebesült.

— Rendben van, doktor úr, ön távozhat.

Az őrségnek meghagytam, hogy a falu elején üssenek táborát, aztán a főposzt jól kinyissa a

szemét. Őszintén megvallva, a vöröskeresztes úr nem nagyon tetszett nekem.

Hét óra tájban egy küldönc jelentkezett.

— Az altiszt úr kéri a főhadnagy urat, hogy azonnal szíveskedjék kijönni a posztra.

öt perc múlva együtt látcsöveztük a falu jobb-
oldalán elhúzódó erdei úton közeledő, ellenséges
lovascapatot. Gyönyörű holdvilágos este volt. A teli
hold nagyszerűen világította meg a portyázó lovas-
különítményt, melynek vezetője hatalmas fehér zász-
lót lobogtatott.

— Ezek meg akarják adni magukat — mondta
az őrmester.

Rendelkeztem:

— A káplár tizenkét emberrel menjen eléjük és
kérdesse meg, hogy mit akarnak. Megadás esetén
általános leszerelés.

A kis csapat csakhamar eltűnt szemeink elől. Át-
váltak a mezőségeken és futólépésben nyomultak az
ellenség irányába. Látcsövemmel erősen figyeltem a
bekövetkezendő eseményeket. A szerbek, úgylátszik,
észrevették előőrsrünk közeledtét, mert egy percre
megállottak, tanakodtak, azután gyors iramban
ügettek katonáink felé.

Most rendkívül érdekes dolog játszódott le. Mikor
a lovasok és a mi katonáink körülbelül nyolcvan
lépésnyire értek egymáshoz, a vezető hirtelen fölállt
a nyergében, egy erélyes mozdulattal párszor meg-
lengette a fehér lobogót. Aztán a lovasok hirtelen
visszafordultak s egy perc múlva már szédületes
iramban el is tűntek az erdő sűrűjében.

— Ezek megbolondultak! — rikkantotta el
magát az altiszt.

Elöttem is érthetetlen volt az egész ügy. Az erdő
mögött van nyitja ennek a problémának. Sajnos,
tüzérség nélkül, éjszakának idején nem tartottam cél-
szerűnek, hogy megkezdjük az előnyomulást. Reg-

gelig várni kellett. Kettős őrséget állítottunk az erdő szélére, hogy váratlan meglepetésektől megkíméljük magunkat. De alig szunnyadtam el, hogy egy-két órára kipihenjem a nap fáradalmait, máris fölverték. Erősen megkötözve két magyar baka állt előttem. Nem akartam hinni a szememnek. Mit vétettek ezek? Az arcuk is ismeretlen volt előttem. Nem az én csapatomból valók.

Macedón bolgárok voltak! Az őr jelentette:

— Az erdő szélén fogtuk el őket. Hasmánt csúsztak felém. Az első „halt”-ra megálltak. Fegyvert nem találtunk náluk, minden ellenállás nélkül megadták magukat.

— Tolmácsot kerítettem s az egyik fogoly vallott:

— Macedón bolgárok vagyunk. Erőnek erejével, puskatussal kényszerítették a szerbek, hogy harcoljunk. Mi azonban gyűlöljük őket. Most a legjobb alkalom kínálkozik a szökésre. Előőrsül küldtek ki bennünket, eldobtuk fegyvereinket és áttörtünk a magyar csapatokhoz.

— És ez az egyenruha?

— Egy egész zászlóalj magyar bakának van öltözve, hogy könnyebb legyen az előnyomulásunk. Magyar nyelvet értő szerbek vannak ehhez a csapat-hoz beosztva, hogy becsapják az ellenséget.

— És a fehérlobogós különítmény?

— Az a vöröskeresztes zászlónál kezdődik, mert az a bizonyos kórház kémállomás.

— És a sebesültek?

— Álsebesültek. Tessék csak átkutatni a falut, egy lelket sem találnak benne. Átszöktek azok már rég a titkos utakon. A fehérzászlós jelzések a szerb tüzérségnek szóltak, hogy könnyebben állítsák be a lőtávolságot.

A bolgárok igazat mondtak. A falu teljesen üres. A sebesülteknek hült helyét találtuk. Gyors visszavonulást vezényeltem, hogy amíg megérkezik a

tüzérségünk, megkíméljem katonáimat az ellenséges lövegek pusztításától. Beássuk magunkat a földbe és úgy várjuk a szerb tüzerek üdvözlését. Reggel négy órakor ötszáz lépésre tőlünk tizenöt gránát csapódik a földbe. A szerbek pazarul ontják lövedékeiket. Ha tudnák, hogy mi páholyból nézzük ezt végig. Hat órakor már csendesülni kezdenek az ellenséges mozsarak.

Megérkeztek a magyar tüzerek . . .

A tengeren.

A Goeben és a Breslau.

A hősnek mindig elkel egy kis ravasz ötlet is. Főképp, ha túlerővel áll szemben. Példa rá Homérosz minden hőse és példa rá a világháborúban a Goeben és Breslau érdekes története.

Ez a két kis német cirkálójó a Földközi-tengeren járt, amikor kitört a háború. Azonnal részt is kértek belőle maguknak. Augusztus 4-ikén bombázták a francia erősségeket az algíri Bone kikötőjében. Aztán kelet felé vették útjokat. Ezen az úton észrevette a két hajót egy angol hajóraj s üldözőbe fogta. A túlerő elől Messina felé vették útjokat és augusztus 6-ikán szerencsésen be is futottak a semleges olasz kikötőbe. Ott biztonságban voltak, de csak huszon-négy óráig, mert Olaszország semlegesnek nyilvánította magát s a hadviselő nemzeteknek a kikötőbe befutó hadihajóit csak ennyi időre tűrheti meg ott. Aztán vagy le kell szerelniök s úgy vesztegelniök ott a békekötésig, vagy ki kell futniök a sík tengerre.

A Goeben és a Breslau az utóbbira határozta magát.

Nyaktörő vállalkozás volt, mert a Messinából kivezető tengeri utak mindkettején az üldöző erős angol flotta hajói ólálkodtak. Északon a Capo Farónál négy ellenséges cirkáló, délen pedig, Reggio di Calabria közelében három.

A két német hajó a napot azzal töltötte el, hogy

a messinai kikötőben veszteglő német kereskedelmi hajókról annyi szemet vett fel, amennyi csak kellett. Este aztán nekiláttak tervük kiviteléhez.

Az éj leple alatt a két hajó kisiklott az öbölből, mialatt a zenekarok a hajókon a „Wacht am Rhein”-t játszották. Északnak, a rendkívül keskeny csatornának vették az útjokat s ez az út arról nevezetes, hogy úgy félnek tőle a hajósok, mint a haláltól, mert minden talpalattnyi terület ezer veszedelmet rejteget. A német dalnak hangjai messze hangzottak az éjszakában s igen jól hallották azokat az angol cirkálókön. Az angolok legnagyobb csodálkozására a hangok mindig közelebb jöttek hozzájuk.

A déli irányban leselkedő csatahajók is figyelmessé lettek a dalra és óvatosan északra kémleltek, hogy elvágják a németek visszavonulását s lehetőleg segítségére siessenek délen álló bajtársaiknak.

Egyszerre csak a zene a nyugati partok felé távolodott. Az angolok rögtön működésbe hozták fényszóróikat, keresték a két német cirkálót, de ezek már eltűntek, nem voltak találhatóak. A német tengerészek csele sikerült. Mikor ezt felfedezték, akkor azok már az angol ágyúk lőtávolán jóval kívül voltak. Hangtalanul, mint az árnyékok, eloltott lámpásokkal surrantak át a déli víziúton és pedig annyira közel az angol csatahajókhoz, hogy a csendes éjszakában hallották az angol hajók gépeinek zakatolását.

Hogyan történhetett ez?

Miután a Goeben és a Breslau elhagyták északi irányban a messzinai öblöt, a zenekarukat egy gőzcsónakba rakták át és ezek egy ideig még folyton a „Wacht am Rhein”-t fújva, északnak folytatták az utat. Miután a zenészek meggyőződtek arról, hogy az angolok felültek a cselnek és a két német cirkáló már biztonságban van, Szicíliának egy másik részén ismét partra szálltak. A Goeben és a Breslau azonban megváltoztatta útját, délnek fordult és pedig egy

sokak által még nem ismert, veszedelmes csatornán, amely a legutolsó nagy messzinai földrengés alkalmával keletkezett. Észrevétlenül surrantak el a három angol hajó mellett és folytatták útjukat az éjszakában kelet felé, közben el is sülyesztettek egy útjukba akadt angol cirkálót. Konstantinápolyig aztán meg sem álltak. Ott a német nagykövet távirati parancsra eladta a két hadihajót a török kormánynak, amely aztán kitűnő hasznukat vette a Fekete-tengeren, az oroszok ellen.

A hős hajók ily csellel folytathatták a világháborúban megkezdett szerepüket.

A Zenta.

A Zenta kis hadihajó volt, de a küzdelem, amit nagy hajók sokszoros túlerejével vett fel, a hősiesség gyönyörű képe. Órákon keresztül tartott ki az ellenség pusztító tüzeben s magyar nevéhez méltóan dőlt bele a hullámokba.

A Bocche di Cattaró-ban augusztus 16-án kapott parancsot a Zenta és az Ulan, hogy a montenegrói part mentén blokározott vonalon menjenek. Két óra negyvenöt perckor az Ulan megjelent Antivari előtt. A Zenta ugyanekkor egy mértföldnyi távolságban északabbra állott fel. Az Ulan nagy füstoszlopot pillantott meg déli irányban a látóhatáron. Pacahler fregattkapitány a Zentárai értesítette az Ulant, hogy hat hadihajót lát feltűnni. A két kis hajó nyolc óra tíz perckor indult vissza Bocche felé és útközben már kivették a közeledő flotta feltűnedező árbocait. A hajók a legnagyobb sebességgel száguldtak Punta d'Ostro felé. A közelgő hajók nagy lobogó zászlai a francia színeket mutatták. Tizenkét, majd később húsz egységet állapított meg a menekülő Ulan parancsnoka, Panfili Egon korvettkapitány.

Nyolc óra negyvenöt perckor az ellenséges flotta élvonalban haladt Punta d'Ostro felé. Hét-nyolcezer Mpésről estek az első lövések. Két bomba az Ulantól hatvan méterre csapott a tengerbe, a harmadik ugrált a vízben, átugrotta a hajót. Ugyanekkor már a Zentára is tüzeltek.

Három lehetőség volt előttem — írja Panfili, az Ulan parancsnoka a hajó naplójában — vagy minden tőlem telhető erővel Cattaróba igyekszem jutni, ha ez nem sikerül, akkor Traste-öbölbe, Cattarótól délre törekszem, ha pedig ezt sem bírom, a lehető legteljesebb sebességgel a legközelebbi part sekély vizébe hajtok, gondoskodom a legénység meneküléséről és a hajót elsüllyesztem. Az Ulant ekkor már elárasztot-

ták az ellenséges lövegek. A harc e pillanataiban az élen járó francia hajók az Ulanra tüzeltek, míg a hátsók a Zentára, amely teljes erővel igyekezett a part felé. Ulan és Zenta viszonozták a tüzet.

Kilenc óra, — szól a hajónapló — a Zentát egészen elborítják a füstfelhők, a Zenta nem lő többé, a francia hajók még egyre lönek rá. Ő felsége hajója, az Ulan nem figyelhette tovább a Zenta sorsát, mert a francia gránátok olyan víztölcséreket csaptak fel, amelyek teljesen eltakarták a kilátást.

Ezalatt az ellenséges flotta parancsnokhajója ötezer méterre közelítette meg az Ulánt és most az egész francia hajóhad tüze az Ulánra összpontosult. A franciák sokszoros manőverváltoztatása folytán az Ulan északi irányban ezer méter előnyt nyert, mire az ellenség minden kaliberből sortüzet nyit menekülő hajónkra. Fartól — szól a napló — óriási víztölcsérek csapnak fel, egy nagy kaliberű löveg tölcseré lesodorja a parancsnoki hidat. Feljegyzéseimet abba kell hagynom. Jelentésem többi része emlékezetből és tisztikarom jelentéséből készült.

Négy ágyúmmal — mondja az Ulan parancsnoka — élénk tüzet nyitottam az üldöző zászlóshajóra. Első lövéseim nem igen lehettek hatásosak, később a tüzelés jobban ment. Nem lehetetlen, hogy találtam is. Háromszáznegyvennyolc lövést adtam le.

Kilenc óra húsz perckor az, Ulán tekintélyes előnybe jutott. A francia hajóhad beszüntette a tüzet és délkeleti irányban elkanyarodott, csak a nagykéményű, Kleber-típusú cirkáló és gyorstüzelő torpedózuzó folytatta az üldözést.

Ezek néhány lövést tettek, ámde a lövések túlrövidek voltak. Mikor az Ulan elérte a Capa-fokot, ezek is abbahagyták az üldözését és az Ulan befutott a Bocchéba. A parancsnok jelentése szerint az ellenség általában húsz-huszonkét mértföld sebességgel

haladt, a tenger nyugodt volt. Déli szellő fujt. Panfili kapitány meggyőződése, hogy csali azért sikerült a Bocchét elérnie, mert a francia flotta gyakori formációváltoztatásával az Ulan időt, utat nyert. A francia hajóhad lövőképessége kitűnőnek bizonyult.

Hajómat ellenséges ütegtüzek minden irányban folytonosan tűzben tudták tartani. Egy torpedó szorosán a hajó orra előtt siklott el. Egy nehéz löveg közvetlenül a hajófal mellett csapott le és több löveg robbanásának szilánkjai, ötkoronás nagyságú darabok a hajó oldalába, fedélzetéhez vágódtak. A páncélt nem tudták átütni, csak a festést sértették meg.

Hogy nem volt egy merőleges találás (Volltreffer) sem, hogy e szilánkok senkit meg nem sebesítettek, hogy a felcsapó víztölcsérek nem okoztak a hajóban kárt, azt magam sem értem. Az ütközet kezdetekor tűzveszély volt, mert egy mentőcsónakban olajos-hordó hevert. Azonnal ledobtuk a fedélzetről. A magam, valamint tisztjeim véleménye szerint a francia flotta összesen körülbelül ezer lövést adhatott le. Kötelességem a legénység kitűnő magatartását megemlíteni. Senki hősiességét nem emelhetem ki, mert a maga hatáskörében mindenki kitűnően teljesítette kötelességét. Az Ulan a parti erődök és a hajók üdv-rivalgása közben futott be Bocchéba és ott a Géza torpedóhajóhoz kötötte magát.

A Streiter torpedóhajó parancsnoka, Racsics korvettkapitány augusztus 16-án reggel hét órakor azzal a parancscsal futott ki Bocchéból, hogy az Ulan-t felváltsa, mint a montenegrói blokád résztvevő egység. Nyugat és délnyugat felé köd volt. Nyolc óra felé déli irányban megpillantotta a Zentá-t és az Ulan-t. A Streiter Zenta felé igazodott. Nyolc óra 27 perckor sok hajó körvonala tűnt fel délnyugat felől. Amikor a nap áttörte a ködöt, az árbocokat, kéményeket is meg lehetett különböztetni. Az irányuk Punta d'Ostro volt. A Streiter rögtön megfordult,

hogy visszafusson Bocchébe. Miközben ezt a mozdulatot végrehajtotta, a Zentá-nak a következő táviratát fogta fel:

— Vier feindliche Kriegsschiffe mit Nord-Cours in Felde.

Az Ulan és a Zenta 90 fokal irányváltást tettek. Ekkor a nagy lobogókról már világosan látható volt, hogy az ellenséges hajók franciák. Az egyikük a Jean Bart-, a többi a Danton-osztályhoz tartozott. Nemsokára ezután kissé északabbról a többi hajóhoz igazodva, még hat egység tűnt fel; a típusat nem tudtam felismerni. Végül összesen tizenöt nagyobb egységet számláltam. Az élükön egy gyorscirkáló haladt, amely közvetlenül a tüzelés megkezdése előtt elhagyta a pozícióját. A tüzelés közép és nagyobb kaliberűből nagy távolságra indult meg. A Zenta és Ulan rögtön viszonozta lövedékeiket, melyek az ellenséges hajók közelében csaptak le.

Az ellenséges flotta hajói megközelítették a Zentát, valamennyi ellenséges hajó élénken tüzelt. A harc további folyamán a torpedózúzó jelentkezését is meg lehetett állapítani. Úgy látszik, kezdetben hátul tartózkodtak és csak később tűntek fel. Az egyik zúzó ot-hat kilométernyire a Streiter oldala mellett száguldott el. öt perccel az első torpedózúzó feltűnése után a Zentárai táviratot fogtam fel. A távirat szövege ez volt:

„Tizenhét ellenséges csatahajó vett üldözöbe ...

Az egyre növekvő távolság miatt már csak a Zenta körvonalait láthattam, tíz perc múlva pedig ez is eltűnt. Ismét öt perc múlva aztán a Zenta irányából egyszerre vastag sárgás füstoszlopot láttam, amelyből robbanásra kellett következtetnem. Ezentúl nem láttam többé a Zentát...

A Zenta legénységéből — csodálatos módon —

sokan megmenekültek. A francia hajók, a Zenta elmerülése után természetesen azonnal abbahagyták a küzdelmet, sőt a mentéshez láttak. Részt vett a mentésben néhány — Antivári kikötőjéből való — halászbárka is. Azok, akik ezekre kapaszkodtak fel, elmenekültek, míg akiket a franciák szedtek fel, hadifogságba jutottak. Utóbbiak közt volt a Zenta parancsnoka is, aki Antiváriba érve, a következőket mondta: — Megesküdtünk, hogy küzdeni fogunk az utolsó lehelletünkig. Nem törődtünk az ellenséges ágyúgolyókkal, azzal sem, hogy tűz ütött ki a hajón, már több sebesültünk volt és még egyre folytattuk mi is az ágyúharcot. Már féloldalt dőlt a hajó, amikor még mindig tüzelünk. A megsebesült és elesett matrózokat a tisztek helyettesítették. A harc végén a sebesültjeink száma körülbelül ötven volt. Ezek a hajó elmerülése után természetesen mind a tengerbe veszttek, nem volt erejük, hogy fentartsák magukat a víz színén, amíg segítség érkezik.

Párbaj a tengeren.

A lovagias párbaj egyforma fegyverrel folyik.

A háborúban azonban sokszor nagyon egyenlőtlen fegyverrel állnak egymással szemközt az ellenfelek.

Így került össze Rio de Oro-ban, egy spanyol kikötő vizein a személyszállító hajóból kíségető cirkálóvá átalakított német Kaiser Wilhelm der Grosse a Highflyer nevű angol páncélos cirkálóval.

Augusztus 26-án a Rio de Oro-i öbölben horgonyzott a Kaiser Wilhelm der Grosse, mellette két szeneshajó s egy harmadik német gőzös tőle vagy ötszáz méternyire állott. Az egész személyzet napok óta szénátvétellel foglalkozott. A szénkamrák fele sem volt még megtöltve. Délfelé egy hajó tűnt fel a láthatáron, amint később kiderült, a Highflyer angol cirkáló. A két hajó működésbe hozta jelzőkészülékeit és a következő párbeszéd indult meg:

A Highflyer: Adja meg magát!

A Kaiser Wilhelm der Grosse: Semmi válasz.

— Követelem, adja meg magát!

— Német hadihajók nem adják meg magukat.

Felhívom, méltányolja a spanyol semlegességet.

— Ön már másodszor vesz szenet ebben a kikötőben. Követelem, hogy adja meg magát. Ha nem, rögtön megkezdem a tüzet!

— Én itt csak először veszek szenet; egyebekben ehhez csak Spanyolországnak van köze.

— Rögtön adja meg magát!

— Nincs több mondanivalóm.

Egy óra 16 perckor megdördültek a Highflyer ágyúi és a Kaiser Wilhelm der Grosse azonnal viszonozta a tüzet. A Kaiser Wilhelm der Grosse kétezer méternyire horgonyzott a parttól. A parancsnok, hogy a fölösleges vérontást elkerülje, csak a harchoz szük-

séges legénységet tartotta a hajón. A többieket és angol foglyait a szénszállítókra vitette át és ezek délre vonultak vissza. Eközben a Highflyer igen tekintélyes távolságból — kilencezer méterről — lövöldözött. Előbb a kormányrészt támadta, azután oldalt vonult, hogy a fedélzetet löhesse. De néhány találó lövés után megint eltávolodott.

Oldalával fordult a német hajó felé, hogy valamennyi ágyújával tűzbe foghassa. A forgó páncéltornyok ágyúóriásaikkal szinte derékszögbe fordultak a csatahajó gerincével: ezek is okádták gyújtógránátjaikat, robbanó lövegeiket és a német hajó keményen állta a harcot, amíg végre másfélórai harc után a Kaiser Wilhelm der Grosse ágyúi elhallgattak. A muníció teljesen elfogyott. Már a párbaj kezdetekor két lövés a Kaiser Wilhelm der Grosse raktárait érte, éppen ott, ahol a lőszer fele volt elraktározva, úgy hogy a lőszerraktárt víz árasztotta el és lehetetlen volt bejutni. Amikor a nyolccentiméteres ágyúk lövedékei is elfogytak, a parancsnok elrendelte, hogy a hajót el kell sülyeszteni, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, önmaga jelölte ki a helyet, ahova a robbanó patronokat elhelyezzék.

Saját hajóját saját kezével kellett felrobbantania, nehogy az ellenség kezére juthasson. Tizenkét helyen robbantottak léket a hajóba, melyet az ellenség részéről is tíz lövés ért, de ezeket még elviselte volna.

Mikor a Kaiser Wilhelm der Grosse ágyúi elnémultak, a Highflyer is beszüntette a tüzet és lassankint 5600 méternyire közeledett. Az elszánt németek ekkor újra löni kezdtek. Volt még egy ismétlő ágyújukhoz való pár lövedékük, azzal tüzeltek. A Highflyer megint ágyúzni kezdte őket s a kis ismétlőágyú is elhallgatott. Elfogyott az utolsó töltény. Ez pedig a harc végét jelenti. Az angol hajó is sok muníciót pazarolt, körülbelül 4-600 lövést tehetett, de mindössze két százalék talált, ami elég gyenge eredmény.

hisz egy horgonyon nyugvó óriási hajótest volt a céltábla.

Mikor a Kaiser Wilhelm sülyedni kezdett, a legénység a mentőcsónakokba ült. A parancsnok utolsóinak hagyta el a hajót, akkor, amikor már egész oldalt fordult s az árbocai is lassanként a vízbe tűne-
deztek. Háromszoros hurrá-val búcsúztatták a csónakból a sülyedő hajót és felhangzott a Deutschland, Deutschland über alles!

Három mentőcsónakon ért partot a legénység, mely a küzdelemben résztvett. Ezenkívül a parancsnok, hét tiszt, két segéd kormányos és hetvenkét al-
tiszt. Rio de Oronál néhány összetákoltt hordágyon vitték sebesültjeiket és két és egynegyed órai menetelés után elérték a spanyol erődítményt. Az angol cir-
káló eközben háromezer méternyire közeledett s le-
eresztette csónakjait a németek üldözésére. De ezek már akkor útban voltak a spanyol vár felé. Az angol csónakokat visszaintették.

A spanyol várparancsnok kitüntető szívélyessé-
gel, gratulálva fogadta a német tengerészeket.

De a Kaiser Wilhelm ekkor már a tengerfenéken pihent. Megvívta hősi harcát és a párbaj evvel véget ért.

Az Emden.

Mentül nagyobb kárt okozni az ellenségnek — kegyetlen jelszava a háborúnak. De így kívánja az önfenntartás ösztöne.

A számra jóval kisebb német flotta nem vehette fel a harcot az angol páncéloshajók tömegével. Annál kevésbé, mert a háború kitörésekor egy sor hadihajója a messzi Kelet tengerein cirkált.

Ezeknek most az a feladat jutott, hogy annyi kárt \ okozzanak Angliának, amennyit lehet.

A gögös szigetországra pedig az méri a legérzékenyebb csapást, aki elvágja óceánon túl fekvő birtokaitól, ahonnan élelmet és segítőcsapatokat kap s ahonnan hajói a Kelet kincseit hozzák Albion kereskedőnépe számára.

A német hajók hozzáfogtak feladatukhoz. Valamennyi kitett magáért: egy közülök, az Emden, valóságos legendás hőssé vált s a réműletnél, amelyet az angolokban keltett, csak a csodálat volt nagyobb, amelyet Londonban az Emden parancsnokának, Müller kapitánynak és hős tisztjeinek és legénységének juttattak.

Az Emden első tette a kínai vizeken az Aszkold orosz páncélos cirkálójának elsülyesztése volt. A kis német cirkáló nehéz küzdelem után gyűrte le az orosz kolosszust.

Aztán az Indiai-óceánba siklott, hogy ott kellemtlenségeket szerezzen Angliának. És ez a legnagyobb mértékben sikerült is neki. Heteken át jajveszékelve vett róluk tudomást a britt pénzeszsák.

Alig érkezett oda, rögtön oly eréllyel kezdte meg az angol tengeri kereskedelmi gőzösök pusztítását, hogy rövidesen az egész világ ismerte már a rettegett hajót, mely ma itt, holnap amott fogta el a drága s a mostani háborúban oly fontos rakomá-

nyokkal terhelt angol gőzösöket. Alig múlt el hét, hogy a hősi kis cirkáló a tenger mélyébe ne küldött volna egy féltucat angol gőzöst. Az Emden nevének említése elég volt ahhoz, hogy egyes nagyobb indiai kikötők tengerészei rémülettől reszketve kijelentsék az indulásra kész angol gőzösök kapitányainak, hogy addig, míg az Emden el nem tűnik az indiai vizekről, nem mérnek kimenni a tengerre. A bengáli öböl kikötőjében rengeteg angol gőzös torlódott emiatt össze és a tengeri kereskedelem ezekben a városokban teljesen szünetelt.

Ahol az Emden megjelent, ott nehéz angol milliók sülyedtek füstölgő kéményekkel a vizekbe; az angol tengeri kereskedelmet pánik fogta el az Emden miatt. A Daily Mail összeállította az Emden sikereinek listáját: az Indus, Lovat, Killin, Diplomat, Trabbok, Kabinga, Clan Matheson, King Lud, Foyle, Liberia, Temeric, Buresk, Troilus, Clan Grant, Bonmohr, Chilkana, Ponrabel, Oxford, Saint Egber hajókat küldte a másvilágra szeptember 10. és október 20. között. És nemcsak az angol hajókat pusztította el, hanem a maláji tengeren elsülyesztett japán rizszállító hajókat és a tengerek mélyébe döntötte India teaszállító gőzöseit. És az Emden sohasem jutott zavarba; ha elfogyott a szene: megállította az ellenséges szénszállító gőzösöket, elvette szenüket, elvette élelmüket, aztán kegyesen elbocsátotta őket.

Az angolok is csodálattal adóztak az Emdennek. Archibald Kurd a következőket írta a Daily Telegraph-ban az Emdenről: „Teljesítményei csodálattal töltenek el bennünket és Müller kapitánynak csak szerencsekivánatainkat fejezhetjük ki, mert nemcsak emberiességgel, hanem az angol legénységre való kíméletes tekintettel is végzi munkáját. Ezt a kapitányt a tenger De Wet-jének nevezhetjük. Módszere teljesen egyedülálló. Soha még egyetlen tengeri hadjáratban sem folytatta egy hajó sem a híres

szárazföldi guerilla-harevezető taktikáját, aki a zsákmányból élt, a foglyokat pedig szabadonbocsátotta. Az Emden esetében nem fog célra vezetni az, ha gyanús szénszállítóhajókat szemmel kísérnek, mert az Emden ingyen is szerezhethet magának szenet. Mi uralkodunk a tengeren, de nem uralkodhatunk a tenger minden négyzetmérföldjén.”

Az Emden veszélybe döntötte India egész közgazdaságát. Csak a manchesteri gyapjúimport szeptemberben kétmillió fonttal esett. Kalkutta különösen szenvedett a félelmetes német cirkáló munkája folytán. A búza, a gyapjú, a juta, a bor és egyéb árúk exportja, egyenként félmillió fonttal csökkent, mióta az Emden az indiai vizeken dolgozott. Az Emden munkája folytán az amerikaiak október 21-én visszavonták az indiai jutavásárlási megbízásaikat és leköötött megrendeléseiket egyszerűen sztornírozták. A Times szeptember 22-én ezt írta: „A Coromandel partvidékeken való megjelenésével az Emden elvágta Birmát és megbénította Kalkutta kereskedelmét. Ez egymillió fontnál többre kerül Angliának. A cirkálónak újból való megjelenése egy újabb millió elvesztet jelent és így alig néhány hét alatt egy dreadnought árát vesztettük el. Ezenfelül az Emden felelős azért, hogy a keleti útvonal rátái annyira emelkedtek. Ez esetleg megszakíthatja indiai postaszolgálatunkat.” Babonás legenda kezdte már környékezni a csodahajót. A Times of India október 27-iki száma írja: „Az indiai seregek szállítása azért nem történhetik a kellő mértékben, mert az Emden munkájának következtében az indiai csapatok között lázadás tört ki. „Az Emden az Isten csodája” — mondják a bennszülöttek és semmi erővel sem bírhatók arra, hogy hajóra szálljanak.”

De az Emden irtóháborúja mellett mindig emberségesen bánt ellenfeleivel s kitűnő bánásmódban részesítette az elsüllyesztett hajók személyzetét,

melyet, ha azok létszáma már majdnem elérte saját legénységének számát, mindig udvariasan egy újabban elfogott angol gőzösön beküldött hol Kalkuttába, hol Colombóba. Ezek a tengerészek persze elmondták, hogy mily emberségesen bántak velük az Emden tengerészei. Ezt nem lehetett letagadni és így rövidesen úgy az indiai, mint az angol sajtóban az Emden tengerészeiről szintén mint valódi hősokról írtak, az angol sportbarát közönség pedig legnagyobb németgyűlölete mellett is csak a legteljesebb elragadtatással beszélt a rettenetes, de emberséges és gentlemanlike viselkedésű Emdenről.

Az angol tengerészeti kormány végre átlátta, hogy az Emden pusztítása valóságos katasztrófát jelent az angol kereskedelemre. Indiában minden tengerentúli kereskedelem szünetelt. Angliában pedig féltő volt, hogy számos olyan nyersárú, melyre a háborúban feltétlenül szükség van, nemsokára teljesen kifogy. Anglia tehát szövetségeseivel, a japánokkal és a franciákkal hatvan hadihajót küldött ki e hajó megsemmisítésére.

Az Emden azonban az üldözők elől mindig ügyesen megszökött, sőt félelmet nem ismerő vakmerőséggel behatolt a malakkai szorosba, megtámadta az ott tartózkodó és az üldözésére kiküldött Zemcsug orosz cirkálót, elpusztította, majd pedig elsúlyesztett egy francia torpedózúzó.

Ez volt az Emden összes bravúrjai közt a legnagyobb. A szélrózsa minden irányából rohantak most a kis cirkáló elpusztítására az ellenséges hajók. A Bengál-öböl, az Indiai-óceán már szűkké vált az Emdennek, itt mindenütt ellenséges túlerőkkel találkozott volna. Müller kapitány tehát kénytelen volt a Szunda-szigeteket megkerülve, az Indiai-óceán déli részeibe menekülni, ahová azonban ellenségei szintén követték. Így került le az Emden a Christmas-szigetektől nyugatra fekvő Kokosz-szigetekhez ahol

nyilván abban a tudatban, hogy ellenségei elmaradtak, horgonyt vetett és nagyobb különítményt küldött ki a szigeteken levő angol táviró-állomás elpusztítására. És ez volt a hattyú-dala.

A hajó személyzetének távollétében érte utói a lényegesen gyorsabb és sokkal erősebb Sydney, mely az ilyenképpen meggyengített német hajót lövedékeivel rövidesen lángba borította. Az Emden azonban még ekkor sem adta meg magát, hanem dacolva az erős ellenséggel, horgonyt emelt és sziklaszirtre futott, ahol azután legénysége a levegőbe röpítette.

Hősies volt az Emden utolsó küzdelme, úgy veszett el, ahogy minden tengerész várta.

Ütközet a tenger alatt.

A háború története új fejezettel bővül. A csaták színtere a mezőkről, halmokról, hegyekről, tenger színéről leköltözött a tenger mélységeibe is.

A hadviselés legújabb fegyvere, a tenger alatt járó naszád teremtette meg ezt az új csodát.

A tenger alatt járó naszád kitűnő fegyvernek bizonyult a túlerővel szemben. Mert a tömeggel szemben az egyes embernek kínálja fel a leghatásosabb iniciatívát, mint azt egy német tenger alatt járó naszádnak, az U. 9. nevűnek hőstette mutatja.

Ez az egy kis naszád szeptember 22-én elsüllyesztett az Északi-tengeren három angol páncélos cirkálót, a Aboukirt, a Hoguet és Cressyt, szinte hihetetlenül rövid idő alatt.

Ez a csata rémületbe ejtette Angliát, de egyben bepillantást enged a jövő tengeri háborújába. így történt:

Az Északi-tengeren cirkált a három angol páncélos. Reggeli hat óra volt. Egyszerre hirtelenül, láthatatlan helyről torpedó érte az Aboukirt. A rettenetes robbanás kiszakította a hajó fenekét, mire a hajó oldalra fordult s legénységének annyi ideje sem volt, hogy lebocsájhassa a mentőcsónakokat, hanem kénytelenek voltak a vízbe ugrani. Alig néhány perccel a robbanás után a hajó már nem volt látható.

A Hogue cirkáló, amely a közelben tartózkodott, hallotta a robbanást s rögtön látta a veszélyt. Az első pillanatban azt hitte, hogy az Aboukir tengeralatti aknába ütközött. A Hogue azonnal mentőcsónakokat bocsátott le s kezdte kimenteni a fuldoklókat.

Ekkor őt is torpedó találta, teljesen azon módon, mint az Aboukirt. Ez a hajó is csakhamar elsüllyedt, de legénysége nagy részének sikerült a saját mentőcsónakjain elmenekülnie.

Közben a Cressy cirkáló észrevette, hogy német

tengeralatti naszád van a közelben s nehéz lövegekkel lövöldözni kezdett reá. Ezalatt a Cressyt is két torpedó érte s azonnal elsülyedt.

Íme, egyetlenegy embernek, a tenger alatt járó naszád parancsnokának bátorsága és kezdeményező akarata elégséges volt három hadihajó elpusztítására.

Az U. 9. parancsnoka Wedingen sorhajóhadnagy, aki már egyízben hősi cselekedettel hívta iè\ magára a figyelmet. A háború első napjaiban hajójával felderítő útra indult Anglia keleti partjaira és feladatát oly sikerrel oldotta meg, hogy különös kitüntetést is kapott. E vakmerő vállalkozása után megházasodott, de ismét hajóra ment, amellyel egyszerre három angol cirkálót tudott elsülyeszteni.

A tengeri háborúnak ez az új fegyvere most állotta ki először a tűzpróbát, még pedig fényesen. Láthatatlan, titokzatos munkája a rejtélyesség nimbuszával veszi körül. Milyen módon folyik egy ily ördögös naszád támadása? Milyen rajta, benne a szolgálat? Hogyan hajtja végre feladatait?

Egy müncheni katona írt erről néhány tanulságos jegyzetet, közvetlen tapasztalat alapján. Ő egy ily tengeralattjárón tette meg az utat Skóciáig. Ezeket mondja el:

„Ezeröttszáz méternyire az ellenségtől vidáman harmonikáztunk. És az ellenség nem is hallotta, sőt mi magunk sem, olyankor, ha a motor nagy zajt csapott. Fülünk nem hallotta, amit a harmonika játszott. De láttuk a dalt a muzsikus mozdulatain, arcjátékán, ujjain, amelyek a taktust verték, magán a hangszeren. És bár ordítózva énekeltünk, mégsem hallottuk a dalt. Ennyire lármáznak a gépek a tenger alatt járó hajón!

Hogy mit tudok erről az utunkról? Úgyszólván semmit! Csak egyet tudtunk: vagy győzni, vagy meghalni! Nem nagyon kényelmes ügy egy ilyen dióhéjban lenni! A legénységi terem semmiesetre sem

táncterem és a levegő, amit az ember belehel, nem hegyi levegő. Petróleum, petróleum és megint petróleum! Milyen kapkodás van levegő után, amikor a hajó ismét a magasba száll.

Tíz napig voltunk úton. Nem tudtuk, hová rnegyünk. „A halálba, vagy a győzelembe. Többet magam sem tudok,” — mondta a parancsnokunk. Több más tengeralattjáróval indultunk el. Kezdetben együtt haladtunk, később elváltunk egymástól. Az U. 15.-öt nem láttuk többé, elpusztult az ellenség előtt. Végighaladtunk az egész angol parton. Időnként víz alatt. Hat órai munka és hat órai alvás. Tíz napon keresztül. Kommandó, az nincs. Az ember nem hall mást, mint lármát. Olyan az ember, mintha siket-néma volna. A szemünkkel hallottunk, a kezünkkel és lábunkkal beszéltünk. Ahogy jól esik. Egy könnyed rúgás ezt jelenti: „Te, vigyázz! Oda nézz! A matróz mondani akar valamit.” Pokoli sok munka van, főleg olyankor, ha a hajó víz alatt megy. Mindenkinék a helyén kell lennie.

Így ment ez napokon át. Majd lent, majd fent. Ez volt az egyetlen változatosság. Néha-néha egy kis szenzáció is volt. Mindegyikünk elhagyhatta egy pillanatra a helyét és rövid pillantást vethetett a periskop-on át. Ez volt életem legszebb látványa! Odafent, mint békés bárány-csorda, hevert egy angol hajóraj. Gondtalanul pihentek, mintha nem is volna a világon páncélba bujtatott német tengeri farkas.

Két óráig álltunk itt előőrsként a víz alatt. Könnyen lehozhattunk volna magunkhoz egy nagy páncélost. De nem volt szabad: patrull voltunk. Hajónknak tovább kellett mennie. Hogy érezhette magát parancsnokunk? Oly közel az ellenséghez, mégsem dolgozni . . .”

Magát a szolgálatot s a naszád támadását így írja le van Rhyn, az U. 26. hadipilótája:

„Két órával éjfél előtt!

A hatalmas gránit-rakodópart egyenes falán zúgva törnek meg a tenger hullámai. Az őszi vihar sivitva száguld a felkorbácsolt vízítükör felett. A hullámok szabályosan himbálják a fekete víz alatt járó hajót, felemelik, azután megint lesülyesztik. A sötétben alig lehet látni, hogy mi történik a hajó fedélzetén. A fedélzet ajtaja nyitva áll, vastag fény-sugár világít elő a hajó belsejéből. Néha egy gyorsan mozgó fekete emberalak surran el a fény-sugár előtt. A gépházból hangos kattogás, kalapácsolás hangzik ki. A fekete szörnyeteg ércbordái remegnek, mikor a csavar próbálgatva kavarja a vizet.

Féltizenegy.

A fiatal kapitány fenn áll a parancsnoki hídon megnyom egy gombot. A láncokat eloldják: egy éles, rövid harang jelzés, a petróleum-motor zúgva megindul, tajtékzó fehér habrongy csapódik a móló köveire. A hajó éles, magas orra mindgyorsabban hasítja a hullámokat, a vízalattjáró kifut a szabad német tengerre, előre, nyugat felé.

Az ég sötét és csillagtalan. A magányos hajó egészen elvész a sötét vízén, a magasán járó hullámok között. A kapitány gyakorlott szeme nyugodtan fürkészi a sötét tengert. A szél élesen süvít, a habok gyakran átsapnak a hajó alacsony peremén. A gép szürke füstje egy pillanat alatt elmarad a morgó hajó-test mögött. Csak a motor egyhangú, szabályos kattogása hallatszik és a vihar zaja.

A láthatár szélét lassanként szürkére festi a hajnal. A hajótól jobbra feltűnik egy mozgó, sötét árnyék, a vizén meglátszik a hosszú nyom, amit a hajó hagy maga után. Egy őrnaszád volt, az ellenség első vonala át van törve. Vigyázat! Egy harang-jelzés csendül, a hajó mindjárt víz alá merül. A zászlót bevonják, a fedélzet minden nyílását lezárják, a periszkóp csöve kiegyenesedik. A víz zúgva

ömlik a külső tartályokba, a hajó a víz tükre alá süllyed. A petróleum-motor elhallgat és egy villanygép kezd működni.

A periszkóp csövénél egy fiatal főhadnagy ül és megfeszített idegekkel figyel. A legénység ott áll a helyén, a torpedó-lancírozó csövek mellett. A szűk helyiséget két villanylámpa világítja meg, fényük félmeztelen emberalakokra esik. Beszélni nem lehet: a motor zaja és a hullámok zúgása minden emberi hangot elnyom. A levegőben nehéz, sűrű petróleumgőz úszik, súlyosan ráfekszik az emberek tüdejére, megnehezíti a lélegzést. A legénység kali-patronokat hord a szája elé kötve, ez emeli a levegő oxigéntartalmát. Rettentő a forróság, az emberekről sűrű cseppekben gyöngyözik az izzadság. A figyelő főhadnagy időről-időre az órára és az iránytűre néz. A levegő mindig nehezebb, forróbb lesz, az emberek némán, gondolatlanul inognak helyükön a hajó lökései szerint.

Fenn a víz felszínén, ahol a férfi szemtől-szemben áll az ellenséggel, a tenger urának érzi magát a tengerész. Ott meghalni is könnyebb, a halál gondolata is kevésbé félelmes. Az utolsó pillanatban is hűvös, jól eső sós tengeri levegő járja át a haldokló tüdejét, a tenger gyönyörű zöld panorámája terül el a szeme előtt. Itt sötét acélfalak közé zárva, tehetetlenül hal meg az ember. Nem látja, nem hallja, mi történik odafönn és ha a hajó elsüllyed, a sötét mélységben pusztul el.

Egyszerre minden szem felragyog, a végsőkig feszített idegek megkönnyebbülnek. A világító jel-táblán egy parancsszó jelenik meg. *Vigyázz!* Végre. A kezek tetterre készen állnak a lancírozó cső mellett, néhány ember felemeli a következő löveget, amelyet a kilőtt helyére tesznek majd. A percek csigalassúsággal múlnak. Egyszerre új jel villan fel: „*Ereszd el!*” A löveg ércteste halk zörejjel gördül végig a

csövön, a víz csobban. A löveg elindult. Talál vagy nem? Erős karok ragadják meg a következő torpedót, a csőnyílás elé állítják. Talált a lövés, nem talált? Gondolatban mindenki végigkíséri az útját; száz méter... kétszáz... háromszáz... négyszáz... Egy szó sem hallatszik, csak a gépek zúgnak, dübörögnek a főhadnagy mögött.

A hajótest egyszerre megvonaglik, felágaskodik. Az emberek egymásra esnek. A hajó gyorsan megfordul. Azután megint nyugodtan, némán úszik a tenger zöld melyében. Visszafelé megy. A támadás sikerült!”

TARTALOM

<i>Csataképek</i>	Oldal 3
Keleti harctér.	
Mit mond a honvédhuszár?	7
Hej de sokan vagytok	10
Dabas, a huszárló	11
Az avelinai ütközet	13
A mocsárban	17
A grodeki csatából.....	19
A bajtárs végrendelete.....	28
Lembergi epizód	30
Przemysl első ostroma.....	34
A kárpáti kísértet.....	44
Nem orvos, hanem huszár	46
Hős asszonyok.....	47
Támadás	49
Egy éjszaka a csatatéren.....	52
A Mazuri tavaknál.....	54
Egy tábori lelkész megfigyelései.....	58
Csata a ködben	59
öreg népfölkelők	64
János bajtárs	68
Az ellenség nyomában	70
„Az uramat keresem...”	74

Nyugati harctér.

Az elzászi csatamezőn	81
Marsolnak a katonák	83
Kis képek	85
A háború a levegőből nézve	90
Longwy	92
Holt katonák ezrei közt	94
Angol katonák	100
Idill	103
A francia harcvonalban	105
A 42-ös mozsarak tüzében	111
Musette	113
A császár a harctéren	115
Német roham	120
A gránátok	122
Yperni részlet	125
Francia tiszt	128

Déli harctér.

Szabács	131
A Száva mellől	134
Temetik a tüzérkapitány	137
A Sztéva	139
Borjúvesést esznek a bakák	140
A hős tábori pap	141
Komitácsik a kukoricásban	143
Megjön a tábori posta	145
Jagodna	148
György, a szerb kapitány	151

	Oldal
Egy francia tüzér	154
A monitor foglyokat ejt.....	157
Halottak napja Szabácsban.....	158
Egy főhadnagy naplójából.....	160

A tengeren.

A Goeben és a Breslau	165
A Zenta.....	168
Párbaj a tengeren.....	173
Az Emden	176
Ütközet a tenger alatt	181